

FINANSINIŲ PASLAUGŲ VADOVAS

Darius Andriukaitis
Zita Čeponytė
Daiva Jurevičienė
Karolina Kriščiukaiytė
Mindaugas Vaičiulis
Reda Vaitkunskienė
Julita Varanauskienė

ISBN 978-9955-783-03-9

Finansinių paslaugų vadovas
Vilnius, 2009

Autoriai: Darius Andriukaitis, Zita Čeponytė, Daiva Jurevičienė, Karolina Kriščiukaiytė,
Mindaugas Vaičiulis, Reda Vaitkunskienė, Julita Varanauskienė

Redagavo Irena Plaušinaitytė
Maketavo Asta Kaušpėdaitė, Kęstutis Poniškaitis

Leidėjai: LIETUVOS VARTOTOJŲ INSTITUTAS LIETUVOS RESPUBLIKOS VERTYBINIŲ POPIERIŲ KOMISIJA

Draugai: FA FINANSŲ ANALITIKŲ ASOCIACIJA VILNIAUS GEDIMINO TARYBOS UNIVERSITETAS VVTAT VARTOTOJŲ TĒSIŲ APIEŠIMŲ TARYBA dpk

UDK 330.5
Fi215

Turinys

Pratarmė	7
Leidinio autoriai	9
1. Asmeninių finansų tvarkymas (Julita Varanauskienė)	11
1.1. Kas tai yra ir kodėl tai svarbu? Kokie asmeninių finansų tvarkymo tikslai?	12
1.2. Kokios pagrindinės asmeninių finansų tvarkymo taisyklės	13
1.2.1. Pinigų atsarga – nenumatytiems atvejams	13
1.2.2. Draudimas – nuo didelių nuostolių	14
1.2.3. Ilgalaikis taupymas – pensijai (ilgalaikiams tikslams)	15
1.2.4. Investavimas – jei norime daugiau uždirbti	17
1.3. Biudžeto planavimas. Išlaidų ir pajamų kontrolė. Taupymo svarba. Patarimai, kaip galima sutaupyti	18
1.3.1. Kaip sudaryti išlaidų planą	18
1.3.2. Ar reikia keisti savo įprastą išlaidą?	22
1.3.3. Kiek sumažinti savo įprastą išlaidą?	22
1.4. Kaip skolintis ir neįklimpti į skolas	23
1.4.1. Asmeninių finansų tvarkymas ir gyvenimo ciklas	25
1.4.1.1. Vaikystė – svarbu mokytis (s)	25
1.4.1.2. Savarankiško gyvenimo pradžia – ekonominė nepriklausomybė	25
1.4.1.3. Jaunos šeimos – poreikių ir norų karuselė	27
1.4.1.4. Vidutinio amžiaus šeimos su vaikais – pasirinkimo įvairovė mažėja	27
1.4.1.5. Senyvo amžiaus žmonės – galimybės išnaudotos	28
2. Taupymo ir investavimo priemonės (Karolina Kriščiukaiytė)	29
2.1. Investavimo pagrindai ir tinkamo investicinio portfelio sudarymo pradžios	30
2.1.1. Ne visa informacija yra aktuali	30
2.1.2. Kokius investavimo tikslus reikia nusistatyti	31
2.2. Investicinių priemonių rūšys	31
2.2.1. Pagrindinės investicinių priemonių grupės	31
2.2.2. Kaip palyginti skirtingas investicines priemones	32
2.2.3. Trumpai apie investicines priemones	33
2.3. Svarbiausi investavimo principai	36
2.3.1. Nedelskite	36
2.3.2. Pasirinkite tinkamą turto paskirstymą tarp investicinių priemonių grupių	37
2.3.3. Tikrinkite, ar pasieksite savo investavimo tikslą	38
2.4. Psichologiniai investavimo aspektai	39
2.4.1. Veiksniai, turintys įtakos intuicijai sprendimo priėmimui	39
2.4.2. Dažniausios daromos psichologinės investavimo klaidos	40

2.4.3.	Kaip išvengti psichologinių investavimo klaidų.....	41
2.5.	Investuotojų apsauga Lietuvoje.....	42
2.5.1.	Pagrindinių Lietuvos finansų rinkos priežiūros institucijų suteikiama apsauga.....	42
2.5.2.	Investuotojų apsauga pagal Finansinių priemonių rinkų direktyvą.....	42
2.5.3.	Kur skųstis, jeigu Jūsų teisės buvo pažeistos.....	45
2.5.4.	Kitos investuotojų apsaugą užtikrinančios priežiūros priemonės.....	46
2.6.	Kaip apsaugoti patiemis.....	46
3.	Pensijų fondai (Mindaugas Vaičiulis).....	49
3.1.	Trijų pakopų pensijos sistema.....	50
3.2.	Antros pakopos pensijų fondas.....	51
3.2.1.	Pensijų fondo pasirinkimas.....	52
3.2.2.	Kaip vertinti pensijų fondus.....	52
3.2.3.	Pensijų fondo keitimas.....	54
3.2.4.	Antros pakopos pensijų fondo mokesčiai.....	54
3.3.	Trečios pakopos pensijų fondai.....	56
3.3.1.	Mokesčio lengvatos sąlygos.....	56
3.3.2.	Trečios pakopos pensijų fondo mokesčiai.....	56
3.4.	Periodinio investavimo nauda.....	56
3.5.	Sudėtinių palūkanų efektas.....	58
4.	Draudimas (Darius Andriukaitis, Reda Vaitkunskienė).....	59
4.1.	Draudimo samprata ir draudimo veikla (Darius Andriukaitis).....	60
4.1.1.	Draudimo samprata.....	60
4.1.2.	Draudimo veikla.....	62
4.2.	Gyvybės draudimas (Reda Vaitkunskienė).....	63
4.2.1.	Gyvybės draudimo klasifikacija.....	63
4.2.2.	Draudėjui ir draudikui pateikiama informacija jiems ruošiantis sudaryti gyvybės draudimo sutartį.....	64
4.2.2.1.	Informacija, kurią asmeniui ketinant sudaryti gyvybės draudimo sutartį turi pateikti draudiko įgaliotas atstovas.....	65
4.2.2.2.	Informacija, kurią turi pateikti draudėjas prieš sudarant draudimo sutartį.....	66
4.2.3.	Naudos gavėjo paskyrimas ir pakeitimas.....	67
4.2.4.	Pagrindinės gyvybės draudimo sutarčių nuostatos.....	68
4.2.5.	Investicinio gyvybės draudimo ypatumai.....	71
4.2.6.	Ką reikėtų žinoti draudėjui, sudariusiam gyvybės draudimo sutartį.....	73
4.2.7.	Kaip elgtis, įvykus draudžiamajam įvykiui.....	74
4.3.	Ne gyvybės draudimas (Reda Vaitkunskienė).....	74
4.3.1.	Ne gyvybės draudimo klasifikacija.....	74
4.3.2.	Draudimas nuo nelaimingų atsitikimų.....	77
4.3.3.	Draudimas ligos atvejui.....	78

4.3.4. Sausumos transporto priemonių, išskyrus geležinkelio transporto priemones, draudimas (Kasko)	78
4.3.5. Turto draudimas.	80
4.3.6. Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomasis draudimas	81
4.3.7. Draudėjui ir draudikui pateikiama informacija.	82
4.4. Draudimo tarpininkai (Darius Andriukaitis)	83
4.4.1. Draudimo tarpininkavimo veikla.	83
4.4.2. Nepriklausomi draudimo tarpininkai.	84
4.4.3. Priklausomi draudimo tarpininkai.	85
4.4.4. Draudimo tarpininkų klientams teikiama informacija.	86
4.5. Neteisminis vartotojų ir draudikų ginčų nagrinėjimas (Darius Andriukaitis)	87
4.5.1. Neteisminio ginčų nagrinėjimo būdai	87
4.5.2. Draudimo ginčų nagrinėjimas DPK	88
4.5.2.1. Reikalavimai kreipimuisi	88
4.5.2.2. Ginčo nagrinėjimas.	90
4.5.2.3. Sprendimas ir jo priėmimas.	92
5. Paskolos (Daiva Jurevičienė, Zita Čeponytė)	95
5.1. Paskolų esmė (Daiva Jurevičienė)	96
5.2. Paskolų vertinimas (Daiva Jurevičienė)	97
5.3. Paskolų grąžinimo užtikrinimo priemonės (Daiva Jurevičienė)	100
5.4. Kitos paskolų išdavimo sąlygos (Daiva Jurevičienė)	102
5.5. Būsto paskolos (Daiva Jurevičienė)	103
5.5.1. Būsto paskolos išdavimo procesas	103
5.5.1.1. Sprendimo dėl paskolos išdavimo priėmimo prielaidos	104
5.5.1.2. Būsto pirkimo–pardavimo sutarties pasirašymas	104
5.5.1.3. Įgyto būsto nuosavybės teisės registracija	105
5.5.1.4. Teismo leidimas įkeisti būstą, turint nepilnamečių vaikų	105
5.5.1.5. Įkeičiamo būsto draudimas.	105
5.5.1.6. Hipotekos lakšto sudarymas, patvirtinimas ir registravimas	106
5.5.1.7. Paskolos išmokėjimas.	106
5.5.1.8. Atsiskaitymo už įsigytą būstą patvirtinimas	106
5.5.2. UAB Būsto paskolų draudimas paslaugos	107
5.5.3. Būsto įsigijimo ypatumai	108
5.5.3.1. Pirkti ar nuomotis.	108
5.5.3.2. Nuosavų lėšų turėjimo būtinybė perkant būstą	108
5.5.3.3. Išankstinis paskolos grąžinimas	110
5.5.3.4. Būsto paskolos refinansavimas.	111
5.6. Vartojimo paskolų savitumai (Daiva Jurevičienė)	111
5.6.1. Vartojimo paskolos	112
5.6.2. Kredito limitai mokėjimo kortelių sąskaitose	114
5.6.3. Finansinė nuoma, arba finansinis lizingas	115

5.7. Paskolos studentams (Daiva Jurevičienė).....	116
5.7.1. Komerčių bankų sukurti kreditai studentams.....	117
5.7.2. Valstybės remiami kreditai studentams, išduodami komerciniuose bankuose.....	118
5.7.2.1. Paskolų gavimo procedūra	119
5.7.2.2. Paskolų gražinimas ir palūkanų mokėjimas.....	120
5.7.3. Valstybės paskolos studijoms	120
5.7.3.1. Paskolų gavimo procedūra	120
5.7.3.2. Paskolų išmokėjimas.....	121
5.7.3.3. Paskolų gražinimas ir palūkanų mokėjimas.....	121
5.8. Neteisminis ginčų dėl vartojimo kredito nagrinėjimas (Zita Čeponytė).....	122
5.8.1. Vartotojo prašymo (skundo) pateikimas.....	122
5.8.2. Pasiruošimas nagrinėti vartotojo prašymą (skundą)	122
5.8.3. Sprendimų priėmimas.....	123
5.9. Vartojimo kredito reglamentavimo naujovės (Zita Čeponytė).....	123
Sąvokų žodynelis.....	125

Mieli skaitytojai,

Manau, daugelis iš mūsų paklaustas, ar mokykloje nepriekaištingai išmoko ir dabar išmano visas dėstytojas disciplinas – suabejotų. Tai priklausė nuo daugybės faktorių, kurių rezultatas vienas – skylė išsilavinime. Mums retai kyla klausimų, kodėl vandens lašas apvalus ar kaip vyksta fotosintezė. Visa laimė, kad neįmanoma situacija, jog chemijos gali neišmanyti vaistų kūrėjas, o fizikos – tiltų inžinierius, tai sutvarko rinka.

Kitas lygmuo – taip vadinamas gyvenimo universitetas. Čia nėra dėstytojų, nėra mokymo priemonių ir bazių. Yra tik daugybė studentų, nepraleidžiančių nė vienos paskaitų dienos. Kadangi gyvoji gamta jau taip surėdyta, jog yra linkusi į rezervų kaupimus, mums visiems kyla klausimas – kaip suvaldyti norą vartoti, nes paskatų išleisti rezervus yra begalė. Kiek vėliau kyla klausimas, kaip optimizuoti vartojimą ir valdyti sukauptą turtą. Iš dalies pasisekė tiems, kurie studijuoja ar studijavo ekonomikos mokslus, tačiau, kaip baigęs šios pakraipos studijas, galiu pasakyti: kaip valdyti nuosavus aktyvus bei, kaip rinktis sau tinkamiausias finansines paslaugas, universitetai nemoko.

Nereikia manyti, kad ši knyga atsakys į visus klausimus, priešingai – ji greičiausiai jų sukels daugiau. Tačiau tai ir yra pažinimo džiaugsmas, o finansų tvarkymo pažinimo džiaugsmo esmė – Jūsų rezultatai finansiniame pasaulyje, kurie, nepabijokim tos minties, suteiks galimybę saugiau gyventi.

Sveiki atvykę į finansų pasaulį! Patikėkit, tai nuostabus žmonijos atradimas, kodėl nesinaudoti jo vaisiais...

Vaidotas Jonutis

Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisijos narys

Leidinio autoriai

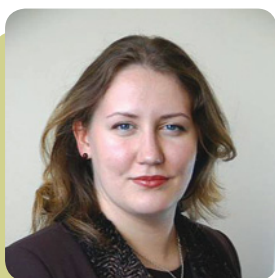
Darius Andriukaitis – Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisijos narys. Draudimo priežiūros institucijoje dirba šešerius metus. Per tą laiką darbas buvo labiau susijęs su teisiniais draudimo reikalais. Yra įgijęs nemažai patirties nagrinėjant vartotojų ginčus su draudikais, vertinant standartinių draudimo sutarčių sąlygų nuostatas, rengiant draudimo veiklą reglamentuojančius teisės aktus ir nagrinėjant kitus su draudimo teise susijusius klausimus. Taip pat teko nemažai dirbti draudimo tarpininkų ir jų veiklos priežiūros srityje. Turi dėstytojo darbo patirties draudimo srityje.

Zita Čeponytė – Lietuvos vartotojų instituto prezidentė, finansinių paslaugų srityje dirba daugiau nei dešimt metų, yra Finansinių paslaugų naudotojų ekspertų grupės narė (Europos Komisijos Vidaus rinkos ir paslaugų generalinis direktoratas), Europos Parlamento Vidaus rinkos ir vartotojų apsaugos komiteto ekspertė, dalyvauja Europos nevyriausybinės organizacijos, dirbančios finansinių paslaugų srityje, „EuroInvestors.org“ veikloje.

Daiva Jurevičienė – 1985 m. Vilniaus universitete įgijo ekonomisto-matematiko kvalifikaciją, 1991 m. TSRS mokslų akademijos Centriniam ekonomikos-matematikos institute – socialinių mokslų daktaro laipsnį. 1991–2005 m. dirbo keliuose Lietuvos komerciniuose bankuose, kreditavimo padaliniuose. Nuo 2002 m. – Vilniaus Gedimino technikos universiteto, nuo 2006 m. – Mykolo Romerio universiteto, nuo 2007 m. – Vilniaus universiteto docentė. Rašo asmeninių finansų valdymo klausimais, 2008 m. išleido leidinį „Asmeninių finansų pagrindai“.

Karolina Kriščiukaitytė – finansų rinkoje dirba daugiau kaip penkiolika metų. Patirties įgavo dirbdama Vertybinių popierių komisijoje, FMĮ „Finasta“, AB SEB banke. Aktyviai šviesti investuotojus pradėjo dirbdama Vertybinių popierių komisijoje, kai buvo filmuojamos pirmosios TV laidos, skirtos supažindinti su finansų rinkos pagrindais ir svarbiausiomis investavimo bei taupymo taisyklėmis; dalyvavo kuriant investuotojų švietimo tinklalapį. Šiuo metu investuotojų švietimo veiklą tęsia Finansų analitikų asociacijoje – ji yra asociacijos valdybos narė.

Mindaugas Vaičiulis, CFA – MP Bank filialo Baltijos šalyse Turto valdymo departamento vadovas. Anksčiau dirbo „DnB NORD investicijų valdymas“ generaliniu direktoriumi, ėjo DnB NORD banko Iždo departamento direktoriaus pareigas, vėliau vadovavo finansų konsultavimo bendrovei AIM Invest. Yra Finansų analitikų asociacijos valdybos narys, 2004–2007 m. – asociacijos prezidentas. Įgijęs sertifikuoto finansų analitiko (CFA) vardą; CFA Institute (JAV) narys.

Reda Vaitkunskienė – Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros Gyvybės draudimo skyriaus vedėjo pavaduotoja. Gyvybės draudimo skyriuje dirba nuo 2004 m. birželio 1 d. Nuo 2007 m. vasaros eina Gyvybės draudimo skyriaus vedėjo pavaduotojos pareigas. Prieš pradėdama dirbti Draudimo priežiūros komisijoje ketverius metus dirbo ne gyvybės draudimo įmonėje. 1995 m. baigė Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetą. Šiuo metu atstovauja Draudimo priežiūros komisijai Europos draudimo ir profesinių pensijų priežiūros institucijų komiteto Vidaus valdymo, priežiūros proceso ir atskaitomybės ekspertų grupėje.

Julita Varanauskienė – finansų analitikė, dvylika metų dirba SEB banke. Nuo 2004 m. yra šio banko Šeimos finansų ekspertė. Pagrindinė veikla – visuomenės finansinis švietimas. Rašo straipsnius ir komentarus asmeninių finansų valdymo temomis, skaito paskaitas, pranešimus konferencijose, veda seminarus suaugusiesiems, studentams ir moksleiviams. Yra Lietuvos bankų asociacijos vartotojų komiteto narė. 2009 m. parašė ir išleido mokslo populiarinimo knygą – finansų romaną „Pinigų medis“.

ASMENINIŲ FINANSŲ TVARKYMAS

1.

Julita Varanauskienė

1. Asmeninių finansų tvarkymas

Julita Varanauskienė

1.1. Kas tai yra ir kodėl tai svarbu?

Kokie asmeninių finansų tvarkymo tikslai?

Asmeniniai finansai – tai nėra tik pinigai, kurie guli mūsų piniginėje, kišenėje ar kortelės sąskaitoje arba kuriuos ką tik išleidome. Tvarkant asmeninius finansus, kasdienių išlaidų apskaita ir kontrolė yra labai svarbus, tačiau ne vienintelis dalykas.

Asmeninių finansų valdymas – tai

- kasdieniniai piniginiai atsiskaitymai ir jų tvarkymas;
- trumpalaikių ir ilgalaikių finansinių planų sudarymas ir jų įgyvendinimas;
- apsidraudimas nuo galimų neplanuotų išlaidų ar nuostolių;
- racionalus turimo ar sukaupto finansinio turto paskirstymas.

Skirstydami pinigus kasdieniniams poreikiams, dažniausiai galvojame apie artimiausią mėnesį ar dar trumpesnę laikotarpį. Tačiau kartais tai pernelyg trumpas laikas, kad būtų galima finansiškai pasiruošti, kitaip tariant, surinkti reikalingą pinigų sumą kokiam nors reikšmingesniai ar daugiau išlaidų reikalaujančiam įvykiui (pavyzdžiui, išvykti į atostogų kelionę, nusipirkti automobilį, pradėti savo verslą, įsigyti būstą, išleisti vaikus į mokslą arba anksčiau išeiti į pensiją). Jei neturime plano, kai kurių įvykių gali tekti tiesiog atsakyti (atostogų išvykos, naujo automobilio) arba pasirinkti netinkamą būdą gauti reikalingas lėšas (per daug ir netinkamomis sąlygomis pasiskolinti, nuostolingai laikyti ar netinkamai investuoti taupomus pinigus). Kita vertus, ne visus įvykius galime suplanuoti ar iš anksto numatyti. Apie kai kuriuos iš jų esame linkę kaip tik negalvoti, nes nenorime, kad jie įvyktų (nenorime susirgti, netekti darbo, prarasti turtą ir pan.). Nepasiruošus tokiems dalykams, be iškilusių sunkumų, atsiranda dar ir piniginių nepriteklių.

Dažnas galvoja, kad gebėjimą tvarkytis su pinigais įgyjame tik išmokę skaičiuoti, o mokytis galima tik iš savo klaidų. Tačiau toks mokymosi būdas yra labai brangus ir neefektyvus. Pavyzdžiui, nesustaupę pinigų senatvei – tam laikui, kai nebegalėsime dirbti ir užsidirbti, – antros tokios galimybės jau nebeturėsime. Nepasidomėję teikiamomis finansinėmis paslaugomis, negalėsime išsirinkti tokios, kuri mums labiausiai tinka. Įmonių finansus tvarkantys žmonės – buhalteriai, finansininkai – buhalterijos ar finansų valdymo mokosi specialiai. Valdyti asmeninius finansus ko gero dar sudėtingiau negu visos įmonės. Tvarkant įmonės finansus, planuojamas laikotarpis yra trumpesnis – gal treji, gal penkeri metai. Įmonė gali plėstis be jokių apribojimų, o kai pajamų ar pelno nebegauna, tiesiog užsidaryti, nutraukti veiklą. Kai tvarkome savo pinigus, turime galvoti apie kur kas ilgesnį laikotarpį – keliolika metų ar net kelis dešimtmečius. Kuo ilgesnis laikotarpis, tuo sunkiau numatyti būsimus įvykius. Sumažėjus pajamoms, gyvenimas nesibaigia. Tada tenka verstis iš to, ką pavyko sukaupti iki tol. Įmonės finansai tvarkomi racionaliai – visos išlaidos turi būti suskaičiuotos ir pagrįstos, kitaip įmonės finansus tvarkantis žmogus būtų apkaltintas piktnaudžiavimu ar lėšų švaistymu. Savo pinigus neretai leidžiame nepagalvoję, neįvertinę, ar tai pats naudingiausias pasirinkimas, o neretai išlaidų ir iš viso neskačiuojame. Įmonėje pajamų ar pelno nesukuriantis padalinys galima uždaryti, lūkesčių neatitinkantis, per mažai pajamų uždirbančias darbuotojus – atleisti. Kai tvarkome asmeninius ar šeimos finansus, skirstome juos šeimos nariams, kuriuos mylime besąlygiškai, į tai, ar atsiperka investicijos, tiesiog numojame ranka. Ne visada reikia ieškoti ekonominės naudos asmeniniuose santykiuose, tačiau, net ir priimdami grynai finansinius sprendimus, neretai elgiamės neapgalvotai, neracionaliai dėl žinių, informacijos trūkumo, dėl to, kad jos ieškoti ir analizuoti trūksta laiko.

Taigi, tvarkant asmeninius finansus, reikalingos aritmetikos žinios (kaip skaičiuoti esamas ir būsimas pajamas ir išlaidas, kaip apskaičiuoti palūkanas); ekonomikos žinios (kokią įtaką aplink vykstantys ekonominiai įvykiai daro ar gali daryti mūsų sukauptam turtui, būsimoms pajamoms, planuojamoms išlaidoms); žinios apie finansines paslaugas – ne tik jų teikiamą naudą ar privalumus, bet ir trūkumus; reikalingos tam tikros teisinės žinios – pagrindinių įstatymų, mokestinės aplinkos išmanymas arba žinojimas, kur tokios informacijos rasti.

Išmanydami asmeninių finansų valdymą, nebūtinai tapsime labai turtingi, bet galėsime tvarkytis taip, kad pinigų visada būtų tiek, kiek reikia:

- apskaičiuosime, kada ir kiek pinigų gali prireikti;
- finansiškai pasiruošime laukiamiems ir nelaukiamiems įvykiams;
- išsirinksim tinkamiausiais finansines paslaugas.

1.2. Kokios pagrindinės asmeninių finansų tvarkymo taisyklės

Tam tikromis aplinkybėmis susiduriame su įvairiomis finansinėmis problemomis, tačiau jas visas sieja du bendri dalykai: visada reikalingos pajamos arba lėšos, o išlaidas visada reikia derinti su tomis pajamomis arba lėšomis. Žmogus turi stengtis numatyti ne tik esamus, bet ir būsimus poreikius (ne vien norus!) – ko reikės, kas gali atsitikti po savaitės, po pusmečio, po kelerių metų, ir jiems pasiruošti iš anksto. Tai yra pati pagrindinė asmeninių finansų valdymo taisyklė. O kitos taisyklės arba principai tik papildo pagrindinę:

- turėti santaupų nenumatytiems atvejams;
- iš anksto planuoti būsimas išlaidas;
- neįklimpti į skolas;
- apsaugoti sukauptą turtą.

1.2.1. Pinigų atsarga – nenumatytiems atvejams

Vieni santaupomis laiko visus savo pinigus. Ilgą laiką tai buvo bene vienintelė turto kaupimo forma. Santaupas reikėtų skirstyti pagal paskirtį:

- santaupos didesniame pirkiniui;
- santaupos nenumatytiems atvejams;
- santaupos senatvei.

Kai taupome didesniame pirkiniui, žinome, kiek reikia susitaupyti, galime pasirinkti, kada pirkinį įsigysime. Belieka apskaičiuoti, kokią dalį pajamų turime skirti taupymui, ir susitaupyti reikalingą sumą. Jei susitaupyti nepavyksta, pirkinio galime iš viso atsisakyti ar pinigų pasiskolinti, o skolą grąžinti (taigi ir taupyti) paskui.

Tačiau yra tokių atvejų ir įvykių, kurių neplanuojame, kurių nepageidaujame, tačiau kurie vis tiek gali atsitikti mums pačiu nepatogiausiu metu. O tada prireiks pinigų. Pavyzdžiui, gali netikėtai sumažėti pajamos (galime netekti darbo ar susirgti), o išlaidas greitai sumažinti gali būti sunku. Gali atsirasti ir netikėtų išlaidų (sugenda ar prarandame kokius nors pirmo būtinumo daiktus, turime padengti savo pačių kam nors sukeltus nuostolius, reikia išlaidų gydymui ir pan.). Ne visada pavyks atidėti tas išlaidas geresniems laikams arba tol, kol susitaupsime. Ne visada rasime, kur pasiskolinti. Todėl geriausia būti tam pasiruošus iš anksto – visada turėti santaupų nenumatytiems atvejams.

Kiek reikia turėti santaupų nenumatytiems atvejams? Pati mažiausia reikalinga suma – tiek, kiek reikėtų pragyventi (atsisakant visų ne pirmo būtinumo reikmių ar išlaidų) vieną mėnesį. Apskaičiuota, kad tai maždaug 60–70 proc. vidutinių šalies išlaidų. Lietuvos statistikos departamentas skelbia, kad 2008 metais vidutinės vieno Lietuvos gyventojų išlaidos siekė 793 litus per mėnesį. Vadinasi, pati mažiausia reikalinga santaupų suma vienam žmogui turėtų būti maždaug 500 litų. Tačiau san-

taupų suma, kuri leistų jaustis saugiai, priklauso ir nuo gaunamų pajamų (ir įprastų išlaidų), ir nuo asmeninės situacijos (ar turime kitų pajamų šaltinių, kiek turime skolų, išlaikytinių), ir nuo ekonominės aplinkos (kokia situacija darbo rinkoje, kaip keičiasi kainos, ar sudėtinga būtų ir kiek kainuotų pasiskolinti).

- Jei esame tikri dėl būsimųjų pajamų, turime kelis pajamų šaltinius (šeimoje dirba ir pinigus uždirba keli asmenys), prireikus galėtume pasiskolinti iš artimųjų, užtenka **2–3 mėnesių** pajamų atsargos.
- Jei yra didelė tikimybė ilgam netekti pajamų, o šeimoje yra tik vienas pajamų šaltinis, jei užklupus bėdai nebūtų iš kur pasiskolinti, didelę dalį išlaidų sudaro tokios išlaidos, kurių negalima sumažinti (yra išlaikytinių, reikia mokėti paskolų įmokas), atsargų jau reikia turėti daugiau – prireiks **6–12 mėnesių** pajamų sumos.
- Jei pajamos yra itin nepastovios, jei yra didžiulė rizika prarasti darbą ir ilgai negauti naujo, verta pagalvoti apie tokias santaupas, iš kurių būtų galima pragyventi **mažiausiai metus**.

Santaupas geriausia laikyti taip, kad prireikus būtų galima lengvai jas paimti ir pasinaudoti. Jei nusprendėme šiuos pinigus laikyti namuose, derėtų nepamiršti elementarių saugumo reikalavimų. Jei pinigus nusprendėme laikyti banke, galima juos laikyti terminuotojo indėlio sąskaitoje (sutartis sudaroma nustatytam terminui, mokamos arba kaupiamos palūkanos; norint nutraukti sutartį anksčiau, gali būti reikalaujama pranešti iš anksto prieš keletą dienų – tokiu atveju paprastai nemokamos palūkanos) ar paprasčiausioje banko sąskaitoje, iš kurios pinigų galima pasiimti be kokių nors suvaržymų (gali būti reikalaujama pranešti iš anksto, jei pageidaujame pasiimti didelę sumą, už grynųjų pinigų išmokėjimą gali būti imamas mokestis, kartais gali būti mokamos nedidelės palūkanos). Prieš sudarant banko sąskaitos ar terminuotojo indėlio sutartį, būtina išsiaiškinti visas sąlygas – kaip apskaičiuojamos palūkanos, kaip nutraukiama sutartis, kokie paslaugų įkainiai.

Jei atsitiko nenumatytas įvykis, dėl kurio sumažėjo pajamos ar padidėjo išlaidos, pinigų atsargą galima pradėti naudoti. Tačiau, kai tik priprantame gauti mažesnes pajamas ar padengiamo atsiradusias išlaidas, atsargas reikėtų nedelsiant papildyti.

Jei pasikeitė gyvenimo sąlygos (padidėjo darbo netekimo tikimybė, atsirado arba padidėjo netikrumas dėl pajamų ateityje), reikėtų iš naujo įvertinti, ar turima santaupų suma yra pakankama. Savo sukauptos pinigų atsargos, skirtos nenumatytiems atvejams, skolinti kitiems asmenims nerekomenduojama.

Pirmasis asmeninių finansų tvarkymo žingsnis – pasirūpinti santaupomis nenumatytiems atvejams. Reikalinga santaupų suma priklauso

- nuo gaunamų pajamų (ir įprastų išlaidų);
- asmeninės situacijos (ar yra kitų pajamų šaltinių, kiek laiko gali užtrukti, kol rasime naują pajamų šaltinį, kokia tikimybė prarasti pajamų šaltinį ir pan.);
- ekonominės aplinkos (kokia nedarbo tikimybė, kokios šalies ūkio perspektyvos).

1.2.2. Draudimas – nuo didelių nuostolių

Sukauptos santaupos gelbsti tais atvejais, kai laikinai sumažėja pajamos ar laikinai, tačiau nedaug padidėja išlaidos: pavyzdžiui, keičiame darbą, nepataisomai sugedo kokie nors reikalingi daiktai ar įrankiai, turime atlyginti nedidelę žalą. Tačiau kartais pajamos gali nutrūkti kur kas ilgesniam laikui, o neplanuotos, tačiau neatšaukiamos išlaidos būti daug kartų didesnės, negu uždirbame per keletą mėnesių, pavyzdžiui, sunkiai susirgę ar patyrę sunkią traumą, gaisrui suniokojus visą sukauptą turtą ir pan. Tokiais atvejais, jei neturime sukauptą daug santaupų, reikėtų pasirūpinti draudimu.

Draudimas – tai paslauga, kai, įvykus nelimei (draudžiamajam įvykiui), draudimo bendrovė padengia nuostolius ar jų dalį arba išmoka iš anksto sutartą pinigų sumą, kurią gavus lengviau susidoroti su tos nelaimės sukeltais finansiniais rūpesčiais. Bene geriausiai žinomas yra transporto val-

dytojų civilinės atsakomybės draudimas. Jei sukėlėme autoįvykį ir apgadinome kitų žmonių turta, nuostolius jiems atlygina draudimo bendrovė. Kai keliuose vis daugiau prabangių automobilių, ne kiekvienam užtektų turimų santaupų atsiskaityti už netyčia padarytus nuostolius.

Saugiausia, ko gero, būtų apsidrausti nuo visų įmanomų nelaimių. Tačiau greičiausiai tam pritrūktų pinigų. Todėl protinga apsvarstyti galimo draudžiamąo įvykio tikimybę ir tai, ar susidorotume su dėl to atsiradusiais finansiniais sunkumais. Pavyzdžiui, tikimybė, kad pavogs piniginę ar mobilųjį telefoną, didesnė negu tikimybė, kad gaisras suniokos namus, tačiau nusipirkti naują telefoną galėsime patys, o piniginėje dažniausiai nesinešiojame visų gyvenimo santaupų. Bet tiek santaupų, kad galėtume susidoroti su gaisro sukeltais nuostoliais, turime nedaugelis. Taigi, jei neturime pakankamai lėšų, kad galėtume apsidrausti nuo visko, geriau numatyti, kad nedidelius nuostolius dengsime iš turimų santaupų, o draustis nuo tokių įvykių, kurie atneštų didžiulius piniginius nuostolius, nesvarbu, kad tokių įvykių tikimybė yra mažesnė. Kitaip tariant, reikėtų apdrausti tokius daiktus ar dalykus, be kurių negalėtume išsiversti patys ar mūsų šeima. Draudimo sumą reikėtų pasirinkti atsižvelgus į apdraudžiamų dalykų vertę.

Gyvybė – neįkainojama, sveikata – brangiausias turtas. Sunku būtų išsiversti, jei, nespėję sukaupti pakankamo turto, prarastume galimybę dirbti ir užsidirbti arba šeimos maitintoją prarastų šeima.

Jei renkamės gyvybės draudimo sumą, galime atsižvelgti į tai :

- **kiek dar tikimės uždirbti ir sutaupyti.** Jei turime gražinti paskolą, norime sutaupyti pinigų vaikams, tokiu atveju draudimo suma būtų lygi planuojamiems sutaupyti pinigams, atėmus jau sukauptas santaupas ar turto vertę. Pavyzdžiui, jei šeima turi negražintą 100 tūkst. litų būsto paskolą ir du mažamečius vaikus, kuriems planuoja sutaupyti po 50 tūkst. litų savarankiško gyvenimo pradžiai, vadinasi, ji ketina arba tikisi sutaupyti 200 tūkst. litų. Iš šios sumos reikėtų atimti jau turimas santaupas – sužinosime, kokią gyvybės draudimo sumą jie turėtų pasirinkti.
- **kiek uždirbame.** Tai dažniausiai svarbu, jei apdraudžiama šeimos maitintojo gyvybė. Paprastai užtrunka, kol, netekusi šeimos maitintojo, šeima prisitaiko prie naujų (sumažėjusių) galimybių. Štai tada ir reikalinga finansinė parama. Šeimos maitintojo gyvybė turėtų būti apdrausta tokia suma, kiek šis galėtų uždirbti per dvejus–penkerius metus.

Kam nėra būtinas gyvybės draudimas:

- jauniems žmonėms, kurie neturi išlaikytinių, tačiau nėra sukaukę pakankamai turto; labiau reikalingas draudimas nuo traumų ar ligų, dėl kurių būtų prarandamas darbingumas ir sumažėtų galimybė dirbti bei užsidirbti. Tačiau paprastai tokiu draudimu apdraudžiama kartu su gyvybės draudimu;
- šeimoms, kurios galėtų patenkinamai gyventi iš likusio darbingo šeimos maitintojo algos, jei vieno iš šeimos maitintojų pajamų srautas nutrūktų;
- turtingiems žmonėms, kurie pakankamai gerai gali gyventi ir nebegaudami papildomų pajamų, kuriems užtenka to, ką jau turi;
- senyvo amžiaus žmonėms, kurie neturi išlaikytinių, Jiems gyvybės draudimas labai brangiai kainuotų;
- vaikams, kurie ir taip negauna jokių pajamų. Verčiau apsidrausti tėvams.

1.2.3. Ilgalaikis taupymas – pensijai (ilgalaikiams tikslams)

Anksčiau ar vėliau ateina laikas, kai pajamos nutrūksta arba smarkiai sumažėja visam laikui, o draudimo išmokos tikėtis negalima. Pasiskolinti irgi neišeis, nes pajamos per mažos, kad būtų galima ir pragyventi, ir skolą gražinti. Tai yra tas laikas, kai dėl amžiaus nebegalime dirbti ir turime gyventi iš to, ką sugebėjome užsidirbti ir susitaupyti iki tol – iš pensijos ar santaupų. Šiuo metu vidutinė pen-

sija yra maždaug perpus mažesnė už vidutinį darbo užmokestį. Išlaikyti tokį pat išlaidų lygį, išėję į pensiją, galės tik tie, kas bus spėję savarankiškai sukaupti savo santaupų.

Kai kalbame apie pinigų taupymą pensijai, svarbu žinoti du dalykus:

- reikalinga sutaupyti suma didelė (palyginti su mėnesio pajamomis), todėl taupyti reikia ilgą laiką;
- taupant ilgą laiką, svarbu atsižvelgti į galimą infliacijos įtaką santaupoms.

Manoma, kad, išėjus į pensiją, išsiverčiama su maždaug 70–80 proc. ankstesnių pajamų. Tie, kurie yra apdrausti valstybiniu socialiniu draudimu, sulaukę pensinio amžiaus gauna pensiją iš valstybės. Pensijos dydis apskaičiuojamas pagal anksčiau gautas pajamas ir draudimo stažą. Galima pasirinkti: dalį mokamos socialinio draudimo įmokos pervesti į privačius pensijų kaupimo fondus, iš kurių, sulaukus pensinio amžiaus, irgi bus galima gauti išmokas. Jų dydis priklausys nuo sukauptos sumos. Iš anksto nežinoma, kokią sumą pavyks sukaupti. Ji priklausys dar ir nuo to, kiek pensijų fondų valdytojams pavyks gauti pelno šiuos pinigus investuojant. To, kuris pasirinko dalį socialinio draudimo įmokos pervesti į privačius pensijų fondus, iš valstybės gaunama pensija bus mažesnė negu to, kuris nepasirinko kaupti įmokos dalies antros pakopos pensijų fonde.

- Skaičiuojama, kad šiandieninis trisdešimtmetis asmuo, gaunantis vidutinį atlyginimą (1 700 Lt po mokesčių), gali tikėtis gauti iš valstybės maždaug 800 litų pensiją, jei nedalyvautų antros pakopos pensijų fonduose, arba maždaug 140 litų didesnę bendrą pensiją iš valstybės ir antros pakopos pensijų fondų, jei pasirinktų juose dalyvauti¹. Vadinasi, iki 70–80 proc. ankstesnių pajamų (1 200–1 300 Lt) trūksta dar maždaug 400 litų per mėnesį.
- Jei, sulaukę pensinio amžiaus, tikimės gyventi dar bent 20 metų (nors pagal Statistikos departamento pateikiamus duomenis Lietuvoje tikėtina dabartinių trisdešimtmečių vyrų gyvenimo trukmė yra 67 metai, moterų 78), vadinasi, reikėtų susitaupyti 96 tūkst. litų pensijai (400 Lt x 12 mėn. x 20 metų). Taigi, jei vidutinį atlyginimą gaunantis trisdešimtmetis tokią sumą norėtų susitaupyti, jam reikėtų taupyti dar 35 metus maždaug po 230 litų per mėnesį arba maždaug 14 proc. savo pajamų

Planuojant taupyti ilgą laiką, reikia žinoti, kad dėl infliacijos pinigų vertė laikui bėgant mažėja, Infliacija – tai bendras kainų lygio padidėjimas. Laikoma, kad nedidelė infliacija yra naudinga, nes skatina ekonomikos augimą. Europos centrinis bankas, vykdydamas vieną iš pagrindinių savo užduočių – užtikrinti kainų stabilumą, išsikėlė tikslą – siekti, kad infliacija euro zonos šalyse būtų šiek tiek mažesnė negu 2 procentai.

Jei metinė infliacija būtų 2 proc. ir jei šiandien už tam tikrą prekių krepšelį sumokame 100 litų, po metų už tokį patį krepšelį turėtume mokėti 102 litus, po 10 metų – jau beveik 122 litus, po 20 metų – 149 litus.

¹ Apskaičiuota naudojantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pensijų skaičiuokle www.pensijusistema.lt

1 lentelė. Kiek ateityje kainuotų prekių krepšelis, už kurį šiandien sumokame 100 Lt.

Laikotarpis	Vidutinė metinė infliacija										
	1%	2%	3%	4%	5%	6%	7%	8%	9%	10%	11%
1 metai	101,00	102,00	103,00	104,00	105,00	106,00	107,00	108,00	109,00	110,00	111,00
2 metai	102,01	104,04	106,09	108,16	110,25	112,36	114,49	116,64	118,81	121,00	123,21
3 metai	103,03	106,12	109,27	112,49	115,76	119,10	122,50	125,97	129,50	133,10	136,76
4 metai	104,06	108,24	112,55	116,99	121,55	126,25	131,08	136,05	141,16	146,41	151,81
5 metai	105,10	110,41	115,93	121,67	127,63	133,82	140,26	146,93	153,86	161,05	168,51
6 metai	106,15	112,62	119,41	126,53	134,01	141,85	150,07	158,69	167,71	177,16	187,04
7 metai	107,21	114,87	122,99	131,59	140,71	150,36	160,58	171,38	182,80	194,87	207,62
8 metai	108,29	117,17	126,68	136,86	147,75	159,38	171,82	185,09	199,26	214,36	230,45
9 metai	109,37	119,51	130,48	142,33	155,13	168,95	183,85	199,90	217,19	235,79	255,80
10 metų	110,46	121,90	134,39	148,02	162,89	179,08	196,72	215,89	236,74	259,37	283,94
11 metų	111,57	124,34	138,42	153,95	171,03	189,83	210,49	233,16	258,04	285,31	315,18
12 metų	112,68	126,82	142,58	160,10	179,59	201,22	225,22	251,82	281,27	313,84	349,85
13 metų	113,81	129,36	146,85	166,51	188,56	213,29	240,98	271,96	306,58	345,23	388,33
14 metų	114,95	131,95	151,26	173,17	197,99	226,09	257,85	293,72	334,17	379,75	431,04
15 metų	116,10	134,59	155,80	180,09	207,89	239,66	275,90	317,22	364,25	417,72	478,46
16 metų	117,26	137,28	160,47	187,30	218,29	254,04	295,22	342,59	397,03	459,50	531,09
17 metų	118,43	140,02	165,28	194,79	229,20	269,28	315,88	370,00	432,76	505,45	589,51
18 metų	119,61	142,82	170,24	202,58	240,66	285,43	337,99	399,60	471,71	555,99	654,36
19 metų	120,81	145,68	175,35	210,68	252,70	302,56	361,65	431,57	514,17	611,59	726,33
20 metų	122,02	148,59	180,61	219,11	265,33	320,71	386,97	466,10	560,44	672,75	806,23

Taigi litas šiandien yra brangesnis arba vertingesnis negu po metų. Vadinasi, jei taupome pinigus, kuriuos norėsime išleisti po keliolikos metų ar po kelių dešimtmečių, reikėtų pasirūpinti, kad taupomi pinigai nenuvertėtų. Taupyti reikia taip, kad už santaupas gautume palūkanų, dėl kurių sumažėtų arba visiškai dingtų infliacijos įtaka santaupoms, o padidėjus pajamoms – atitinkamai padidinti ir įmoką, kad sukauptas pensijai lėšas būtų galima palyginti su paskutinėmis gautomis pajamomis.

Ilgas laikotarpis iki tos dienos, kai šiandien taupomi pinigai turės būti panaudoti, yra ne tik kliūtis (labai sunku planuoti ir numatyti), bet ir galimybė. Ne tik dėl to, kad per ilgą laikotarpį galima daugiau sutaupyti, bet dar ir dėl to, kad galime rinktis iš įvairių investuoti skirtų priemonių, kurios nebūtų tinkamos, jei planuotume tik metus ar dvejus.

1.2.4. Investavimas – jei norime daugiau uždirbti

Kadangi kalbame ne tik, kaip pinigus sutaupyti (atidedant dalį nuolatinių pajamų), bet ir už taupomus pinigus gauti pelno, kuris leistų bent jau kompensuoti infliacijos įtaką, tokį taupymą galime vadinti investavimu.

Investavimas – tai turimų išteklių panaudojimas norint įsigyti turto, už kurį ateityje būtų galima susigrąžinti ne tik investuotas lėšas, bet ir uždirbti. Investuodami į nekilnojamąjį turtą, tikimės jį išnuomoti ar parduoti ir gauti daugiau pinigų, negu šiandien sumokame. Investuodami į išsilavinimą, tikimės, kad įgytos žinios ar kvalifikacija ateityje padės uždirbti daugiau pinigų. Investuodami į verslą, tikimės, kad gausime pajamų, kurios padengs šiandienines investicijas ir leis uždirbti dar daugiau lėšų. Investuodami į įvairių rūšių vertybinius popierius, tikimės gauti dividendų ar parduoti šios rūšies turtą brangiau, negu už jį sumokėjome patys.

Visuose pateiktuose pavyzdžiuose pakartotas žodis „tikimės“. Kai kalbame apie investavimą, kalbame tik apie tikimybę. Vadinasi, visada išlieka rizika, kad investavimo rezultatai gali būti ir kitokie, negu tikėjomės. Nekilnojamasis turtas gali pabrangti ne tiek, kiek tikėjomės, arba apskritai ne pabrangti, o atpigti, nuomos pajamos gali būti mažesnės, negu tikėjomės, darbo vietos pagal įgytą išsilavinimą gali nepavykti susirasti, o atlyginimas gali būti mažesnis, negu tikėjomės. Vertybinių popierių kaina gali ne padidėti, o sumažėti, įmonė, kurios akcijų nusipirkome, gali dėl įvairiausių priežasčių pelno negauti ir dividendų neišmokėti.

Yra metodų, kurie padeda sumažinti riziką. Rizika – tai tikimybė ar galimybė, kad gautieji rezultatai bus kitokie, negu planavome. Jei rezultatai bus geresni, negu tikėjomės, beliks tik pasidžiaugti, jei blogesni – galbūt teks atsisakyti kokių nors savo ketinimų arba apskritai keisti planus. Pavyzdžiui, jei nepavyks susitaupyti ir uždirbti tiek, kad užtektų pradinei įmokai už perkamą būstą, reikės taupyti dar ilgiau. Jei nepavyks susitaupyti ir užsidirbti tiek, kad galėtume išeiti į pensiją ir gyventi kaip anksčiau, teks likti dirbti arba sumažinti savo įprastas išlaidas.

Jei ketiname investuoti, turime:

- turėti pastovių pajamų ar santaupų, kurias naudojant neprireiktų investuotos sumos (jei situacija būtų nepalanki investicijas parduoti);
- investicijų kryptį ar rūšį pasirinkti atsižvelgę į planuojamą investavimo laikotarpį – kuomet labiau gali svyruoti turto, į kurį investuojame, kaina, tuo ilgesnį investavimo laikotarpį reikia pasirinkti;
- numatyti investuojamų pinigų panaudojimo paskirtį. Jei tai yra svarbūs pinigai (jų reikės gana greitai ir svarbiems dalykams – pensijai, gydymui, vaikų mokslui), nerekomenduojama rinktis pačių rizikingiausių ar vien tik rizikingiausių investicijų;
- įvertinti sau priimtina riziką. Jei mums nepriimtina tai, kad investuota suma gali sumažėti, investavimas irgi, ko gero, atneštų daugiau žalos negu naudos.

1.3. Biudžeto planavimas. Išlaidų ir pajamų kontrolė. Taupymo svarba. Patarimai, kaip galima sutaupyti

Kad galėtume įgyvendinti ir trumpalaikius, ir ilgalaikius tikslus be kokios nors išorinės pagalbos (loterijos laimėjimo, didelio palikimo ar finansiškai naudingos santuokos reikia į juos atsižvelgti tvarkant kasdieninę pajamų ir išlaidų apskaitą. Kasdieninė išlaidų apskaita – tai ne tik faktinių išlaidų registravimas, bet ir jų planavimas bei paskirstymas taip, kad išlaidos (esamos ir planuojamos būsimos) neviršytų pajamų (esamų ir būsimų).

1.3.1. Kaip sudaryti išlaidų planą

Išlaidų planas dar vadinamas biudžetu. Pagrindinė jo paskirtis – padėti pasirūpinti pinigais prieš tai, kol reikės juos planuotai ar neplanuotai išleisti. Turėdami tokį planą, galime kontroliuoti padėtį – visada žinosime, ką galime sau leisti, o ko ne, galime išvengti nereikalingų išlaidų, galime įgyvendinti finansinius tikslus ir pasinaudoti atsiradusiomis progomis.

Pradėti planuoti išlaidas nėra sunku. Reikėtų peržiūrėti savo esamas išlaidas, jas išanalizuoti ir pagal jas bei būsimąsias pajamas ir ateities planus sudaryti planą ateičiai. Vieni išlaidas planuoti pradeda tada, kai sumažėja pajamos, kiti – kai nori kiek nors susitaupyti, tačiau iki šiol to padaryti nepavykdavo. Tie, kas planuoja išlaidas todėl, kad nori jas sumažinti, neretai pastebi, jog susiformavę nauji taupymo įpročiai prigyja ir išlieka.

Planuojamas būsimas išlaidas galima sugrupuoti į nuolatinės ir kintamos išlaidas. Kai kurios iš nuolatinės išlaidų yra vienodos, pavyzdžiui:

- būsto nuomos ir priežiūros išlaidos (pastovūs mokesčiai);
- transporto išlaidos (mėnesio bilietai);
- įvairūs mokesčiai (kab. televizija, internetas, sporto klubai, kitų klubų narystė);
- paskolų įmokos;
- santaupos (būtent išlaidoms reikėtų priskirti ir tuos pinigus, kuriuos norime sutaupyti).

Tokių išlaidų dydį ir periodiškumą žinome ir galime lengvai planuoti.

Kitos nuolatinės išlaidos gali kisti kiekvieną mėnesį. Pavyzdžiui:

- išlaidos maistui;
- būsto išlaikymo išlaidos (mokesčiai už vandenį, elektrą, šildymą, dujas);
- išlaidos degalams;
- mokesčiai už mobilųjį telefoną;
- išlaidos maistui kavinėse, valgyklose, restoranuose;
- įvairios asmeninės išlaidos (asmeninės higienos prekės, kirpyklos paslaugos ir pan.).

Suplanuoti šias išlaidas tik iš pradžių gali pasirodyti sunku. Juk žiemą tenka brangiau mokėti už būsto šildymą negu vasarą, be to, keičiasi kainos. Čia praverstų jau turima informacija – įrašai banko kortelių ataskaitose, seni mokėjimo kvitai ir pan.

Yra ir tokių išlaidų, kurių atsiranda tik kartais. Suma kiekvieną kartą gali būti vis kitokia. Tai išlaidos naujiems buities prietaisams, naujiems drabužiams, pramogoms ir visiems kitiems maloniems, tačiau nebūtinai dalykams. Tokias išlaidas taip pat reikėtų planuoti iš anksto. Pavyzdžiui, suplanuoti iki metų pabaigos, kada, kiek ir kam ketinama išleisti.

Išlaidas pagal paskirtį galima skirstyti ir taip, kaip jas skirsto Statistikos departamentas. Tada savo išlaidas galėsime palyginti su skelbiama Lietuvos gyventojų išlaidų statistika:

- **išlaidos maistui ir nealkoholiniams gėrimams;**
- **išlaidos alkoholiniams gėrimams ir tabakui;**
- **išlaidos drabužiams ir avalynei** (taip pat jų priežiūrai, taisymui, valymui, nuomai ir kt.);
- **būsto išlaikymo išlaidos** (būsto nuomai, mokesčiams už elektrą, dujas, šildymą, vandenį, atliekų surinkimą, kitiems mokesčiams);
- **būsto apstatymo išlaidos** (kasdienės priežiūros, remonto prekės ir paslaugoms, baldams, kilimams, šviestuvams, buities prietaisams, kitiems buityje naudojamiems daiktams, valymo priemonėms ir paslaugoms ir kt.);
- **išlaidos sveikatos priežiūrai** (farmacijos gaminiams, medicinos paslaugoms);
- **transporto išlaidos** (transporto priemonėms, jų priežiūrai, degalams, keleivių vežimo paslaugoms);
- **išlaidos ryšiams** (paštui, telefonijos paslaugoms);
- **išlaidos poilsiui ir kultūrai** (vaizdo, garso, kompiuterių technikai ir jos priežiūrai, laisvalaikio paslaugoms, prekėms, jų priežiūrai, žaidimams, žaislams, sporto prekėms ir paslaugoms, sodo, daržo prekėms, naminiams gyvūnėliams, kultūros paslaugoms, laikraščiams, knygoms, raštinės reikmenims, atostogų išvykoms);
- **išlaidos švietimui** (ikimokykliniam ugdymui, mokyklinėms prekėms, mokesčiams už mokslą, popamokiniam ugdymui);

- išlaidos restoranams, kavinėms ir viešbučiams;
- išlaidos kitoms prekėms ir paslaugoms (asmens higienos priežiūros prekėms ir paslaugoms, kirpykloms, asmeniniams daiktams, juvelyriniams dirbiniais, draudimo, finansinėms paslaugoms ir kt.).

Prie šios lentelės dar galima pridurti keletą eilučių išlaidų: „Paskolų įmokos“, „Sutaupos“, „Dovanos“, „Kišenpinigiai“ ir pan.

- **Išlaidos paskoloms** (tikslinga kiekvieną paskolą rašyti į atskirą eilutę, galima išskirti netgi vienos paskolos įmokos eilutę į skiltis „Paskolos grąžinimas“ ir „Palūkanos“);
- **Pinigai sutaupoms** (jei taupome keliems tikslams arba esame pasirinkę kelias taupymo priemones, – keletą indėlių sąskaitų, pensijų kaupimą, investicinius fondus, gyvybės draudimą – eilučių taip pat turės būti keletas);
- **Išlaidos dovanoms;**
- **Kišenpinigiai** (pinigai, skirti asmeninėms reikmėms, už kurias nereikia atsiskaityti).

Išlaidų planą rekomenduojama sudaryti ilgesniam laikotarpiui – keliems mėnesiams, pusmečiui ar metams, nes tada geriau galima numatyti, kurios iš pastoviųjų išlaidų padidės, kokių vienkartinį išlaidų gali atsirasti. Kai turime daugiau laiko pasiruošti, turime ir daugiau galimybių pasirūpinti reikalingais pinigais – susitaupyti, pasiskolinti, keisti šiandieninius planus ir pan.

Nustatyti, ar išlaidų planas tinkamas, galima palyginus planuojamas išlaidas ir pajamas. Pajamas, kaip ir išlaidas, taip pat galima ir reikia skaičiuoti bei planuoti. Darbo užmokestis – tai dažniausiai reguliarios ir pastovaus dydžio pajamos. Jei jis gaunamas nereguliariai arba yra nepastovaus dydžio, svarbu kiekvieną mėnesį – net ir tada, kai gauname daugiau pinigų – išlaikyti tokias pat išlaidas.

Jei pajamos gaunamos iš individualios veiklos, dažnai jos būna nenuolatinės ir nevienodo dydžio. Tada planuoti pajamas nelengva, bet būtina. Taip juk lengviau kontroliuoti išlaidas, kad būtų pakankamai lėšų tiems mėnesiams, kai išlaidos turės būti tokios pat, o pajamos sumažės arba visiškai kuriam laikui nutrūks.

2 lentelė. Metų pajamų ir išlaidų plano pavyzdys

Mėnuo	Sausis	Vasaris	Kovas	Balandis	Gegužė	Birželis	Liepa	Rugpjūtis	Rugsėjis	Spalis	Lapkritis	Gruodis
Nuolatinės išlaidos												
Nenuolatinės išlaidos												
Planuojamos pajamos												

Jei ilgesnio laikotarpio (pusmečio ar metų) planuojamos išlaidos yra didesnės negu planuojamos pajamos ir turimos sutaupos, kuriomis galime disponuoti, verta peržiūrėti išlaidų planą ir galbūt kai kurių ketinimų iš karto atsisakyti. Prieš nusprendžiant pasiskolinti trūkstamas lėšas vertėtų iš anksto suplanuoti, kaip, iš kokių pinigų ir per kiek laiko skolas grąžinsime. Jei turime sudarę ilgesnio laikotarpio planą, reikės sudaryti **mėnesio išlaidų planą**. Mėnesio išlaidų planas – sudaryto metų plano dalis. Jau žinosime, kiek tą mėnesį turėtume gauti pajamų, kiek planuojame išlaidų, kiek galėtume ar turėtume sutaupyti. Kiekvieną kartą išleidus pinigus atitinkamoje išlaidų eilutėje reikės užsirašyti, kiek išleista ir kiek dar liko pinigų tą mėnesį.

Prieš pradėdant gyventi pagal planą, reikėtų turėti bent pusės mėnesio pajamų atsargą. Jos gali prireikti, jei dėl nepatyrimo nepavyktų gerai suplanuoti išlaidų.

3 lentelė. Mėnesio išlaidų plano pavyzdys

Liepa		3 500 Lt darbo užmokestis			
Pajamos		3 500			
Išlaidos	Planas	07 01	07 02	07 03	07 04
Maistas ir gėrimai	1 000				
Drabužiai ir avalynė	0				
Būsto išlaikymas	200				
Būsto priežiūra	0				
Sveikatos priežiūra	50				
Transportas	200	100/100*			
Ryšiai	100				
Poilsis ir kultūra	100				
Švietimas	0				
Kavinės valgyklos	200	10/190			
Kitos	120				
Asmens higienos prekės	100				
Kišenpinigiai vaikams	20	5/15			
Gyvybės draudimas ir pensijų kaupimas	300				
Paskolos įmokos	800				
Dovanos	100				
Santaupos	330	300			
Iš viso	2 790				

* Išleista 100 Lt, liko 100 Lt

Jei neturime laiko sudaryti plano, o vėliau ir kontroliuoti išlaidų, galima:

- sudaryti banke periodinio pervedimo sutartį, pagal kurią iš sąskaitos, į kurią pervedamas darbo užmokestis, iš karto pajamų gavimo dieną į kaupiamojo indėlio sąskaitą būtų pervedama norima sutaupyti suma;
- atidėjus dalį pajamų taupyti, iš turimų pinigų atimti sumą, skirtą būtinoms išlaidoms (paskoloms, mokesčiams už būstą, sveikatos priežiūrą ir pan.);
- likusius pinigus padalyti į tiek lygių dalių, kiek liko savaičių iki tol, kol vėl gausime pajamų (po vieną dalį kiekvienai savaitei);
- stengtis visą savaitę išgyventi iš pinigų, esančių viename vokelyje;
- jei pinigų mėnesio gale liko, dėti juos į atskirą vokelį. Tai jūsų kišenpinigiai, kuriuos galite leisti kada norite ir kur norite.

1.3.2. Ar reikia keisti savo įprastas išlaidas?

- reikia, jei sumažėja pajamos, o iki tol neturėjome galimybės taupyti ir neturime santaupų;
- reikia, jei neturime jokių santaupų, kurios gali praversti:
 - netekus pajamų šaltinio arba sumažėjus pajamoms (netekus darbo);
 - netikėtai pasikeitus aplinkybėms (pavyzdžiui, prireikia didesnės pinigų sumos vaistams);
 - tais mėnesiais, kai išlaidų suma didesnė negu santaupų. Tada nereikėtų skolintis (ir mokėti palūkanų).
- reikia, jei norime susitaupyti daugiau pinigų ateičiai (pensijai, vaikų savarankiško gyvenimo pradžiai ir pan.);
- galima, jei norime tiesiog išleisti mažiau ir iš anksto pradėti taikytis prie galbūt kuklesnio gyvenimo.

1.3.3. Kiek sumažinti savo įprastas išlaidas?

Kartais galime pasirinkti. Pavyzdžiui, sutaupyti 10 proc. pajamų. Kartais turime skaičiuoti, atsižvelgę į tai, kiek ir kada reikės sutaupyti. Tarkime, norime iki metų pabaigos sutaupyti 4 tūkst. litų. Arba norime iki metų pabaigos grąžinti anksčiau paimtą tokio pat dydžio paskolą. Tada, padaliję reikalingą sumą iš mėnesių skaičiaus, gausime, kiek litų reikėtų sutaupyti kiekvieną mėnesį.

Vienas iš asmeninių finansų valdymo rodiklių – taupymo koeficientas. Jis parodo, kokią dalį pajamų žmogus taupo, o ne išleidžia.

Taupymo koeficientas = naujos santaupos ÷ gautos pajamos

Į naujas santaupas reikėtų įtraukti ne tik tai, kiek pavyko susitaupyti, bet ir tai, kiek pavyko grąžinti skolų.

Paprastai apskaičiuojamas metinis taupymo koeficientas, nes kiekvieno mėnesio koeficientas gali skirtis. Apibendrintą informaciją apie per metus gautas pajamas rasime darbovietės išduodomose pažymose, kurios pateikiamos deklaruojant pajamas. Iš bankų, kitų finansų institucijų gausime pažymą apie turtą. Galime palyginti, kiek gavome pajamų ir kiek padidėjo mūsų turimas turtas ar sumažėjo skolos.

Vakarų Europoje šis rodiklis siekia apie 11–12 procentų. Pasaulyje taupumu išsiskiria kinai, kurie neišleidžia ketvirtadalio uždirbamų pajamų. Asmeninių finansų valdymo vadovėliuose rekomenduojama, kad taupymo koeficientas būtų ne mažesnis kaip 10 procentų.

Neretai taupyti kliudo ne tai, kad pajamos per mažos, o tai, kas dedasi mūsų galvose. Pavyzdžiui, ištirta, kad, net ir neturėdami specialaus išsilavinimo, savo turtą tvarkome pagal tam tikrus buhalterinės apskaitos principus. Savo pinigus mintyse suskirstome į turtą ir apyvartines lėšas. Turtą esame linkę labiau saugoti, o apyvartines lėšas – greičiau išleisti, netgi ir neturėdami tokių poreikių. Pavyzdžiui, pinigai, laikomi seife, banko terminuotojo indėlio sąskaitoje, kaupiami kokiam nors konkrečiam tikslui mūsų suvokiami kaip turtas. O pinigai piniginėje, ypač smulkiais kupiūromis ar monetomis, jau mums yra apyvartinės lėšos. Apyvartinėms lėšoms priskiriame, vadinasi, ir greičiau išleidžiame lengvai gautus pinigus – netikėtas premijas, pinigines dovanas, loterijų laimėjimus, pasiskolintus pinigus.

Jei turime tikslą apriboti, sumažinti nekontroliuojamą išlaidavimą, reikėtų mažiau turėti apyvartinių lėšų, o daugiau turto. Tų pinigų, kuriuos norime sutaupyti, nereikėtų nešioti piniginėje. Jie turėtų būti laikomi saugesnėje vietoje: gal galėtų juos kas nors pasaugoti, o gal reikėtų pinigus padėti į banko indėlio sąskaitą, seifą ar neiškrapštomą taupyklę. Ypač svarbu kuo greičiau sutvarkyti lengvai gautus pinigus – tuos, kuriuos gauname kaip grąžinamą pajamų mokesčio permoką, išmokėtą premiją ar atlyginimo priedą.

Kai kalbame apie pinigus, irgi galioja reliatyvumo teorija. Jei norime nustatyti, ar išleidžiame per daug, ar per mažai, turime su kažkuo palyginti. Klaida būtų lyginti su, pavyzdžiui, geriau gyvenančių kaimynų išlaidomis. Jei norime lyginti, reikėtų lyginti atsižvelgus į savo pajamas. Tada lengviau nuspręsti, vertas ar nevertas pirkinys savaitės mūsų darbo. Pasikeitus pajamoms, ypač joms sumažėjus, verta peržiūrėti savo įprastas išlaidas. Galbūt teks brangesnes prekes keisti pigesnėmis, galbūt kai ko atsisakyti. Bet kuo greičiau prisitaikysime prie pasikeitusių galimybių, tuo labiau tikėtina, kad sumažėjusios pajamos nesukels didesnių problemų.

Pakalbėjus su žmonėmis, galima sužinoti gausybę paprastų buitinių patarimų ir rekomendacijų, kaip išleisti mažiau. Jei turime silpną parduotuvėje išleisti daugiau pinigų, negu norėtume, reikėtų riboti apsilankymų parduotuvėje skaičių arba, kai nežinome aiškiai, ką ten pirsime, eiti į parduotuvę be piniginių. Taip išvengsime spontaniškų ir nereikalingų pirkinių ir turėsime galimybę palyginti kainas bei išsirinkti kainą ir kokybę atitinkančią prekę. Tie, kas nori taupyti maisto sąskaita, turėtų žinoti, kad pigiau maistą, ypač ilgai galiojantį, pirkti didesniais kiekiais. Galima netgi specialiai palaukti kokio nors išpardavimo. O tie, kas pietauja ne namie, o kavinėse, išleisti mažiau, jei kavinėje nepirktų jokių gėrimų. Taupyti būsto išlaikymo sąskaita pavyktų ir sumažinus vandens srovę, ir naudojant ekonomišką lemputes, ir atsisakius kai kurių paslaugų (telefono, interneto, kabelinės televizijos) ar pakeitus jas pigesnėmis. Taupyti transporto sąskaita būtų galima persėdus ant dviračio arba organizuojant išvykas automobiliu taip, kad nereikėtų važinėti po vieną. Sako, ekonomiškiau važinėti galima net tinkamai pripūtus padangas ir, aišku, laikantis kelių eismo taisyklių. Vyresnio amžiaus moterys gali pažerti patarimų, kaip gerai jaustis ir gražiai atrodyti rečiau perkant naujus drabužius. Pramogos, poilsis, laisvalaikis taip pat gali kainuoti visai nebrangiai, o gal net duoti apčiuopiamos naudos (pavyzdžiui, sodininkavimas, jaukūs pašnekesiai ar smagūs žaidimai šeimoje, su draugais, sudėtiniai vakarėliai ir pan.).

1.4. Kaip skolintis ir neįklimpti į skolas

Skolindamiesi sutaupyti tik tuo atveju, jei įsigytume daiktą, kurio vertė būtų didesnė negu sumokėtų pinigų (daikto kaina ir paskolos palūkanos). Skolintis – tai prisiimti įsipareigojimą taupyti ateityje. Skolą teks grąžinti iš būsimųjų pajamų arba turimo turto. Į tai atsižvelgus, galima spęsti, ar skolos našta bus pakeliama.

Jei norime nustatyti ar užteks būsimųjų pajamų, galime skaičiuoti ar priimtinas paskolos įmokos ir pajamų santykis. Jei iki šiol iš gaunamų pajamų nepavyko nė kiek susitaupyti ir nėra pagrindo manyti, kad pajamos ateityje padidės, bet kokia paskola ar įsipareigojimas reikš, kad dalies įprastų išlaidų teks atsisakyti, taigi bus našta. Rekomenduojama, kad paskolos įmoka nebūtų didesnė negu trečdalis šeimos gaunamų pajamų, jei iš likusių pinigų šeima galėtų pragyventi. Kita rekomendacija – paskolų suma neturėtų būti didesnė negu turimo turto (kurį galima parduoti) suma.

Kai imame paskolą, o ypač ilgalaikę, reikia įvertinti ir nepalankaus scenarijaus tikimybę ar riziką. Pirmiausia – kredito riziką. Kredito rizika – tai tikimybė, kad nebegalėsime grąžinti kredito ir mokėti palūkanų. Paskolos gavėjo galimybės grąžinti kreditą sumažėja tada, kai sumažėja jo gaunamos pajamos. Taip gali atsitikti ne tik dėl asmeninių priežasčių (pavyzdžiui, praradus sveikatą, šeimai netekus maitintojo), bet ir dėl nepalankiai susiklosčiusios ekonominės situacijos šalyje (didėja nedarbas, mažėja darbo užmokestis).

Šią riziką galima sumažinti:

- turėti santaupų, kad būtų galima mokėti paskolos įmokas, kol situacija vėl pagerės;
- iš anksto pasirūpinti kitu pajamų šaltiniu (kredito įmokų draudimu, gyvybės draudimu), kad būtų galima toliau mokėti paskolą;
- turėti turto, kurį pardavus būtų galima grąžinti skolą.

Su kredito rizika siejamos ir kredito palūkanos. Palūkanos – tai pinigų kaina. Nustatydamas šią kainą, bankas įvertina ir tikimybę dalies pinigų neatgauti (paskola nebūtų gražinta). Dėl šios priežasties paskolų, už kurias neįkeičiamas joks turtas, palūkanos yra didesnės negu paskolų, už kurias įkeičiamas nekilnojamas turtas. Paskolos gavėjui palūkanų normų rizika dažniausiai reiškia tai, kad ilgainiui palūkanos gali padidėti, o pajamos – ne. Kad to išvengtų, paskolos gavėjai renkasi sąlygą, kad palūkanos nesikeistų kiek įmanoma ilgesnį laikotarpį. t. y. būtų pastovios. Pastoviosios palūkanos (nustatomos ilgesniam negu vienu metų laikui) paprastai būna didesnės už kintamąsias (nustatomos trims, šešiams ar dvylikai mėnesių). Tačiau paskolos gavėjas gali būti tikras, kad būtent nustatytą laikotarpį jos ir nesikeis. Taigi, pasirinkdami pastoviąsias palūkanas, paskolos gavėjai turi tikėtis ne sutaupyti, o apsidrausti nuo padidėjusių palūkanų ir įmokų.

Rizika gali atsirasti ir dėl to, kad pajamos gaunamos viena valiuta, o įsipareigojimai (paskolos) yra kita valiuta. Tokia rizika vadinama valiutos rizika. Klasikinė taisyklė teigia, kad skolintis reikia ta valiuta, kuria uždirbamos pajamos. Jei paskolos valiutos ir pajamų valiutos kursas pasikeistų, įmokos gali padidėti (teks brangiau pirkti valiutą įmokoms).

Jei skolinamės vartojimo reikmėms (trumpam ir nedideles sumas), būtina numatyti, per kiek laiko ir iš kokių pajamų pasiskolintus pinigus gražinsime. Nuo to priklausys ir pagrindinis sprendimas, ar nevertėtų atsakyti ar bent jau geresniems laikams atidėti šito noro, ir, jei noro neatsisakėme, sprendimas, kokį skolinimosi būdą pasirinkti. Jei negalime ar nenorime pasiskolinti iš artimųjų (be palūkanų), reikės rinktis kurią nors finansinę paslaugą: kredito kortelę, vartojimo kreditą ar kreditą įkeičiant nekilnojamąjį turtą.

- Jei pasiskolintus pinigus nesunkiai galime gražinti per mėnesį, tiks kredito kortelė. Taip skolintis bus ir pigiau, ir patogiau. Nors palūkanos už tokios rūšies kreditus yra didžiausios, palyginti su kitomis banko paslaugomis, tačiau, jei skolinamės dažnai, kiekvieną kartą nereikia mokėti kokių nors sutarties sudarymo mokesčių. Paskolą galima gražinti, kai tik turime pinigų. Per trumpą laikotarpį „priauga“ nedaug palūkanų. Yra tokių kredito kortelių, kurių sutartyse numatyta, jog, jei skola gražinama per nustatytą terminą, jokios palūkanos nėra skaičiuojamos. Tačiau visas šias sąlygas reikia išsiaiškinti prieš sudarant kredito kortelės sutartį. Tokiu būdu skolintis rekomenduojama tik tokias sumas, kurios neviršija trečdaliao mėnesio pajamų – kad kitą mėnesį iš atlyginimo būtų galima tokią paskolą padengti.
- Jei skolą galėtume gražinti per keletą mėnesių ar net metų, verta rinktis vartojimo kreditą. Sudarant vartojimo kredito sutartį, kiekvieną kartą iš naujo vertinamos paskolos gavėjo galimybės gražinti kreditą. Jei netekome darbo, gauti vartojimo kredito greičiausiai nepavyks. Vartojimo kredito palūkanos paprastai būna mažesnės negu kredito kortelių. Galima gražinti anksčiau be jokių mokesčių.
- Jei tikslas toks brangus, kad skolą galėtume gražinti tik per kelerius ar net keliolika metų, verta pasidomėti galimybe pasiskolinti įkeičiant nekilnojamąjį turtą. Vien jau dėl palūkanų, kurios būtų mažesnės negu vartojimo kredito.

Galbūt turime santaupų, tačiau bijome jas visas išleisti ir svarstome galimybę pasiskolinti? Iš tiesų, vienu metu turėti santaupų ir skolintis – neracionalu:

- todėl, kad palūkanos, kurias gauname už santaupas, paprastai būna mažesnės už palūkanas, kurias mokame už pasiskolintas lėšas;
- todėl, kad jei pasiskolinsime ir netikėtai ateis ta juoda diena, skolą vis tiek gražinti reikės iš santaupų. Ir dar sumokėti palūkanas;
- jei juodos dienos tikimybė yra pakankamai didelė ir reali, galbūt verta apskritai atsakyti savo noro, neišleisti turimų pinigų ir juo labiau neprisiimti kokių nors įsipareigojimų.

1.4.1. Asmeninių finansų tvarkymas ir gyvenimo ciklas

Priimant finansinius sprendimus, svarbu ir tai, kokį gyvenimo etapą gyvename. Jei žinome, kokiam gyvenimo etape esame, ir atsižvelgiame į tam tikrus veiksnius, – pajamų dydį, amžių, išsilavinimą, šeimos dydį – lengviau nustatyti, kokie poreikiai tuo metu yra svarbiausi, kaip paskirstyti piniginius išteklius, kaip planuoti tolesnius ekonominius sprendimus.

1.4.1.1. Vaikystė – svarbu mokytis (s)

Kada prasideda ekonominio gyvenimo ciklas? Tada, kai pradėdami dalyvauti ekonominiame gyvenime. Kai suprantame, kad gyvename pasaulyje, kuriame pilna prekių ir paslaugų, kad tos prekės ir paslaugos yra perkamos ir parduodamos, kad žmonės dirba, taupo, moka mokesčius, investuoja. Jau ankstyvoje vaikystėje vežimėliuose po prekybos centrų važinėjami vaikai susipažįsta su tėvų perkamomis prekėmis, jų spalvomis, susidomėję stebi TV reklamą ir, tiesiogiai daro įtaką šeimos finansiniams sprendimams: kur ir ką valgyti, kur vykti atostogauti, kokį automobilį įsigyti ar kurioje vietoje pirkti butą. Pradėję eiti į mokyklą, vaikai neretai gauna smulkių pinigėlių savo reikmėms. Tik po tam tikro laiko jie išmoksta taupyti brangesniam daiktui, o ne iš karto išleisti gautus pinigus. Vaikai jau sprendžia finansinius galvosūkius: kaip gauti pinigų tiek, kiek reikia nusipirkti norimiems daiktams. Pinigų kiekį paprastai riboja tėvų galimybės ar požiūris. Tėvų ar artimųjų duodami pinigai neretai vaikams yra vienintelis pajamų šaltinis. Tačiau laikui bėgant visiška priklausomybė nuo tėvų duodamų pinigų mažėja. Vaikams pinigai dovanojami įvairiomis progomis (gimtadienio, Kalėdų, mokslo metų baigimo proga ir pan.), vaikai pradeda prekiauti, keistis smulkiais daiktais, žaislais, gali pradėti užsidirbti ar net bandyti gauti pinigų neleistiniais būdais.

Kol vaikas pradeda į pinigus žiūrėti kaip suaugęs, pereina keletą etapų, kol supranta, kad pinigai uždirbami ne tada, kai pardavėjas atiduoda grąžą ar kai mama jų pasiima iš bankomato, kad pirkti ir parduoti nereiškia imti ir duoti, kad galima tik mainyti (pinigus į prekes ir paslaugas ir atvirkščiai), kad bankas ne tik ta vieta, kur pinigai saugomi, kad paskolų palūkanos yra didesnės už indėlių palūkanas.

Taigi vaikystė yra laikas mokytis. Geriausiai mokomasi aktyviai dalyvaujant ir priimant savarankiškus sprendimus, o ne tik stebint. Gaudamas kišenpinigių, vaikas mokosi planuoti išlaidas, riboti savo norus, mokosi taupyti.

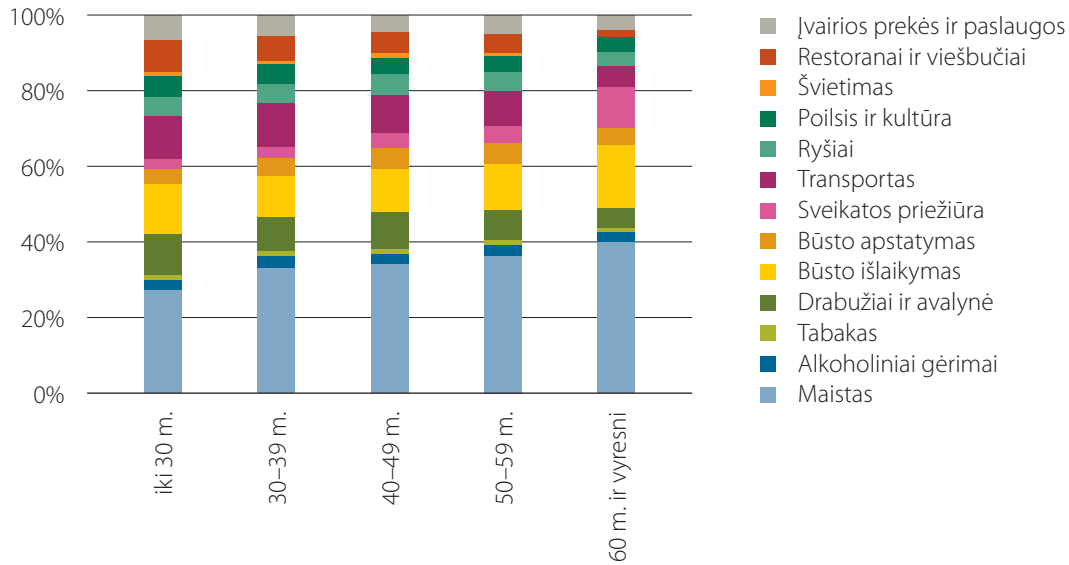
1.4.1.2. Savarankiško gyvenimo pradžia – ekonominė nepriklausomybė

Ar jaunas žmogus pradeda dirbti ar ne, sulaukęs pilnametystės, jis jau įgyja tam tikrą ekonominę nepriklausomybę. Jis savarankiškai tvarko savo pinigus, nesvarbu, ar jų užsidirba, ar duoda tėvai.

Pažvelgę į vartojimo išlaidų struktūrą, pamatysime, kad jauni žmonės kur kas didesnę dalį savo pajamų skiria tokioms išlaidoms, kurias vyresnieji pavadintų nebūtinomis – drabužiams ir avalynei, madingiems daiktams, technologijų naujovėms, laisvalaikio prekėms, viešbučiams ir restoranams, transportui ir pan. Tokia išlaidų struktūra būdinga jaunatviškam gyvenimo būdai.

1 pav. Namų ūkio išlaidų struktūra pagal šeimos galvos amžių, 2008 m.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas.

Tuo metu svarbu mokėti planuoti ir kontroliuoti išlaidas, kad pajamų užtektų iki kitos pajamų gavimo dienos. Daug kam iš jaunų žmonių – tai naujas iššūkis, todėl tam derėtų skirti ypatingą dėmesį.

Tuo metu žmogus pradeda naudotis ir įvairesnėmis finansinėmis paslaugomis – atsidaro sąskaitą, įsigyja mokėjimo kortelę, galbūt ima paskolą, dažniausia – vartojimo kreditą. Išlaidų planavimas ir kasdieninė apskaita padės neprasiscolinti.

Turto tuo metu žmonės turi nedaug arba visai neturi. Tačiau turi galimybę tą turtą užsidirbti. Tikėtina, kad kurį laiką jų pajamos dar didės, o dirbti jie galės dar ilgai. Tačiau dabar jie nors ir neturi išlaikytinių ar didelių įsipareigojimų, vis tiek labai priklauso nuo kokių nors nenumatytų aplinkybių, pavyzdžiui, gali susirgti, prarasti darbą. Todėl jiems būtina mokėti mokesčius, kad būtų apdrausti nuo ligos ir nedarbo bei susitaupyti santaupų.

Kai pasirūpinta reikalingomis santaupoms, galima pradėti galvoti apie kitą turtą ar kitus taupymo tikslus. Šiame amžiuje žmonės dažniausiai taupo būsto pradinei įmokai. Yra ir kitas tikslas – pensija. Nors kol šiandieninis dvidešimtmetis sulauks pensinio amžiaus, praeis dar kelios dešimtys metų. Jaunas žmogus, kol dar neturi išlaikytinių ir įsipareigojimų, galimybių taupyti turi daugiau negu tada, kai reikia mokėti paskolas, išlaikyti vaikus ar padėti senstantiems tėvams.

Šiame amžiuje gali vykti ir kiti įvykių, kuriems būtina pasirengti finansiškai. Pavyzdžiui, keičiamas darbas ar pradedamas savas verslas. Tai dalykai, susiję su neužtikrintomis pajamomis ar pajamų sumažėjimu kurį laiką (kol bus surastas naujas darbas ar verslas taps pelningas). Dėl to gali prireikti daugiau santaupų.

1.4.1.3. Jaunos šeimos – poreikių ir norų karuselė

Kai du žmonės pradeda gyventi kartu, jie turi priimti daug finansinių sprendimų: pirkti ar nuomoti būstą, kas ir kaip tvarkys jų šeimos pinigus, kaip ir kiek taupyti, skolintis. Netgi sprendimas turėti vaikų taip pat turi finansinių pasekmių.

Būsto įsigijimas – bene pats didžiausias finansinis sandoris. Vieni per visą savo gyvenimą perka tik vieną būstą, kiti – kelis, dar kiti išsiverčia be tokios nuosavybės. Sprendimą įsigyti būstą lemia ne tik paplitusi nuostata (esame savininkų, o ne nuomininkų tauta) ar finansinės ir ekonominės sąlygos (būsto kaina, asmens pajamos, skolinimo sąlygos), bet ir šeimos gyvenimo įvykiai (sukuriama šeima, gimsta vaikas). Norint įsigyti būstą, dažnai imamas ilgalaikis kreditas, kuriam paskui gražinti ir palūkanoms mokėti tenka ilgą laiką skirti dalį uždirbamų pajamų.

Pradėjus gyventi kartu, išlaidos vienam šeimos nariui sumažėja. Gyvenimas kartu gali būti ekonomiškai naudingas dėl specializacijos (kiekvienas daro tai, ką geriausiai moka), pasidalijamų bendrų išlaidų (pavyzdžiui, būsto išlaikymo išlaidos) ir masto ekonomijos (virti iš karto du kiaušinius pusryčiams ekonomiškiau negu du kartus po vieną).

Pradėjus gyventi kartu, tenka nustatyti ir šeimos pinigų tvarkymo taisykles. Vienur visus pinigus valdo ir skirsto vienas žmogus, kitur vienas žmogus tvarko bendras išlaidas, o savo asmenines – kiekvienas atskirai, dar kitur ir bendros išlaidos pasidalijamos. Visas turtas ir visos skolos, įgytos santuokoje, yra bendri, jei nesutarta kitaip. Jei šeimoje du pajamų šaltiniai (dirba du asmenys), visų pajamų netekimo rizika yra mažesnė. Tačiau, jei dirba tik vienas, o išlaikytinių yra keletas, tikimybė, kad šeima liks be pajamų, jau yra didesnė. Tai reikia įvertinti apskaičiuojant, kiek reikia turėti santaupų.

Tuo metu šeima turto dar neturi sukaupti, tačiau turi ir gražinti anksčiau paimtas skolas, ir kaupti santaupas ateičiai. Be santaupų nenumatytiems atvejams ir pinigų, taupomų pensijai, atsiranda poreikis sukaupti turtą ką tik gimusiems vaikams – jų savarankiško gyvenimo pradžia.

Turimi įsipareigojimai verčia pasirūpinti apsauga, jei kartais šeimos pajamos sumažėtų dėl šeimos maitintojo (-ų) netekties, ligos ar tikimybės prarasti darbą. Kadangi kalbama apie tokias pinigų sumas, kurios gerokai viršija santaupų, taupomų nenumatytiems atvejams, dydį, reikalingos draudimo paslaugos.

Kasdieninės išlaidos dažnai būna vienodos, tačiau jas gali tekti peržiūrėti, jei sutuoktiniai ketina išsiskirti. Ypač tai svarbu finansiškai silpnesnei pusei. Tas, kuriam po skyrybų teks gyventi iš mažesnių pajamų, turi ruoštis iš anksto – peržiūrėti savo įprastas išlaidas, neprisiimti naujų įsipareigojimų. Gali nutikti ir džiaugsmingesnių įvykių – gaunama didelė premija, paveldima didelė suma pinigų. Tokiu atveju pinigai turi būti naudojami atsižvelgus į asmeninius finansinius planus.

1.4.1.4. Vidutinio amžiaus šeimos su vaikais – pasirinkimo įvairovė mažėja

Tokiame amžiuje žmogus dažniausiai gauna didžiausias pajamas, jau yra sukauptęs šiek tiek turto (arba sumažinęs skolas), įgijęs nemažai patirties, turi daug informacijos. Finansinės svajonės jau tampa realybe. Tačiau piniginių rūpesčių vis tiek yra: tiems, kurie taupė vaikams, artėja laikas pinigų vaikams atiduoti. Nebėra tokios laisvės kaip jaunesniame amžiuje – lieka mažiau laiko susitaupti pensijai, sunkiau keisti darbą. Sukaupus tam tikrą turtą, pradeda rūpėti, kaip jį išsaugoti. Taigi tenka peržiūrėti savo finansinius planus, sukauptą turtą ar dalį jo apsaugoti nuo vertės sumažėjimo ir dėl trumpalaikių rinkos kainų svyravimų rizikos. Draudimas (gyvybės ar nuo ligų) aktualus tuo atveju, jei nėra jokių santaupų.

Tokiame amžiuje, kai vaikai jau tiek rūpesčių nebekelia (arba apie juos pagalvota), išlaidų gali prireikti norint padėti senstantiems tėvams. Tai dar vienas įvykis, dėl kurio gali padidėti kasdieninės išlaidos. Nors kasdieninių išlaidų kontrolės įgūdžiai jau susiformavę, padidėjus išlaidoms gali tekti juos peržiūrėti.

1.4.1.5. Senyvo amžiaus žmonės – galimybės išnaudotos

Šiame amžiuje paprastai žmonės turi puikių kasdieninės išlaidų apskaitos įgūdžių. Paprastai tuomet sumažėja ir poreikiai. Skaičiuojama, kad išėję į pensiją žmonės gali patogiai gyventi išleisdami 20–30 proc. mažiau negu iki tol.

Tai toks laikas, kai taupyti jau nebėra tikslinga, atvirkščiai – sukauptas santaupas galima pradėti leisti. Tie, kurie santaupų neturi, yra priversti arba smarkiai sumažinti kasdienes išlaidas, arba likti dirbti. Tie, kas turi santaupų susitaupę ir iš jų ketina gyventi, turėtų pasirūpinti, kad tos santaupos būtų laikomos kuo mažiau rizikingai. Kuo mažiau rizikingą pinigų laikymo formą reikėtų parinkti santaupoms, iš kurių ketinama gyventi artimiausius trejus metus.

4 lentelė. Asmeniniai finansai ir gyvenimo etapai

	Jauni vieniši asmenys	Jaunos šeimos	Vidutinio amžiaus šeimos	Senyvi žmonės
Kasdieninė pajamų apskaita	Išlaidų planavimo ir kontrolės įgūdžiai formuojasi	Kasdieninės išlaidos dažnai keičiasi: pradėjus gyventi kartu, susilaukus vaikelio	Išlaidų planavimo ir kontrolės įgūdžiai susiformavę	Išlaidų planavimo ir kontrolės įgūdžiai susiformavę, kasdieninės išlaidos sumažėja
Dabartiniai poreikiai	Aktyvus gyvenimo būdas, darbo veiklos pradžia	Nuosavas būstas, savas verslas, atsiradę išlaikytiniai – vaikai	Išleidus vaikus gyventi savarankiškai, sumažėja. Gali tekti pasirūpinti senstančiais tėvais	Kasdieninės išlaidos, didesnės išlaidos sveikatos priežiūrai
Būsiami poreikiai	Nuosavas būstas, pensija, keičiamas darbas, savas verslas	Vaikų išsilavinimas, pensija	Pensija	Kasdieninės išlaidos, sukaupto turto apsauga
Taupymo tikslai ar prioritetai	Pinigų atsarga nenumatytiems atvejams, lėšos pensijai	Pinigų atsarga nenumatytiems atvejams, lėšos pensijai, lėšos vaikams	Pinigų atsarga nenumatytiems atvejams, lėšos pensijai	Pinigų atsarga artimiausiems trejiems metams
Draudimas	Išmoka būtų reikalinga traumų ar ligos atveju	Reikalingas šeimos maitintojo gyvybės draudimas	Reikalingas šeimos maitintojo gyvybės draudimas, jei nesukaupta pakankamai turto	Paprastai būna labai brangus, todėl netikslingas
Sukauptas turtas	Paprastai neturi susikaukę jokio turto	Dar tik pradeda kaupti, galima rinktis rizikingesnes ir tikėtinau pelningesnes kaupimo formas	Išleidus vaikus į mokslus, turtas gali sumažėti. Tačiau, kai nebereikia išlaikyti vaikų, daugiau galima taupyti pensijai. Atsižvelgus į likusį laiką, kaupimo forma turėtų būti mažiau rizikinga negu jaunesniame amžiuje	Sukauptą turtą reikėtų saugoti tinkamai paskirstant. Lėšos, kurių reikės artimiausius trejus metus turėtų būti saugomos ne tiek nuo infliacijos, kiek nuo vertės sumažėjimo dėl nepalankių rinkos pokyčių

TAUPYMO IR INVESTAVIMO PRIEMONĖS

2.

Karolina Kriščiukaiytė

569 2884 77 097 516 61123165 135
119000 1567 58 151 119000 1560 650
51289 2884 77 097 516 6156 156 5165 5601 125 45129
65 5601 125 149 1235 489 98789 5653 45129 000 235 666 01594 68 151 119000 1560 650 651289 2884
666 01594 68 151 119000 1560 650 651289 2884 77 097 5164168 151 119000 1560 650 651289 2884 77 0978 1615
289 2884 77 097 516 6156 156 5165 5601 125 45129 000 23 023 0 650 6515 666 01594 68 151 119000 156149 1235 489 98789 565
10 0256 156 5165 5601 125 149 1235 489 98789 5653 45129 000 235 666 01594 68

2. Taupymo ir investavimo priemonės

Karolina Kriščiukaitytė

2.1. Investavimo pagrindai ir tinkamo investicinio portfelio sudarymo pradmenys

2.1.1. Ne visa informacija yra aktuali

Kai pradėsite domėtis investicijomis, jus gali sutrikdyti informacijos gausa, kuri prieinama interneto erdvėje, skelbiama bankų, finansų maklerio puslapiuose (žr. 1 pav.). Tačiau, jeigu esate neprofesionalus investuotojas ir nenorite investavimo paversti savo pagrindiniu darbu, nevertėtų kreipti dėmesio į sudėtingos ir dažnai nereikalingos informacijos srautą. Svarbiausia susikaupti ir nusistatyti pagrindinius savo investavimo tikslus (kokį turtą norite sukaupti, po kelerių metų jūs turite pasiekti savo tikslą), tada atsižvelgiant į juos paskirstyti turimas ar periodiškai taupomas lėšas tarp skirtingų turto rūšių – akcijų, skolos vertybinių popierių, indėlių, fondų, nekilnojamojo turto.

1 pav. Informacijos srautas, pasiekiantis besidomintį investuotoją, yra labai didelis

Šaltinis: Tim Hale, *Smarter investing*.

2.1.2. Kokius investavimo tikslus reikia nusistatyti

Daugiau kaip du trečdaliai jūsų investavimo sėkmės priklauso nuo to, ar paskirstėte savo turimas lėšas tarp skirtingų turto rūšių taip, kad galėtumėte pasiekti savo tikslus (daugiau skyriuje *Svarbiausi investavimo principai*). Paprasčiau galima pasakyti, kad visą investavimo laikotarpį galima suskirstyti į du etapus. Per pirmąjį jūs kaupiate lėšas, kad pasiektumėte savo nusistatytus tikslus. Per antrąjį etapą gaunate finansines pajamas ar išsimokate periodines išmokas iš jau sukaupto turto.

Per kaupimo etapą sėkmė – ar pasieksite savo užsibrėžtus investavimo tikslus – priklausys nuo šių veiksnių:

- pradinės investavimo sumos;
- vidutinio investicijų pajamingumo, kurį gausite iš savo investicijų;
- periodinių papildomų įmokų;
- investavimo periodo;
- sudėtinių palūkanų efekto.

Paskirstymo etapo sėkmė – ar jums užteks sukauptų pinigų – priklausys nuo:

- išsimokamų pajamų dydžio;
- vidutinio investicijų pajamingumo, kurį gausite iš savo investicijų;
- gebėjimo valdyti savo išlaidų lygį.

2 pav. Tikimybė sukaupti reikiamą pinigų sumą yra kur kas didesnė, kai investavimo periodas ilgesnis, investuojamos periodinės įmokos.

Šaltinis: Tim Hale, *Smarter investing*.

2.2. Investicinių priemonių rūšys

2.2.1. Pagrindinės investicinių priemonių grupės

Investicinių priemonių per pastaruosius kelis dešimtmečius buvo sukurta labai daug, ypač padaugėjo skirtingų rūšių išvestinių vertybinių popierių. Tačiau nepaisant esančios įvairovės investicines priemones galima suskirstyti į kelias pagrindines grupes pagal investavimą į tam tikras turto klases:

- investicijos į nuosavybės vertybinius popierius – akcijos, depozitoriumo pakvitavimai, akcijų fondai, akcijų pensijų fondai, akcijų indeksiniai fondai;
- investicijos į skolos vertybinius popierius – trumpalaikiai ir ilgalaikiai vyriausybės vertybiniai popieriai, bendrovių skolos vertybiniai popieriai (obligacijos), obligacijų fondai, konservatyvūs pensijų fondai;

- investicijos į išvestinius vertybinius popierius – ateities sandoriai, pasirinkimo sandoriai, apsi-keitimo sandoriai ir kt. sandoriai, kurių vertė priklauso nuo kito turto (akcijos, skolos vertybi-niai popieriai, valiutos ir t. t.) kainos svyravimų;
- investicijos į pinigų rinkos priemones – indėliai, pinigų rinkos fondai;
- investicijos į nekilnojamąjį turtą – investavimas tiek tiesiogiai įsigyjant nekilnojamojo turto objektą, tiek per nekilnojamojo turto fondus;
- kitos investicijos (investavimas į žaliavas, meno kūriniai ir kt.).

2.2.2. Kaip palyginti skirtingas investicines priemones

Visas investicijas galima vertinti pagal tikėtiną investicijų pajamingumą ir veikiančios rizikos veiks-nius. Rizikos ir investicijų pajamingumo ryšys paprastas – kuo didesnis tikėtinas investicijų paja-mingumas, tuo didesnė investicinės priemonės rizika. Investicinis pajamingumas apima pajamas, gaunamas iš dividendų ar palūkanų ir kapitalo prieaugio, kai investicinės priemonės vertė per in-vestavimo laikotarpį padidėja. O riziką galima apibrėžti kaip tikimybę, kad jūs negausite investicijų pajamų (dividendų, palūkanų, teigiamo kapitalo prieaugio) ar net prarasite dalį arba visą investuotą sumą.

Laikoma, kad racionalus investuotojas rinksis tą investicinę priemonę, kurios investicijų pajamingu-mas yra didžiausias prisiimtam rizikos lygiui. Kitaip sakant, esant vienodam investiciniam pajamin-gumui, racionalus investuotojas pasirinks tą investicinę priemonę, kurios rizika yra mažesnė.

Kad galėtumėte palyginti skirtingas investicines priemones, reikėtų įvesti bendrą rizikos matavimo vienetą. Vienas populiariesnių rizikos matų yra standartinis nuokrypis nuo tikėtino investicijų paja-mingumo. Prisiminkime taisyklę - su 95 proc. tikimybe kitų metų pajamingumas pateks į intervalą, kurį galite apskaičiuoti žinodami vidutinį investicijų pajamingumą ir pridėdami bei atimdami du standartinius nuokrypius. Kartais investuotojai akiai renkasi investicinę priemonę, kurios standarti-nis nuokrypis mažesnis, – juos veikia rizikos baimė. Būtų tikslinga iš pradžių įsivertinti, koks yra tikė-tinas metinis investicijų pajamingumas ir atimti du standartinius nuokrypius. Taip bus gauta, su 95 proc. tikimybe, mažiausias metinis investicijų pajamingumas. Sakykime skolos vertybinių popierių tikėtinas pajamingumas yra 6 proc., o standartinis nuokrypis 2 proc. Taigi tikėtina, kad mažiausias pajamingumas bus 1 proc. Akcijų tikėtinas pajamingumas 10 proc., o standartinis nuokrypis 15 proc., taigi mažiausia tikėtina grąža būtų minus 5 proc. Ši paprasta taisyklė paranki investuotojui, norinčiam greitai apskaičiuoti, kokį neigiamą investicijų pajamingumą jis gali patirti. O toliau – tik vienas žingsnis iki nuostolių apskaičiavimo ir įvertinimo, ar jie jums priimtini.

Vertėtų įsidėmėti, kokie veiksniai ir kaip veikia jūsų gebėjimą prisiimti riziką:

- ilgesnis investavimo periodas – didina;
- didesnis investuojančiojo amžius – mažina;
- geresnė investuojančiojo finansinė padėtis – didina;
- sukauptas didelis turtas – didina;
- mažesnis išlaikytinių skaičius – didina;
- didesnės už būtinausias išlaidas nuolatinės pajamos – didina.

2.2.3. Trumpai apie investicines priemones

Indėlis	
Apibrėžimas	Indėlis – tai konkrečiam terminui už nustatytas palūkanas bankui paskolinti pinigai. Indėlis – vienas paprasčiausių ir saugiausių būdų taupyti.
Pajamingumas	Pajamos yra žinomos iš anksto ir gaunamos iš sutartų palūkanų . Pajamingumas yra žemas.
Svarbiausia rizika	Inflacijos rizika – kad pinigų perkamoji galia nuvertės, jeigu infliacija yra didesnė už gaunamas indėlio palūkanas.
Pranašumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• Saugi ir Indėlių draudimo fonde apdrausta investicija.• Tinkama iki vienerių metų investavimo priemonė.
Trūkumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• Indėlio pajamingumas yra vienas žemiausių, palyginti su kitomis investicijų rūšimis.

Akcijos	
Apibrėžimas	Nuosavybės vertybiniai popieriai, patvirtinantys savininko teisę dalyvauti valdant bendrovę, teisę gauti dividendus, o bendrovės bankroto atveju – teisę gauti likusio po likvidavimo turto proporcingą dalį. Akcijos dar gali būti skaidomos į paprastąsias vardines ir privilegijuotąsias akcijas. Paprastosios vardinės akcijos dažniausiai išleidžiama akcijų rūšis. Pagrindiniai paprastųjų ir privilegijuotųjų akcijų skirtumai: privilegijuotųjų akcijų dividendo dydis yra nustatomas akcijų išleidimo metu ir paprastai šių akcijų savininkams nesuteikiama balsavimo teisė acininkų susirinkimo metu.
Pajamingumas	Pajamos gaunamos iš (1) kapitalo prieaugio ir (2) dividendų . Akcijos paprastai per ilgesnį laikotarpį uždirba didesnę nei vidutinį pajamingumą.
Svarbiausia rizika	Kapitalo rizika – kad bus prarasta dalis investuotų lėšų dėl akcijų rinkoje susiklosčiusios padėties, t. y. jūsų pradinė investicija nuvertės, jeigu akcijų kaina smarkiai kris. Investuojant į užsienio bendrovių akcijas svarbi yra valiutos kurso pokyčio rizika .
Pranašumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• Dalyvavimas bendrovės valdyme.• Paprastai didesnis negu vidutinis pajamingumas. Be to, investuojant į vienos bendrovės akcijas (didinant riziką nediversifikuojant) yra galimybė gauti labai dideles kapitalo prieaugio pajamas.
Trūkumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• Pajamos yra neapibrėžtos, t. y. dividendai gali būti neišmokami, o akcijų kaina antrinėje rinkoje gali kristi.• Bankroto atveju acininkų pretenzijos į likviduojamos bendrovės turtą tenkinamos paskiausiai.

Skolos vertybiniai popieriai

Apibrėžimas	Bendrovės skolinasi, išleisdamos vertybinius popierius su iš anksto nustatytais sąlygomis. Investuotojas skolina bendrovei savo lėšas nustatytam laikotarpiui (iki vertybinių popierių išpirkimo termino) už sutartas palūkanas. Skolos vertybinių popierių palūkanų (kuponų) dydis labai priklauso nuo bendrovės kredito reitingo. Kuo bendrovės kredito rizika didesnė, tuo didesnės palūkanos (kuponas) turi būti mokamos.
Pajamingumas	Pagrindinės pajamos gaunamos iš sutartų palūkanų (kuponų) . Skolos vertybinių popierių pajamingumas paprastai būna vidutinis.
Svarbiausia rizika	Palūkanų normos rizika – augant palūkanų normoms rinkoje, skolos vertybinių popierių kaina antrinėje rinkoje mažėja. Tik tuo atveju jeigu bendrovės kredito rizika (t. y. gebėjimas vykdyti savo finansinius įsipareigojimus) ir rinkos situacija nesikeičia, tai skolos vertybinių popierių savininkai skolos vertybinių popierių išpirkimo termino pabaigoje gautų pirkimo metu nurodytą investicijos grąžą. Neigiamai susiklosčius aplinkybėms investuotojai gali prarasti dalį savo investuotų lėšų. Investuojant užsienyje svarbi valiutos kurso pokyčio rizika.
Pranašumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• Pajamos yra apibrėžtos ir žinomos iš anksto. Tuo labiau, jei investicija išlaikoma iki išpirkimo.• Bankroto atveju skolos vertybinių popierių savininkai turi pirmenybę prieš akcininkus gauti likviduojamos bendrovės turto dalį.
Trūkumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• Kai kurių skolos vertybinių popierių antrinė rinka yra ne tokia likvidi kaip akcijų, taigi gali tekti laukti iki skolos vertybinių popierių išpirkimo termino, kad būtų galima atgauti savo investuotas lėšas.• Skolos vertybinių popierių pajamingumas paprastai yra mažesnis negu akcijų savininkų.

Su akcijomis susietos obligacijos (SASO)

Apibrėžimas	Tai skolos vertybiniai popieriai, kurių palūkanos priklauso nuo pasirinkto akcijų indekso vertės svyravimo. Paprastai yra pristatoma, kad SASO – tai apdrausta investicija į akcijas, nes platinantys SASO bankai garantuoja, kad SASO bus išpirkti už sutartyje pasirašytą nominalią vertę. Svarbiausias rodiklis, į kurį reikia atkreipti dėmesį – tai investavimo koeficientas. Investavimo koeficientas – tai procentinis dydis, kuris parodo, kokią dalį pasirinkto akcijų indekso vertės pokyčio gausite SASO išpirkimo metu. Bankai dažnai suteikia galimybę už papildomą priemoką (kuri nesėkmės atveju neatgaunama) pasididinti investavimo koeficientą.
Pajamingumas	Pagrindinės pajamos iš kapitalo prieaugio . Paprastai didesnis negu vidutinis pajamingumas.
Svarbiausia rizika	Rinkos rizika , kad akcijų indeksas kris ir negausite palūkanų už savo skolintas lėšas. Dar viena rizika, kuri aktuali SASO turėtojams yra laiko rizika . SASO turi išpirkimo terminą ir gali būti, kad jums tiesiog „pritruks“ kelių akcijų rinkos atsigavimo mėnesių.
Pranašumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• Garantuojama investuota suma, o palūkanos priklauso nuo akcijų rinkos, t. y. potencialiai didesnės negu vidutinės. Dažniausiai SASO susiejami su gerai žinomais akcijų indeksais.
Trūkumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• SASO antrinė rinka yra nelikvidi. Taigi turite nusiteikti, kad investuojate ilgam iki SASO išpirkimo.• SASO pajamingumas priklauso nuo akcijų indekso vertės pokyčio, todėl, kritus akcijų rinkai, neuždirbsite jokių pajamų – nei iš akcijų rinkos kilimo, nei iš palūkanų, kurias galėjote gauti investavę į skolos vertybinius popierius.

Investicinis fondas

Apibrėžimas	Investicinis fondas – fondo vienetų turėtojams priklausantis turtas, kurio valdymas perduotas valdymo įmonei. Nuo investicinio fondo investavimo strategijos priklausomą pajamingumą gausite. Pavyzdžiui, mažiausias pajamingumas bus pinigų rinkos fonde, kurio turtas investuojamas į indėlius, didesnis pajamingumas turėtų būti pasiektas besivystančių rinkų akcijų fonde. Vienas iš privalumų investuojant į investicinius fondus yra tas, kad investicinio fondo turtas investuojamas į daugelio bendrovių akcijas ar skolos vertybinius popierius, todėl rizika, kad veiklos rezultatai priklausys nuo vienos bendrovės, yra diversifikuota.
Pajamingumas	Pajamas gausite iš investicijų fondo vieneto grynosios aktyvų vertės (paprasčiau tariant investicinio fondo turtas minus įsipareigojimai) kapitalo prieaugio .
Svarbiausia rizika	Didžiausią įtaką turi rinkos rizika , nes investicijų fondų pajamingumas priklauso nuo bendrų rinkoje esančių svyravimų. Jeigu fondas yra aktyviai valdomas, tai jo veiklos rezultatai papildomai priklauso nuo fondo turto valdytojų kompetencijos .
Pranašumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• Investuojama į diversifikuotą investicijų portfelį, taigi rizika yra sumažinta, palyginti su investicija į vienos bendrovės akcijas.• Visada investicinius fondus valdo profesionalai, kurie išmano finansų rinkos peripetijas.
Trūkumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• Didesnės investicijų fondų valdymo išlaidos ilgainiui gali gerokai sumažinti investicijų pajamingumą.• Patartina atidžiai perskaityti ir susipažinti su investavimo strategija, kad būtų suprasta konkretaus investicinio fondo rizika.

Fondai (ETF), kuriais prekiaujama biržoje

Apibrėžimas	Fondai (ETF), kuriais prekiaujama biržoje – tai investiciniai fondai, kurių vienetus galite įsigyti biržoje. Investicinių fondų portfelis yra iš anksto paskelbtas ir dažniausiai ETF būna sukurti taip, kad vertės kitimas atitiktų žinomų indeksų vertės kitimą. ETF yra šiuo metu populiarėjanti investavimo priemonė, nes investavimo strategija yra aiški, investicija likvidi, o investavimo išlaidos mažesnės, negu investuojant į paprastus investicinius fondus.
Pajamingumas	Pagrindinės pajamos iš kapitalo prieaugio , o pajamingumo dydis jau priklauso nuo ETF rizikos, t. y. ar investuojamos akcijos, ar skolos vertybiniai popieriai.
Svarbiausia rizika	Didžiausią įtaką turi rinkos rizika , nes ETF pajamingumas priklauso nuo bendros rinkoje susiklosčiusios padėties.
Pranašumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• Paprastai investavimo išlaidos yra mažesnės.• Investuojama į diversifikuotą investicijų portfelį, kurio sudėtis yra žinoma.• ETF gali būti labai įvairūs – galite investuoti į žaliavų indeksą, S&P akcijų indeksą ir t. t. Be to, ETF gali būti sudaryti taip, kad, pavyzdžiui, gausite pajamas, jeigu S&P indeksas kris, arba gausite dvigubas pajamas iš S&P indekso kilimo.
Trūkumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• ETF antrinės rinkos kaina gali skirtis nuo grynujų aktyvų vertės. Ši rizika atsiranda tada, kai ETF turtas investuojamas į nelikvidžias akcijas ar skolos vertybinius popierius.• Patartina atidžiai perskaityti ir susipažinti su investavimo strategija, kad būtų galima suvokti, kokia rizika egzistuoja konkrečiam ETF.

Indeksinis fondas

Apibrėžimas	Indeksinis fondas – tai investicinis fondas, kurio vieneto vertės pokyčiai atitinka konkretaus indekso vertės kitimą. Šio fondo valdytojo tikslas yra mažiausiomis išlaidomis siekti „sekamo“ indekso pajamingumo. Vienas iš paprasčiausių būdų – investuoti investicinio fondo turtą į bendrovių vertybinius popierius tokiomis pat proporcijomis kaip ir indekse. Paprastai indeksinio fondo valdymo mokestis yra mažesnis už aktyviai valdomo investicinio fondo mokestį.
Pajamingumas	Pajamingumas atitinka akcijų, žaliavų ar skolos vertybinių popierių indekso pajamingumą, t. y. indeksinio fondo pajamingumas atitinka vidutinį konkrečios investicinės priemonės rinkos pajamingumą . Pajamos gaunamos iš kapitalo prieaugio .
Svarbiausia rizika	Didžiausią įtaką turi rinkos rizika , nes indeksinių fondų pajamingumas priklauso nuo bendrų rinkoje esančių svyravimų.
Pranašumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• Mažos valdymo išlaidos. Teigiama, kad įvertinus sumokamus komisinius, indeksiniai fondai yra vienas pigiausių investavimo būdų.• Investuojama į diversifikuotą investicijų portfelį, taigi rizika yra sumažinta, palyginti su investicija į vienos bendrovės akcijas.
Trūkumai, palyginti su kitomis investicijų rūšimis	<ul style="list-style-type: none">• Jeigu siekiate gauti didesnę nei vidutinį rinkos pajamingumą, tai ši investicija ne jums.

2.3. Svarbiausi investavimo principai

Kokias investicijas pasirinksite, ar būsite aktyvus ar pasyvus investuotojas, kokią investavimo riziką galėsite prisiimti, priklausys nuo jūsų asmeninės situacijos. Tačiau egzistuoja kelios pagrindinės investavimo taisyklės, kurios turėtų padėti išgryninti investavimo tikslus ir lūkesčius.

2.3.1. Nedelskite

1 taisyklė. Visų pirma pradėkite investuoti nedelsdami ir išnaudokite turimą laiką savo naudai. Sudėtinių palūkanų efektas (kai kaupiamos palūkanos ne tik nuo pagrindinės pinigų sumos, bet ir nuo palūkanų) yra gera paspartis, kai investavimo laikotarpis ilgas. Taip pat svarbu, kad investuotumėte ne tik pradinę pinigų sumą, bet ir periodiškai darytumėte įmokas. Kai jums 25 ar 30 metų, pensija atrodo labai toli, be to, manote, kad turite kelias lygiavertes pasirinkimo galimybes. Pirma – pradėti taupyti pensijai tuojau pat ir taupyti 40 metų iš savo pajamų kas mėnesį dedant po nedidelę pinigų sumą, tarkim, 50 Lt. Kita pasirinkimo galimybė – palaukti, kol uždirbsite daugiau, ir tada pensijos kaupimui skirti po 200 Lt kas mėnesį 20 metų. Tačiau šios pasirinkimo galimybės tik iš pirmo žvilgsnio atrodo lygiavertės. Pirmuoju atveju sukaupta pinigų suma, esant vidutiniam 9 proc. pajamingumui, siektų apie 203 tūkst. Lt, o antru atveju ji būtų 123 tūkst. Lt. Kodėl toks didelis skirtumas? Juk taupėm gana ilgai, o investavom keturiskart daugiau. Atsakymas paprastas – taupant ilgai, pradeda veikti sudėtinių palūkanų efektas.

2 taisyklė. Nusistatykite savo investavimo periodą pagal konkrečius investavimo tikslus (kaupimas pensijai, vaikų mokslams ir kt.). Pasistenkite kuo tiksliau apskaičiuoti, nes galima apsirikti tiek nusištačius per ilgą, tiek per trumpą investavimo laikotarpį. Pirmuoju atveju galite investuoti į per daug rizikingus vertybinius popierius, kuriuos turėsite parduoti prastesnėmis rinkos sąlygomis už mažą kainą. O antruoju atveju nepasinaudosite galimybe gauti potencialiai didesnę investicijų pajamingumą ir investuosite per daug konservatyviai, nors pagal investavimo laikotarpį tikriausiai galėjote labiau rizikuoti.

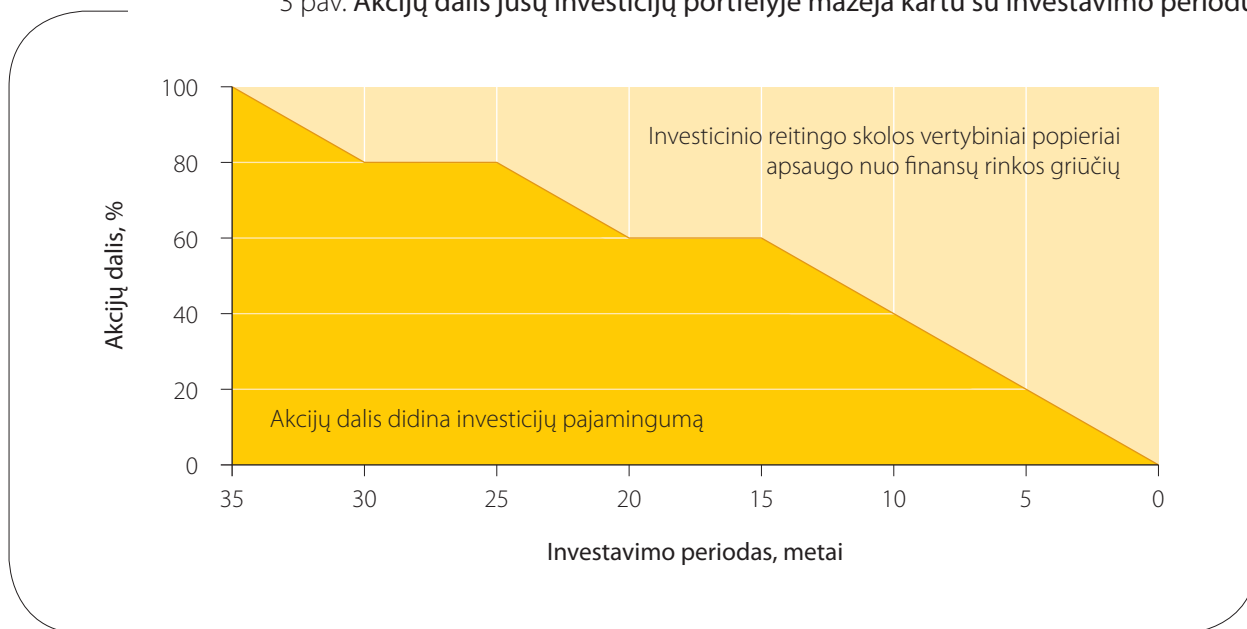
2.3.2. Pasirinkite tinkamą turto paskirstymą tarp investicinių priemonių grupių

3 taisyklė. Teisingas turto paskirstymas tarp skirtingų investicinių priemonių grupių yra vienas iš svarbiausių sprendimų. Nuo turto alokacijos priklauso, kokį vidutinį investicijų pajamingumą gausite iš savo investicijų portfelio. Be to, iš pat pradžių teisingai pasirinkę rizikingesnių ir konservatyvių turto rūšių proporcijas sutaupysite iš pirkimo ir pardavimo komisinių.

4 taisyklė. Egzistuoja kelios labai paprastos taisyklės, kaip pasirinkti tinkamas akcijų ir skolos vertybinių popierių investicinio portfelio proporcijas. Šių taisyklių panaudojimas gali būti puiki pradžia detalesniam investicijų portfelio pasiskirstymui pagal kitas turto rūšis:

- Padauginkite investavimo periodą (metais) iš 4 proc. ir šią investicijų portfelio dalį investuokite į akcijas. Visa kita – skolos vertybinuose popieriuose.
- Jeigu kaupiama pensijai, tai investuotina suma į skolos vertybinius popierius atitinka jūsų amžių. Visa kita – akcijose.

3 pav. Akcijų dalis jūsų investicijų portfelyje mažėja kartu su investavimo periodu

5 taisyklė. Būkite konservatyvus, kai prognozuosite savo būsimą investicijų pajamingumą. Geriau prognozuoti mažesnę pajamingumą, periodiškai kaupti daugiau ir būti maloniai nustebintam, kai pasieksite savo tikslą.

6 taisyklė. Diversifikuokite savo investicijas. Jeigu sukaupta pinigų suma dar per maža, patartina investuoti į fondus ir taip sumažinti savo riziką ir priklausomybę nuo vienos ar kelių bendrovių veiklos rezultatų.

7 taisyklė. Geriau siekti vidutinių rinkos rezultatų – taigi investuokite į fondus (ETF), kuriais prekiaujama biržoje, indeksinius fondus, kurių investicijų pajamingumas sutampa su bendru rinkos investicijų pajamingumu, o administravimo išlaidos mažesnės negu aktyviai valdomų investicinių fondų. Patarimas praktiškas, nes retai kuriam investuotojui pavyksta pralenkti bendrą akcijų rinkos tendenciją ilgu laikotarpiu.

8 taisyklė. Skolos vertybiniai popieriai laikomi mažiau rizikingi, jeigu jų reitingas yra investicinis. Neinvestuokite savo konservatyviosios investicinio portfelio dalies į aukšto pajamingumo, spekuliacinio reitingo skolos vertybinius popierius.

9 taisyklė. Venkite investuoti į finansines priemones, kurių nesuprantate.

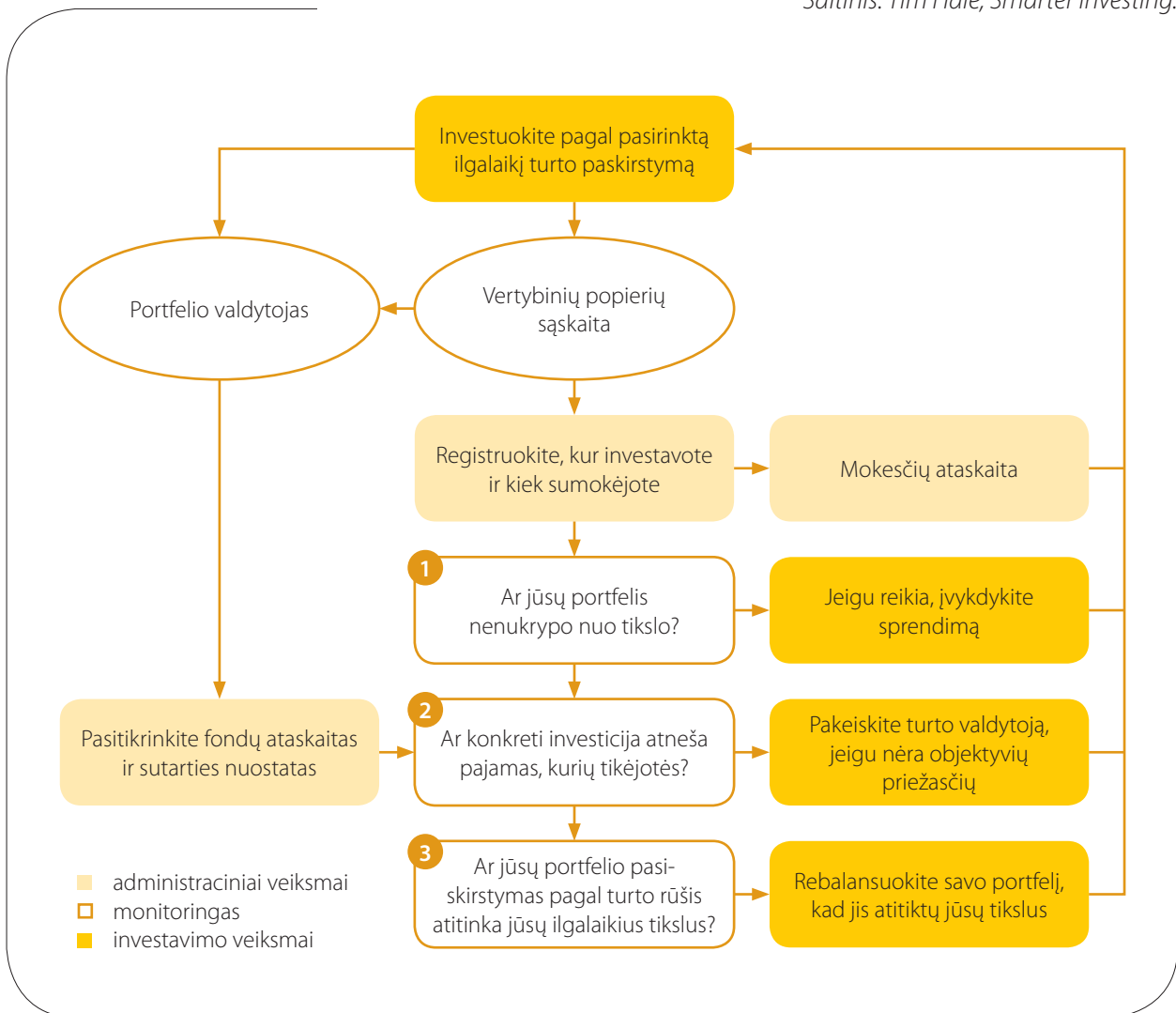
2.3.3. Tikrinkite, ar pasieksite savo investavimo tikslą

10 taisyklė. Visada įvertinkite, kokios yra komisinių, administravimo išlaidos ir stenkitės jas sumažinti. Rinkitės tas investicijas, kurių bendros turto valdymo išlaidos mažesnės. Jeigu investuojama ilgam, tai mokesčiai nuo turto turi didžiausią įtaką jūsų sukauptoms lėšoms. Pavyzdžiui, per pirmus metus 3 proc. mokesčio nuo turto suma sudarys tik 1 proc. sukauptos sumos, kaupiant 10 metų – 9 proc., 20 metų – 17 proc., o kaupiant 40 metų net – 30 proc. galutinės sukauptos sumos. Jei investuojama trumpesnį laikotarpį, labai svarbus tampa mokestis nuo įmokos. Pavyzdžiui, jei asmuo kas mėnesį įmoka po 100 Lt, o mokestis nuo įmokos yra 3 proc., tai šis mokestis pirmais ir antrais metais mažins sukauptą pinigų sumą 3 proc., po 20 metų – 2 proc., o po 40 metų – 1,25 proc.

11 taisyklė. Jeigu norite sukaupti pakankamą pinigų sumą pensijai turite kaupti apie 15–20 proc. savo atlyginimo. Nepraraskite galimybės panaudoti sudėtinių palūkanų efektą, kuris ypač pasireiškia per ilgą laikotarpį.

12 taisyklė. Peržiūrėkite, ar jūsų investicijų portfelio pasiskirstymas atitinka nustatytą ilgalaikį investicijų pasiskirstymą pagal turto rūšis. Jeigu ne, tai galite investuoti savo periodines įmokas taip, kad sumažintumėte atotrūkį tarp nusistatyto investicijų pasiskirstymo ir realaus. Beje, 10 proc. nuokrypis nuo nusistatyto tikslo yra nežymus, tad nebūtina skubėti parduoti savo investicijų ir pirkti kitas. Vertinkite savo konkrečių investicijų pajamingumą su bendru akcijų ar skolos vertybinių popierių rinkos pajamingumu. Jeigu jūsų investicijų pajamingumas mažesnis, išsiaiškinkite kodėl. Negavę jus tenkinančio objektyvaus atsakymo, pakeiskite įsigytą investiciją kita.

4 pav. Investicinio portfelio peržiūrėjimo veiksmai
Šaltinis: Tim Hale, Smarter investing.

13 taisyklė. Nedarykite psichologinių investavimo klaidų. Jeigu tiksliai žinote savo tikslus, tai venkite skuboto, intuityvaus sprendimo pirkti ar parduoti vertybinius popierius priėmimo.

14 taisyklė. Jeigu kuris nors investicinis pasiūlymas atrodo pernelyg patrauklus, būkite atidus. Paprastai nemokamų pietų nebūna ir vargu, ar galėtės tikėtis aukšto pajamingumo ir visai nerizikingų investicijų. Greičiausiai tai yra tik būdas, išvilioti iš jūsų pinigų.

15 taisyklė. Eikite pas nepriklausomą finansų patarėją ar kitą finansų rinkos specialistą, kurio nepriklausoma nuomone ir patarimu neabejojate. Kartais apsimoka, kad nepriklausomas specialistas padėtų jums susidėlioti investavimo tikslus, įvertintų jums priimtina rizikos lygį.

2.4. Psichologiniai investavimo aspektai

2.4.1. Veiksniai, turintys įtakos intuityviam sprendimo priėmimui

Dažniausiai psichologiniai veiksniai prisimenami tik tada, kai norima paaiškinti, kodėl neveikia standartinės taisyklės iš vadovėlių apie finansus. Investuotojai – paprasti žmonės, kuriems nebūdinga

visada būti racionaliems. Ypač situacijose, kai jiems reikia priimti sprendimus, tačiau egzistuoja rizika ir neapibrėžtumas. Būtent šiomis sąlygomis priimami ekonominiai ir finansiniai sprendimai. Investuotojų sprendimai gali nesuteikti jiems geriausios naudos (nauda – viena iš pagrindinių ekonominių sąvokų), gali būti nepagrįsti ar priimami, kai jiems turi įtakos pašaliniai veiksniai. Jeigu neracionaliai mąstoma, trūksta reikiamų žinių arba vadovaujama emocijomis, tai dažnai priimami klaidingi investavimo sprendimai, o tada gaunamas mažesnis, nei būtų galima uždirbti, pelnas arba prisiimama pernelyg didelė rizika.

5 pav. Veiksniai, turintys įtakos intuityvaus sprendimo priėmimui.

Šaltinis: Tim Hale, *Smarter investing*.

2.4.2. Dažniausios daromos psichologinės investavimo klaidos

Norintiems žinoti, kaip mūsų žmogiškosios savybės gali pakišti koją racionaliems sprendimams finansų srityje, verta susipažinti su dažniausiai daromomis investavimo klaidomis. Paprastai pernelyg didelis pasitikėjimas savo žiniomis, dažnas akcijų pirkimas ir pardavimas, nenoras pripažinti nuostolių – tai klaidos, mažinančios pelną, kurį būtų galima uždirbti.

Turimos informacijos tikslumo neįvertinimas. Retai informacija, kurios reikės priimti investiciniam sprendimui, būna išsami ir tiksli. Tačiau būtent šia, viešai prieinama informacija, ir gali remtis investuotojas. Čia susiduriama su psichologiniu veiksniu – investuotojas mano, kad informacija, kurią jis rado, yra tiksli ir teisinga, todėl dažnai pervertina jos svarbą ir tinkamumą investiciniam sprendimui priimti.

Pernelyg didelis pasitikėjimas savimi (*overconfidence* – angl.). Pernelyg pasitikintis savimi investuotojas mano, kad jo turima informacija yra geresnė, kad jis geriau nei vidutinis investuotojas sugeba interpretuoti informaciją, kad turi gerus kainos, vertės prognozavimo sugebėjimus. Problema

paaštrėja, jeigu investuotojas pajunta galintis kontroliuoti situaciją (pvz., valdo savo investicijų portfelį). Rezultatas – per didelis pasikėjimas skatina dažną prekybą vertybiniais popieriais, o turimas investicinis portfelis būna mažai diversifikuotas, per daug rizikingas.

Apgailestavimas ir pasididžiavimas (*regret and pride* – angl.). Apgailestavimo baimė – tai po neteisingo sprendimo patiriamas skausmas. Apgailestavimo baimė kausto investuotoją ir šis laiko akcijas, kurių vertė krinta. Investuotojas tikisi, kad akcijų vertė vėl kils (bent iki pirkimo kainos), o tada jau jis galėtų parduoti akcijas be jokio apgailestavimo. Didžiavimasis savimi – džiaugsmas, investuotojo patirtas po sėkmingo sprendimo. Kai akcijų vertė kyla, investuotoją apima pasididžiavimo savimi jausmas. Jis gali girtis, koks yra protingas, įžvalgas, kad pirkė šias akcijas. Garbės ieškantis investuotojas gali parduoti sėkmingą investiciją pernelyg greitai ir prarasti dalį potencialaus pelno.

Atskaitos taškai. Dar vienas veiksnys, aprašytas finansinės elgsenos studijose, yra atskaitos taškų naudojimas priimant pirkimo ar pardavimo sprendimus. Gana dažnai investuotojai svarsto, ar parduoti turimas investicijas ir pasirinkti naujas, ne pagal realų pelną ar nuostolį. Jie savo pelną (nuostolį) skaičiuoja pasirinkę kokį nors atskaitos tašką (pvz., metų pradžios akcijų kaina, aukščiausia per metus buvusi kaina ir t. t.). Padarinys – galite neparduoti krintančių akcijų ir per ilgai jas laikysite.

Investavimas gali tapti lošimu, kai iš investicijų gautos pajamos traktuojamos kaip netikėtai išlošta pinigų suma, kuria galima labiau rizikuoti toliau investuojant.

„Gyvatės įkandimo“ (*snake bite* – angl.) efektas jaučiamas patyrus didelius nuosotolius. Šiuo atveju tiesiog pradeda bijoti investuoti į rizikingesnius vertybinius popierius. O per didelis rizikos vengimas ypač neigiamai gali atsiliiepti tiems, kurie turi ilgalaikius investavimo tikslus, nes taip prarandama galimybė gauti didesnę investicijų grąžą ir sukaupti reikiamą turtą.

Būna ir priešingai: **stengimasis atsilošti** (*trying to break even* – angl.) priverčia investuotojus prisiimti per daug rizikos, kai jie nori kuo greičiau kompensuoti savo patirtus nuostolius.

Prisirišimo efektas atskleidžia, kad vertindamas identiškus daiktus, investuotojas labiau vertina jau turimus daiktus. Šis psichologinis efektas skatina investuotojus nieko nedaryti.

2.4.3. Kaip išvengti psichologinių investavimo klaidų

Vis dėlto reikia stengtis būti racionali investuotoju. Sudėtingais ekonominiais laikais labai sunku to pasiekti, tačiau, gerai planuodami ir nusistatę tam tikrus apribojimus, galite išvengti brangiai kainuojančių psichologinių investavimo klaidų.

Pirma, jeigu suprasite, kokios gali būti psichologinės investavimo klaidos, lengiau jas atpažinsite savo ar kitų investuotojų elgsenoje. Tai jau pirmas žingsnis, siekiant išvengti klaidų.

Antra, nusistatykite savo investavimo tikslus. Verta būti konkrečioms. Pavyzdžiui, per trisdešimt metų ketinate sukaupti pensijai 600 tūkst. Lt, kad galėtumėte papildomai prie pensijos gauti po 2 tūkst. Lt per mėnesį. Turėti ilgalaikius tikslus yra vienas pagrindinių patarimų investuojant, nes tikslai yra tarsi kelrodis, padedantis susikoncentruoti į ilgalaikių lėšų paskirstymą pagal turto rūšis, jūs galėsite aiškiau ir tiksliau vertinti savo pažangą. Keiskite savo ilgalaikius tikslus tik tada, jeigu netikėtai pasikeitė jūsų asmeninė situacija. Neverta reaguoti į kiekvienos dienos rinkos kainų judėjimus.

Trečias pasiūlymas yra nusistatyti kiekybinius kriterijus. Tai gali būti konkretus kriterijus, padėsiantis priimti tiek pirkimo, tiek pardavimo sprendimą. Pavyzdžiui, nusprendėte, kad nesieksite atsilošti ir vertybinius popierius parduosite, kai jų kaina kris daugiau kaip 7 proc.

Ketvirta, diversifikuokite pagal turto rūšis ir pagal bendroves. Galima pridurti, kad reikėtų vengti per daug savo santaupų investuoti į bendrovę, kurioje dirbate. Neverta rizikuoti: susidarius sunkiai ekonominei situacijai galite netekti ir darbo, ir investicijų.

Penkta, kontroliuokite savo investavimo įpročius. Dauguma problemų kyla, kai pernelyg dažnai stebimas vertybinių popierių kainų kitimas. Todėl turėtumėte nuspręsti, kad savo investicinį portfelį tikrinsite tik kas mėnesį, kad sandorius įgyvendinsite irgi tik kartą per mėnesį. O savo investicijų portfelį išsamiai peržiūrėkite vieną kartą per metus, kai gaunamos audito ataskaitos.

2.5. Investuotojų apsauga Lietuvoje

2.5.1. Pagrindinių Lietuvos finansų rinkos priežiūros institucijų suteikiama apsauga

Investavimas į akcijas ar kitas finansines priemones paprastai yra rizikingas. Jeigu bendrovė, kurios akcijas ar skolos vertybinius popierius įsigijote, bankrutuos, prarasite savo investuotas lėšas. Tai rizika, kurią turi prisiimti kiekvienas investuotojas. Jeigu vertybinių popierių rinkoje kyla panika, tai nepriklausomai nuo bendrovių finansinės padėties, turimų akcijų rinkos kaina kris, ir jūs vėl prarasite savo investicijas. Tačiau yra keletas rizikos rūšių, nuo kurių apsaugoti kuriami teisės aktai, ir kurias priežiūros institucijos – Lietuvoje tai yra Lietuvos bankas, Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija, Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisija – turi suvaldyti. Pirma – rizika, kad prarasite pinigus dėl konsultantų ar investicinių įmonių, valdančių investuotojų pinigų, nekompetencijos, antra – sukčiavimo rizika.

Investuojančiųjų apsaugą galima suskirstyti į keturias grupes:

1. Apsauga nuo nepatikimų finansinių paslaugų teikėjų.
2. Prekybos finansinių priemonių rinkoje priežiūra.
3. Emitentų priežiūra.
4. Skatinimas, kad saugotųsi patys investuotojai.

Finansų rinką Lietuvoje prižiūri trys priežiūros institucijos: Lietuvos bankas, Vertybinių popierių komisija, Draudimo priežiūros komisija. Lietuvos bankui tenka bankų, mokėjimo sistemų (tarpuskaitos ir vertybinių popierių atsiskaitymo) priežiūra. Vertybinių popierių komisija atsakinga už investicinių paslaugų teikėjų (bankų ir finansų maklerio įmonių), nepriklausomų finansų patarėjų, valdymo įmonių, pensijų ir investicijų fondų, reguliuojamų rinkų (biržų), centrinio depozitoriumo veiklos priežiūrą. Draudimo priežiūros komisija prižiūri draudimo įmones, draudimo brokerius ir II pakopos pensijų fondus, kuriuos valdo draudimo įmonės.

Kiek tai susiję su finansinių priemonių rinka, Vertybinių popierių komisija privalo užtikrinti, kad būtų laikomasi sąžiningos prekybos taisyklių finansinių priemonių apyvartoje, kad būtų veiksminga investuotojų apsauga, skleisti informaciją apie finansinių priemonių rinkų veikimo principus.

Licencijavimas – tai pirmas barjeras, kurį turi įveikti įmonės ar fiziniai asmenys, norintys teikti finansines paslaugas. Visos trys finansų rinkos priežiūros institucijos kelia didelius reikalavimus dėl vadovų kompetencijos, finansinės įmonės padėties, dėl organizacinių struktūrų, užtikrinančių sąžiningą elgseną su klientais, įdiegimo.

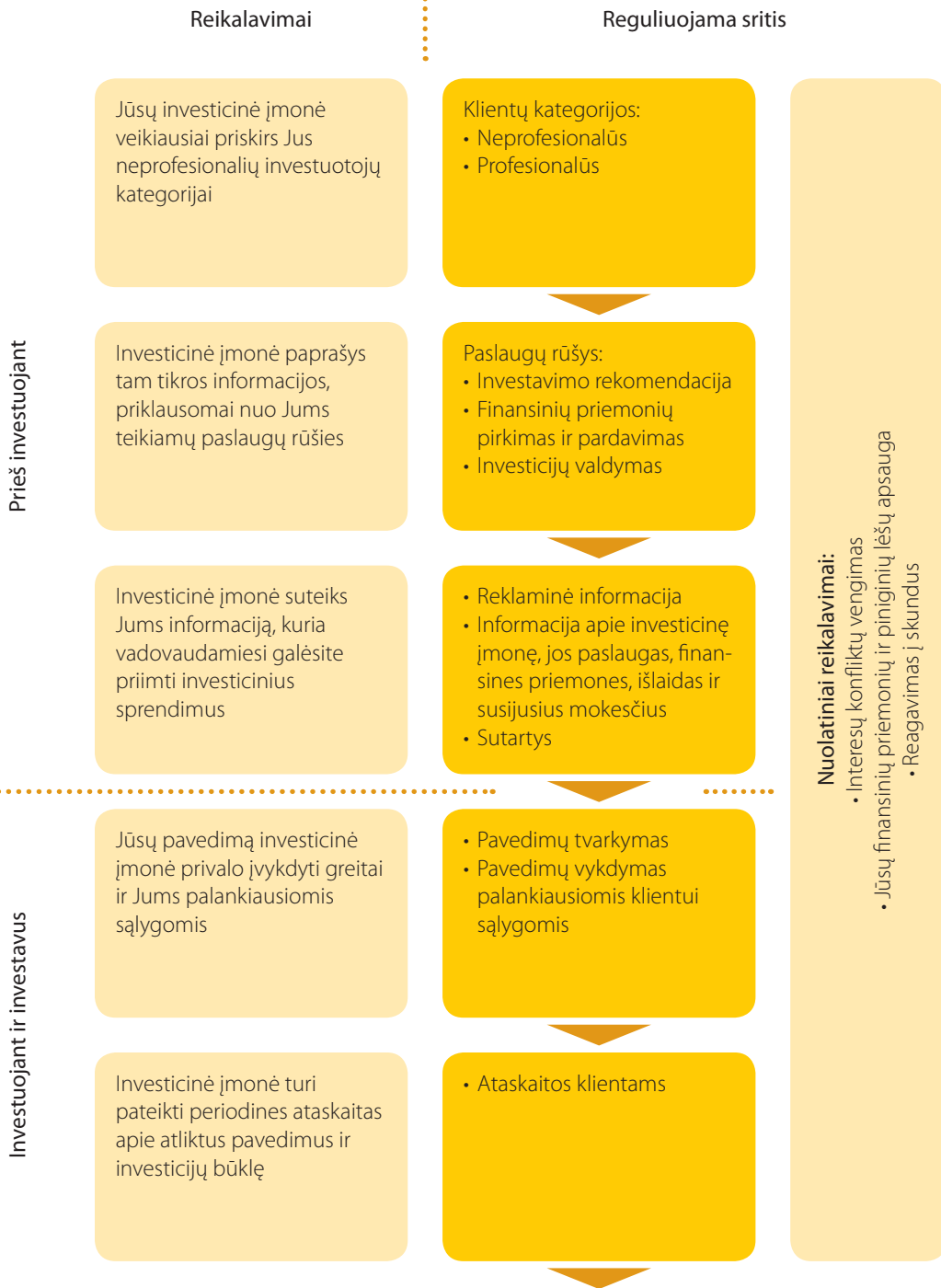
Gavusios licenciją įmonės ir toliau atidžiai stebimos. Finansų rinkos priežiūros institucijoms jos nuolat turi teikti savo veiklos ir finansines ataskaitas. Finansinių paslaugų teikėjų veikla yra visapusiškai vertinama per periodinius kompleksinius patikrinimus, o kilus įtarimams visos priežiūros institucijos gali atlikti ir tikslinius patikrinimus.

2.5.2. Investuotojų apsauga pagal Finansinių priemonių rinkų direktyvą

2007 m. Europos Sąjungoje įdiegus Finansinių priemonių rinkų direktyvą (angl. *Markets in Financial Instruments Directive*, MiFid) finansų rinkoje įvyko daug teigiamų pokyčių, susijusių su neprofesio-

naliais investuotojais. Vienas pagrindinių šios direktyvos tikslų buvo suvienodinti investuotojų apsaugos sąlygas visose Europos Sąjungos šalyse.

Verta priminti, kad investicinės įmonės (bankai, finansų maklerio įmonės, valdymo įmonės ar finansų patarėjų įmonės) jums, kaip investuotojui, gali pasiūlyti paslaugų – konsultacijas investavimo klausimais, vykdyti akcijų, obligacijų pirkimo ar pardavimo sandorius arba net valdyti investicijas jūsų vardu. Nepaisant to, kokias investicines paslaugas jums suteiks investicinė įmonė, ji privalo geriausiai atstovauti jūsų interesams, teikti paslaugas atsižvelgdama į jūsų situaciją, suteikti aiškią ir neklaidinančią informaciją apie siūlomas paslaugas ar finansinius produktus. Šie principai įdiejami, nes norima, kad investuotojas galėtų priimti tinkamus investicinius sprendimus. Be to, vertėtų įsidėmėti, kad, norėdami gauti kokybiškas investicijų valdymo paslaugas ar konsultacijas, jūs turite suteikti investicinei įmonei informacijos apie save. 6 pav. pateikiama informacija, kaip investavimo etapus reguliuoja MiFid direktyva.

2.5.3. Kur skųstis, jeigu Jūsų teisės buvo pažeistos

Jeigu manote, kad jūsų teisės buvo pažeistos, suteiktos paslaugos neatitiko jūsų vilčių, kur galėtumėte skųstis? Iš pradžių bandykite išsiaiškinti su bendrove, kuri suteikė finansines paslaugas. Juk bendrovėje yra visa priminė informacija, be to, ji suinteresuota, kad klientas būtų patenkintas. Pasikalbėkite su žmogumi, kurio suteiktų paslaugų kokybe nesate patenkintas. Jeigu matysite, kad negaunate jus tenkinančio atsakymo, kreipkitės aukščiau – į vadovą, vidaus kontrolierių, vidaus auditorių. Patartina pareikšti, kad rašote skundą. Tekste aiškiai išdėstykite, dėl ko skundžiatės, pateikite faktų, pridėkite susijusių dokumentų kopijas. Neatiduokite originalių dokumentų! Pasidarykite siunčiamo skundo kopiją. Jeigu skambinote, užsirašykite, kas su jumis kalbėjosi, kada skambinote (datą ir laiką), pagrindinius punktus, apie ką kalbėjote. Finansų rinkoje veikiančios bendrovės linkusios rūpintis savo reputacija ir labai dažnai einama į abiem šalims priimtina kompromisą.

Yra ir kiti savo teisių gynimo būdai. Pirmas – kreipimasis į teismą. Tai palyginti ilgas skundo nagrinėjimo procesas, reikės sumokėti žyminį mokestį, tačiau teismo priimti sprendimai bus priverstinai vykdomi. Antras savo teisių gynimo būdas – kreipimasis į Vertybinių popierių komisiją, Draudimo priežiūros komisiją arba Valstybinę vartotojų teisių apsaugos tarnybą. Šis neteisminis savo teisių gynimo būdas yra nemokamas, tačiau nesprenžiami žalos atlyginimo klausimai, o sprendimai gali būti apskundžiami teismui.

Jeigu manote, kad įvyko rimtas jūsų teisių pažeidimas, nedvejokite ir rašykite skundą atitinkamai priežiūros institucijai.

1 lentelė. Neteisminės teisių gynimo institucijos

Šaltinis: Vertybinių popierių komisija (www.vpk.lt).

Paslauga ar finansų rinkos produktai	Subjektas	Dalykas	Institucija, kuri nagrinėtų skundą
Bankiniai produktai Nekilnojamas turtas	Neribotas subjektų ratas, tačiau draudimo srities ginčus nagrinėja Draudimo priežiūros komisija	Nesąžiningos sutarčių sąlygos Reklamos naudojimas Bankų produktai ir paslaugos – vartojimo kreditai, mokėjimai (vartotojų ginčai su kredito institucija)	Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba www.vartotojoteises.lt
Draudimo produktai	Draudimo įmonės Draudimo brokeriai	Vartotojų ir draudikų ginčai, kylantys ar susiję su draudimo sutartimi Asmenų skundai dėl draudimo įmonių ir brokerių veiklos	Draudimo priežiūros komisija www.dpk.lt
Finansinės priemonės Investiciniai fondai Pensijų fondai Kitos investavimo paslaugos	Finansų maklerio įmonės Bankai, teikiantys investicines paslaugas Investicijų valdymo įmonės Finansų patarėjai	Veikia nesąžiningai, nerūpestingai pagal profesines pareigas ir ne geriausia kliento interesais Pasinaudoja savo padėtimi ir pranašumu prieš klientą Nesuteikia klientui reikalingos informacijos	Vertybinių popierių komisija www.vpk.lt

2.5.4. Kitos investuotojų apsaugą užtikrinančios priemonės

Finansų rinkose svarbiausia yra pasitikėjimas ir reputacija. Todėl diegiamos įvairios priemonės, leidžiančios identifikuoti asmenis, kurie, sudarydami sandorius, gali naudotis viešai neatskleista informacija; investuotojus, kurie siekia, sudarydami klaidingą įspūdį ar skleiddami melagingą informaciją, manipuliuoti finansinės priemonės kaina. Šios teisinės ir priemonės skirtos užtikrinti, kad finansinių paslaugų rinkoje veiktų garbingi, sąžiningi profesionalai, kad būtų skatinamas finansų rinkos vientisumas.

Kitaip sakant, finansinių priemonių rinkoje vykstanti prekyba prižiūrima tiek biržos, tiek finansų rinką prižiūrinčios institucijos. Lietuvos atveju – Nasdaq OMX Vilnius vertybinių popierių birža ir Vertybinių popierių komisija. Yra stebimos finansinių priemonių kainų, apyvartų kitimo tendencijos, tiriami atvejai, kai konkrečios bendrovės akcijų rinkos kitimo tendencijos nukrypsta nuo įprastos, kas potencialiai galėjo pasinaudoti viešai neatskleista informacija, kas skleidžia klaidinančią informaciją apie bendrovę, kada konkretaus investuotojo veiksmai rinkoje kuria klaidinantį ir tikrovės neatitinkantį vaizdą apie bendrovės akcijų rinką.

Taip pat svarbu užtikrinti, kad bendrovės, kurių akcijomis ar obligacijomis prekiaujama biržoje, laiku atskleistų esminę, galinčią paveikti vertybinių popierių kainą, informaciją.

Svarbiausia priemonė vykdančių emitentų – bendrovių, kurių finansines priemones galima įsigyti viešai, – prižiūrą yra viešumas. Emitentas turi prievolę kasmet pateikti visuomenei išsamią informaciją apie save: teikiama audituota finansinė atskaitomybė, metinis pranešimas, kuriame, be visa kita, daug naudingos ir įdomios informacijos galima rasti perskaičius, kaip bendrovės laikosi listinguojamų bendrovių valdymo kodekso nuostatų.

Taip pat emitentas periodiškai viešai atskleidžia informaciją apie savo finansinę padėtį (ketvirtinė finansinė atskaitomybė), informuoja apie akcijų paketų savininkų pasikeitimą, apie vadovų sandorius, skelbia esminius įvykius apie savo veiklą.

Taigi laikomasi principo, kad bendrovė privalo kokybiškai atskleisti tiek neigiamą, tiek teigiamą informaciją apie save ir savo veiklą, kad investuotojas galėtų priimti informuotą investavimo sprendimą. Minimą informaciją galima rasti tiek Vertybinių popierių komisijos (www.vpk.lt), tiek Nasdaq OMX Vilnius vertybinių popierių biržos (www.nasdaqomxbaltic.com) interneto svetainėse.

2.6. Kaip apsaugoti patiemis

Kad ir kokia efektyvi priemonė būtų įdiegta finansų rinkose, atsakomybę dėl savo veiksmų turite prisiimti ir jūs patys. Turite būti atsargūs. Žemiau pateikti keli patarimai, padedantys išsirinkti investicinę įmonę ir išvengti nemalonių situacijų:

- patikrinkite, ar asmenys, teikiantys jums finansines paslaugas, yra licencijuoti, t. y. pažiūrėkite ar jus dominantis asmuo yra priemonės institucijų interneto puslapiuose skelbiamuose licencijuotų asmenų sąrašuose;
- jeigu jus gundo pasakiškais investavimo pasiūlymais – „uždirbsite labai daug ir be jokios rizikos“, būkite apdairūs – greičiausiai jus tikrai ketina apgauti!
- įsitikinkite, ar tikrai suprantate visą riziką, susijusią su investicija, ypač jeigu investuojate į išvestinius vertybinius popierius;
- nebijokite klausti, jeigu ko nors nesuprantate;
- įsitikinkite, kad jūsų pinigai yra atskiroje nuo tarpininko pinigų sąskaitoje, t. y. atskirti nuo jums teikiančio finansines paslaugas tarpininko pinigų. Jeigu pastarasis bankrutuos, jūsų pinigai išliks saugūs;

- jeigu norite, kad profesionalai priimtų už jus investicinius sprendimus, suteikite jiems informacijos apie save, t. y. užtikrinkite, kad jie būtų gerai informuoti apie jūsų investavimo tikslus, toleranciją rizikai;
- pasitikrinkite, ką jums siūlomame produkte reiškia „garantuota“. Kas suteikia garantijas, ar garantuotojas patikimas? Ypač į tai reikia atkreipti dėmesį dabar, kai dideli tarptautiniai bankai patiria sunkumus. Be to, užsienyje populiarus triukas – garantuoja pelningumą, tačiau pagrindinė investuota suma gali mažėti;
- kai gaunate patarimą iš nepriklausomo finansų patarėjo, maklerio, draudimo produkto pardavėjo, paklauskite, kokį atlygį jie gauna už parduotą produktą. Gali būti taip, kad komisiniai už parduotus produktus skiriasi, ir tarp jums pateiktų alternatyvų nebus jums geriausio pasiūlymo, nes už pastarąjį negaunami komisiniai;
- turint omenyje, kad Indėlių ir investicijų draudimo fondas padengia apie 70 tūkst. Lt¹ vertės sumas, galbūt jums nevertėtų laikyti vieno banko sąskaitoje daugiau kaip 70 tūkst. Lt;
- venkite būti priskirti prie profesionalių investuotojų, nes jums nebus taikomas visas įstatymuose numatytas apsaugos režimas;
- neskubėkite pirkti tuojau pat. Ramiai pagalvokite, prieš priimdami investicinį sprendimą.

¹ Pastaba. Siekiant užtikrinti didesnę patikimumą Lietuvos bankų sistema, Indėlių draudimo fondas nuo 2008 m. lapkričio 1 d. iki 2009 m. spalio 31 d. pagal teisės aktus galėjo kompensuoti 100 proc. netekto indėlio iki 100 tūkst. EUR.

PENSIJŲ FONDAI

3.

Mindaugas Vaičiulis

10 023 0 650 651289 2884 77 097 516 6156 156 5165 5601 125 4
651289 2884 77 097 516 6156 156 5165 5601 125 45129000
12346189 2884770 9765 560125 4512912125
3000 156149 1235489 98789 5161645
2320650651289 28847709765 560125 4512912
32235 666 01594 6115190645
101258311552161560112545
00023566 01594 68 151 119000 156149 1235 489 98789 51 151123165 1356 98 4168 1616 1231
5829 3571 5829

3. Pensijų fondai

Mindaugas Vaičiulis

3.1. Trijų pakopų pensijos sistema

Dėl mažo gimstamumo ir ilgėjančios gyventojų vidutinės gyvenimo trukmės pažangioms valstybėms ateityje bus vis sunkiau užtikrinti pakankamai dideles valstybines pensijas. Lietuva šiuo atžvilgiu ne išimtis. Pasaulio finansų krizės sukeltas ekonominis nuosmukis Lietuvoje tik patvirtina: valstybės surenkamo „Sodros“ biudžeto nepakanka, kad būtų užtikrintas aukštas pensijų lygis ir kitos socialinės išmokos.

Dėl minėtų demografinių tendencijų prognozuojama, kad pažangiose valstybėse vis mažiau dirbančiųjų (dėl mažo gimstamumo) turės išlaikyti vis daugiau pensininkų (dėl ilgesnės gyvenimo trukmės). Prognozuojama sudėtinga situacija paskatino pensijų sistemos reformas daugelyje pasaulio valstybių. Reformų esmė – nepasikliauti vien valstybine pensija, o papildomai kaupti lėšas senatvei. 2003 m. Lietuvoje prasidėjusi pensijų sistemos reforma taip pat numato tris lėšų senatvei kaupimo šaltinius – vadinamąsias pensijų pakopas.

1 lentelė. Trys pensijų sistemos pakopos

1-a pensijų pakopa – valstybinė pensija	Valstybinė („Sodros“) pensija bus mokama iš ateityje dirbančiųjų sumokėtų mokesčių „Sodrai“
2-os pakopos pensijų fondai	Investuojama dalis dabar valstybės surinktų „Sodros“ mokesčių, kurie kaupiami žmogaus asmeninėje pensijų fondo sąskaitoje
3-ios pakopos pensijų fondai	Investuoja pats žmogus, bet valstybė skatina, nes taiko gyventojų pajamų mokesčio lengvatą. Uždirbama ne tik iš investavimo, bet ir iš lengvatos

Pirmąją pensijos dalį mokės valstybė. Lietuvoje valstybei šiuo tikslu atstovauja „Sodra“ – Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba. Svarbu žinoti, kad „Sodra“ nekaupia dirbančiųjų sumokėtų „Sodros“ mokesčių jų būsimoms pensijoms, o dabar surenkamus mokesčius panaudoja esamų pensininkų pensijoms ir kitoms socialinėms išmokoms. Kitaip sakant, mes, dirbantieji, šiandien mokame pensijas savo tėvams ir seneliams, o mums ateityje pensiją mokės mūsų vaikai ir anūakai. Deja, jiems tai padaryti bus sunkiau dėl minėtų gimstamumo ir ilgaamžiškumo tendencijų.

Antra ir trečia pensijų pakopos veikia visai kitu principu. Jose lėšos nuolatos atidedamos ateities pensijai: pinigai kaupiami asmeninėje konkretaus žmogaus sąskaitoje, investuojami ir toliau jų daugėja, kai investicijos uždirba pelną.

Pensijų fondai iš tiesų yra investiciniai fondai, kuriems įstatymai nustato specialias sąlygas ir papildomus apribojimus, ir kurie yra orientuoti į gyventojų kaupiamas lėšas senatvei. Pavyzdžiui, antros pakopos pensijų fondas ypatingas tuo, kad jame kaupiama dalis konkretaus žmogaus šiuo metu „Sodrai“ sumokėtų mokesčių, o į trečios pakopos pensijų fondą pats žmogus jau turi investuoti savo pinigus. Skatindama gyventojų savanorišką kaupimą trečios pakopos pensijų fonde, valstybė suteikia mokesčio lengvatą – nuo investuotos sumos gražina sumokėtą gyventojų pajamų mokesťį.

Trijų pensijos pakopų tikslas – kad senatvėje iš visų trijų šaltinių gaunamų pajamų suma sudarytų didelę dalį iki tol žmogaus gautų pajamų. Laikoma, jog pensija turi sudaryti apie 70–80 proc. ankstesnio atlyginimo, tam, kad žmogus neturėtų keisti savo gyvenimo įpročių, kitaip sakant, kad nereikėtų pradėti labai taupyti.

3.2. Antros pakopos pensijų fondas

Į 2-os pakopos pensijų fondus (2-os pakopos PF) gyventojas gali nukreipti dalį „Sodrai“ mokamų mokesčių. „Sodra“ perveda į fondą 5,5 proc. nuo atlyginimo „popieriuje“. Pats gyventojas į fondą pinigų nemoka. Dėl ekonominio sunkmečio 2009 m. ši dalis buvo laikinai sumažinta iki 2 proc., ateityje numatant dalinį šio sumažinimo kompensavimą. Tai sukėlė dalies pensijų fonduose kaupiančių gyventojų nepasitenkinimą, o vienas gyventojas net kreipėsi į teismą.

Įstatymai nenumato galimybės kurį laiką kaupti 2-os pakopos PF, o vėliau persigalvoti ir visiškai „grįžti į Sodrą“. Tad sprendimą reikia priimti atsakingai, įvertinus visus „už“ ir „prieš“. Vienintelė išimtis – per 30 dienų nuo pirmos pensijų sutarties sudarymo galima jos atsisakyti.

Dalyvaujant 2-os pakopos pensijų kaupime šiek tiek mažėja valstybinė („Sodros“) pensija. Apytikslį įvertinimą, ar gyventojui finansiškai apsimoka kaupti 2-os pakopos PF, atlieka tinklalapyje www.pensijusistema.lt pateikta pensijų skaičiuoklė. Kai kurios pensijų fondų kaupimo bendrovės savo tinklalapiuose irgi pateikia skaičiuokles, kurias leidžia naudoti pensijų fondus prižiūrinčios valstybinės institucijos (atitinkamai LR vertybinių popierių komisija arba LR draudimo priežiūros komisija).

2 lentelė. Argumentai, kodėl vertėtų kaupti ar nekaupti 2-os pakopos pensijų fonde

Kaupti	Liko daug metų iki pensijos (pvz., >10 metų) Vidutinis arba didelis atlyginimas Sumažinama priklausomybė nuo valstybės Lėšos pensijų fonde yra paveldimos
Nekaupti	Liko nedaug metų iki pensijos (pvz., <5 metai) Mažas atlyginimas (pvz., <1000 Lt)

Pasinaudoti 2-os pakopos PF sukauptais pinigais galima tik sulaukus pensinio amžiaus. Už sukauptus pinigus daugeliu atvejų reikalaujama įsigyti pensijų anuitetą – privačią mėnesinę pensiją. Tai reiškia, kad sukauptą sumą turės būti sumokėta pasirinktai gyvybės draudimo bendrovei, kuri įsipareigos gyventojui iki gyvos galvos mokėti atitinkamo dydžio papildomą pensiją.

Tik išskirtiniais atvejais gyventojas neprivalo pirkti pensijų anuiteto (privačios pensijos), pavyzdžiui, jeigu sulaukęs pensinio amžiaus jis fonde yra sukaukęs santykinai nedidelę sumą pinigų (šiuo metu apie 20 tūkst. Lt), tada sukauptus pinigus jis gali išleisti savo nuožiūra.

3.2.1. Pensijų fondo pasirinkimas

Pensijų fondo pasirinkimas turėtų prasidėti nuo kategorijos pasirinkimo. 2004 m. Finansų analitikų asociacija pasiūlė pensijų fondus skirstyti į keturias kategorijas pagal maksimalią leistiną akcijų dalį fondo investicijose.

3 lentelė. **Finansų analitikų asociacijos pensijų fondų klasifikavimas**
Šaltinis: Finansų analitikų asociacija (www.finansai.lt)

Pensijų fondo kategorija	Maksimali akcijų dalis investicijose	Rizika ir tikėtinas ilgalaikis pelningumas
Vyriausybės obligacijų (konservatyvūs) fondai	0 proc.	Mažiausi
Mažos akcijų dalies fondai	Iki 30 proc.	Maži
Vidutinės akcijų dalies fondai	31–70 proc.	Vidutiniai
Akcijų fondai	71–100 proc.	Didžiausi

Norint klasifikuoti, maksimali akcijų dalis investicijose apibrėžiama kaip pensijų fondo taisyklėse numatyta maksimali leistina akcijų dalis (procentas) nuo visos pensijų fondo vertės. Taigi, nekreipiamas dėmesio į faktiškai investuojamą dalį akcijų rinkose, nes investuoti žymiai mažiau nei leistina maksimali riba gali būti laikinas strateginis investicijų valdytojo sprendimas.

Vyriausybės obligacijų arba konservatyvūs pensijų fondai yra saugiausi, nes jų lėšos investuojamos tik į vyriausybės skolos vertybinius popierius (obligacijas) ir indėlius bankuose, tačiau tikėtina, kad jie vidutiniškai uždirbs ir mažesnę pelną. Didėjant akcijų daliai investicijose gali būti patirta didesnių nuostolių, kai akcijų rinkos krinta, tačiau galima tikėtis vidutiniškai didesnio pelno, jeigu investuojama ilgam laikui. Todėl, kai iki pensijos lieka vienas ar keli dešimtmečiai, dažniausiai patariama rinktis rizikingesnius fondus ir palaipsniui pereiti į saugesnius fondus. Kai iki pensijos lieka 7 metai, valdymo įmonės įstatymu yra įpareigotos rekomenduoti gyventojams pervesti pensijų lėšas į konservatyvų pensijų fondą.

Be gyventojų amžiaus, kategorijos pasirinkimui svarbu ir gyventojų požiūris į riziką bei kitas asmenines aplinkybes. Pavyzdžiui, iš esmės atsargus žmogus galėtų pasirinkti mažos ar vidutinės akcijų dalies fondą, nors jam iki pensijos būtų likę dar pora dešimtmečių.

3.2.2. Kaip vertinti pensijų fondus

Apsisprendus dėl tinkamos fondo kategorijos, toliau reikia rinktis tik iš jai priskiriamų pensijų fondų. Negalima būtų lyginti pensijų fondų, priklausančių skirtingoms kategorijoms, pelningumo. Net fondai, priskiriami tai pačiai kategorijai, gali turėti pakankamai skirtingą pelno ir rizikos kombinaciją dėl pasirinkto regiono, investavimo stiliaus ar rizikos išskaidymo masto (vadinamo diversifikavimu). Tai patvirtina lentelėje pateikti faktiniai pensijų fondų rezultatai 2008 m. pabaigoje.

4 lentelė. 2-os pakopos pensijų fondų Lietuvoje
pelningumas ir rizika 2008 m. gruodžio 31 d.

Šaltinis: Finansų analitikų asociacija (www.finansai.lt)

Įmonė	Fondo pavadinimas	Grąža per pastaruosius metus (2007 12 29–2008 12 31)	Vidutinė metinė grąža nuo įkūrimo	Fondo dydis, mln. Lt (grynujų aktyvų vertė)	Vidutinis standartinis nuokrypis (rizika)
Vyriausybių obligacijų pensijų fondai					
Invalda turto valdymas	Invalda Nuosaikus	4.95%	2.82%	7.9	3.0%
Invalda turto valdymas	Invalda Konservatyvaus investavimo pensijų fondas	4.85%	3.05%	6.1	0.4%
Aviva Lietuva	Europensija	4.07%	2.48%	66.6	3.3%
Danske Capital investicijų valdymas	Konservatyvaus valdymo Danske pensija	3.79%	2.21%	3.0	1.8%
Ergo Lietuva gyvybės draudimas	ERGO Konservatyvusis	3.57%	2.16%	26.9	4.1%
SEB investicijų valdymas	SEB pensija 1	3.39%	1.95%	157.3	4.5%
DnB NORD investicijų valdymas	DnB NORD pensija 1	2.89%	2.49%	16.1	1.6%
Hansa investicijų valdymas	Pensija 1	0.79%	1.52%	93.9	1.8%
Parex investicijų valdymas	Parex pensija 1	-2.60%	-0.50%	0.2	2.8%
Mažos akcijų dalies pensijų fondai (iki 30 proc.)					
Aviva Lietuva	Europensija plus	-6.46%	3.24%	207.9	6.0%
DnB NORD investicijų valdymas	DnB NORD pensija 2	-8.55%	1.60%	70.9	3.7%
Hansa investicijų valdymas	Pensija 2	-15.23%	0.22%	384.8	5.0%
Invalda turto valdymas	Invalda Augančio pajamingumo pensijų fondas	-20.31%	5.57%	3.4	7.3%
Vidutinės akcijų dalies pensijų fondai (30–70 proc.)					
MP Pension Funds Baltic	MP Medio II *	3.24%	2.95%	2.3	0.1%
Parex investicijų valdymas	Parex pensija 2	-8.88%	-0.16%	0.7	3.5%
Danske Capital investicijų valdymas	Sampo pensija 50	-14.15%	2.84%	12.4	5.7%
Aviva Lietuva	Europensija ekstra	-17.60%	-5.23%	25.3	11.4%
DnB NORD investicijų valdymas	DnB NORD pensija 3	-18.12%	0.59%	71.1	9.2%
Ergo Lietuva gyvybės draudimas	ERGO Balans	-24.11%	0.66%	39.2	9.6%
Hansa investicijų valdymas	Pensija 3	-25.05%	0.10%	359.4	8.9%
SEB investicijų valdymas	SEB pensija 2	-29.17%	-0.31%	473.7	16.9%
Invalda turto valdymas	Invalda Subalansuotas	-36.88%	-15.96%	19.5	13.1%
Hansa investicijų valdymas	Pensija 4	-38.40%	-10.06%	69.4	18.0%
Invalda turto valdymas	Invalda Aktyvaus investavimo pensijų fondas	-40.12%	3.42%	14.4	14.1%
Akcijų pensijų fondai (70–100 proc.)					
MP Pension Funds Baltic	MP Extremo II *	3.33%	2.97%	3.1	0.1%
Danske Capital investicijų valdymas	Sampo pensija 100	-24.79%	3.69%	31.0	9.5%
SEB investicijų valdymas	SEB pensija 3	-45.84%	-14.82%	37.1	30.1%
Invalda turto valdymas	Invalda Racionalios rizikos pensijų fondas	-68.26%	-1.97%	19.3	30.0%

* Fondai pradėjo investuoti 2007 metų rugsėjį

Paskutiniame lentelės stulpelyje pateikiamas vidutinis standartinis nuokrypis parodo fondo riziką. Taigi, net tai pačiai kategorijai priklausantys fondai turi smarkiai besiskiriančius vidutinės rizikos rodiklius. Rekomenduojama atsižvelgti ne tik į faktinius pelno, bet ir į rizikos rodiklius. Tokius pensijų fondų palyginimus Finansų analitikų asociacija atlieka kas ketvirtį ir ataskaitą skelbia internete www.finansai.lt. LR vertybinių popierių komisija kas mėnesį skelbia fondų pelningumą tinklalapyje www.vpk.lt, bet jame nepateikiami rizikos rodikliai.

3.2.3. Pensijų fondo keitimas

Įstatymai suteikia gyventojams teisę keisti pensijų fondus, t. y. persivesti sukauptas lėšas iš vieno fondo į kitą arba pakeisti ir fondą valdančią bendrovę. Pensijų fondo bendrovės keitimas leidžiamas tik praėjus trejiems metams nuo kaupimo pensijų fonde pradžios, tad pirmosios bendrovės pasirinkimas turėtų būti apgalvotas. Vėliau bendrovės keitimas nėra ribojamas.

Fondo keitimas prasmingas tik dėl svarbių priežasčių, iš kurių galėtų būti išskirtos šios:

1. Pasirinktas fondas neatitinka gyventojų aplinkybių (amžiaus, požiūrio į riziką ir pan.). Todėl gali būti keičiama fondo kategorija, ir nebūtinai fondo bendrovė.
2. Fondo rezultatai nepateisino gyventojų lūkesčių. Tačiau reikia atsižvelgti į ilgalaikį fondo pelningumą per 3–5 metus (ne pastarojo trumpo laikotarpio), taip pat neužmiršti įvertinti ir fondo rizikos rodiklių.
3. Netenkina bendrovės aptarnavimo kokybė, pvz., trūksta informacijos ar nepatogu ją gauti, netenkina konsultacijos ar kt.
4. Skiriasi fondų mokesčiai, o fondų rezultatai ir kokybė yra analogiški.

Fondo keitimas toje pačioje bendrovėje kartą per metus nieko nekainuoja, o persivedant lėšas į kitą bendrovę gali sudaryti 0,2 proc. nuo pervedamos sumos. Fondo keitimas dažniau nei kartą per metus labai retai yra prasmingas, be to, yra brangus – gali būti apmokestintas iki 4 proc. siekiančiu mokesčiu.

3.2.4. Antros pakopos pensijų fondo mokesčiai

2-os pakopos PF galima imti tik 2 mokesčius: pradinį mokestį ir metinį valdymo mokestį, o kitas faktines investavimo sąnaudas turi padengti valdymo įmonė savo sąskaita. Todėl šiuose pensijų fonduose pradinis ir metinis mokesčiai gali būti didesni nei panašiuose investiciniuose fonduose, nuo kurių turto galima padengti ir kitas faktines investavimo sąnaudas (komisinius makleriams ir pan.).

5 lentelė. Pagrindiniai pensijų fondų mokesčiai
Šaltinis: LR vertybinių popierių komisija (www.vpk.lt), autorius

Pensijų kaupimo bendrovė	Pensijų fondas	Šiuo metu taikomi administravimo mokesčiai		Maksimalūs mokesčiai, numatyti PF taisyklėse	
		Nuo turto (maks. 1%)	Nuo įmokų (maks. 10%)	Nuo turto (maks. 1%)	Nuo įmokų (maks. 10%)
Vyriausybinių obligacijų (konservatyvūs) fondai					
Parex	Parex pensija 1	0%	0%	iki 1%	iki 1,5%
DnB NORD	DnB NORD 1	0,95%	2,95%	iki 1%	iki 2,95%
Invalda	Konservatyvaus investavimo	0,99%	1,19%	iki 0,99%	iki 1,19%
MP	MP Stabilo II	0,99%	2,00%	iki 1%	iki 3%
SEB	SEB pensija 1	1%	2%	iki 1%	iki 2%
Danske	Konservatyvaus valdymo Danske pensija	1%	2%	iki 1%	iki 10%
Aviva	Europensija	1%	3%	iki 1%	iki 3%
Swedbank	Pensija 1	1%	3%	iki 1%	iki 3%
Invalda	Nuosaikus	1%	3,5%	iki 1%	iki 3,5%
Ergo	ERGO konservatyvūs	1%	4%	iki 1%	iki 10%
Mažos akcijų dalies fondai					
DnB NORD	DnB NORD 2	0,95%	2,95%	iki 1%	iki 2,95%
Invalda	Augančio pajamingumo	0,99%	1,49%	iki 0,99%	iki 1,49%
Swedbank	Pensija 2	1%	3%	iki 1%	iki 3%
Aviva	Europensija Plus	1%	3%	iki 1%	iki 3%
Vidutinės akcijų dalies fondai					
Parex	Parex pensija 2	0%	0%	iki 1%	iki 1,5%
DnB NORD	DnB NORD 3	0,95%	2,95%	iki 1%	iki 2,95%
Invalda	Aktyvaus investavimo	0,99%	1,49%	iki 0,99%	iki 1,49%
MP	MP Medio II	0,99%	2,00%	iki 1%	iki 3%
SEB	SEB pensija 2	1%	3%	iki 1%	iki 3%
Swedbank	Pensija 3	1%	3%	iki 1%	iki 3%
Swedbank	Pensija 4	1%	3%	iki 1%	iki 3%
Aviva	Europensija Ekstra	1%	3%	iki 1%	iki 3%
Danske	Danske pensija 50	1%	3%	iki 1%	iki 10%
Invalda	Subalansuotas	1%	3,5%	iki 1%	iki 3,5%
Ergo	ERGO balans	1%	5%	iki 1%	iki 10%
Akcijų fondai					
Invalda	Racionalios rizikos	0,99%	1,49%	iki 0,99%	iki 1,49%
MP	MP Extremo II	0,99%	2,00%	iki 1%	iki 3%
SEB	SEB pensija 3	1%	3%	iki 1%	iki 3%
Danske	Danske pensija 100	1%	3%	iki 1%	iki 10%

Lentelėje panaudoti pensijų kaupimo bendrovių sutrumpinimai: Parex – UAB „Parex investicijų valdymas“, DnB NORD – UAB DnB NORD investicijų valdymas, Invalda – UAB „Invalda turto valdymas“, MP – UAB „MP Pension Funds Baltic“, Danske – UAB „Danske Capital investicijų valdymas“, SEB – UAB „SEB investicijų valdymas“, Swedbank – UAB „Swedbank investicijų valdymas“, Aviva – UAGDPB „Aviva Lietuva“, Ergo – UAB „Ergo Lietuva gyvybės draudimas“.

3.3. Trečios pakopos pensijų fondai

Trečios pakopos pensijų fonduose (3-ios pakopos PF) lėšas kaupia pats gyventojas. Kitaip sakant, 3-os pakopos PF – tai investicinis fondas, kuriam taikoma mokesčio lengvata.

Lėšas iš 3-os pakopos PF galima pasiimti ir nesulaukus pensinio amžiaus, iš tiesų, jas galima atsiimti bet kada, tik gali reikėti grąžinti dalį arba visą mokesčio lengvatos naudą.

3.3.1. Mokesčio lengvatos sąlygos

Investuojant 3-ios pakopos PF, papildomai taikoma mokesčio lengvata: nuo pervestų pinigų valstybė grąžina sumokėtą 15 proc. gyventojų pajamų mokestį. Susigrąžinti mokestį galima tik nuo sumos, kuri neviršija ketvirtadalio per kalendorinius metus gautų apmokestinamųjų pajamų.

Gyventojų pajamų mokesčio lengvata galima pasinaudoti, jeigu lėšos iš pensijų fondo atsiimamos:

- praėjus bent 5 metams po sutarties įsigaliojimo ir sulaukus minimalaus pensinio amžiaus, t. y. vyrui sulaukus 57,5 metų, o moteriai – 55 metų, arba
- pensijų fondo dalyviui, pripažintam nedarbingu ar iš dalies darbingu.

Gyventojas gali susigrąžinti iki 15 proc. nuo per metus sumokėtų įmokų į pensijų fondus. Prieaugis ir investuota suma neapmokestinamos, jeigu lėšos atsiimamos ne anksčiau kaip po 5 metų kaupimo ir likus 5 metams iki „Sodros“ nustatyto pensinio amžiaus arba tapus I arba II grupės invalidu. Kitais atvejais atsiimamos lėšos apmokestinamos 15 proc. tarifu, taigi, lėšas atsiėmus anksčiau, lengvatos nauda turi būti grąžinta. Investuoti į 3-ios pakopos PF galima ir dirbantiems pensininkams, nes jie taip pat gali pasinaudoti mokesčio lengvata.

Panašios mokesčio lengvatos sąlygos galioja ir ilgalaikėms gyvybės draudimo sutartims, todėl kai kurios gyvybės draudimo paslaugos irgi pristatomos kaip trečios pensijų pakopos produktai. Tik reikia nepamiršti, kad gyvybės draudimo produktai suteikia teisę įsigyti kartu bent du produktus: draudiminę apsaugą (mirties ar ligų atveju) ir kaupimo (ar investavimo) dalį.

Gyventojai gali bet kada pervesti sukauptas lėšas iš vieno 3-ios pakopos PF į kitos ar tos pačios bendrovės valdomą 3-ios pakopos PF, neprarasdami mokesčio lengvatos. Gyvybės draudimo bendrovėje taip pat galima keisti investavimo kryptis toje pačioje bendrovėje, tačiau pervesti lėšas į kitą gyvybės draudimo bendrovę anksčiau (nei sulaukus atitinkamo amžiaus) galima tik nutraukiant sutartį, dėl to būtų prarasta mokesčio lengvatos nauda.

3.3.2. Trečios pakopos pensijų fondo mokesčiai

Trečios pakopos pensijų fondai neapsiriboja vien pradiniu ir valdymo mokesčiais (kaip 2-os pakopos PF), taip pat gali būti taikomas vadinamasis išėjimo mokestis ir nuskaitomos faktinės su investavimu ir fondo veikla susijusios išlaidos – komisiniai makleriams, audito išlaidos ir kt. Šiuo aspektu 3-os pakopos PF yra panašūs į investicinius fondus. Fondų mokesčiai ir galimos nuskaityti kitos išlaidos bei maksimalios jų ribos išvardyti fondo taisyklėse, su kuriomis būtina susipažinti prieš priimančią sprendimą investuoti.

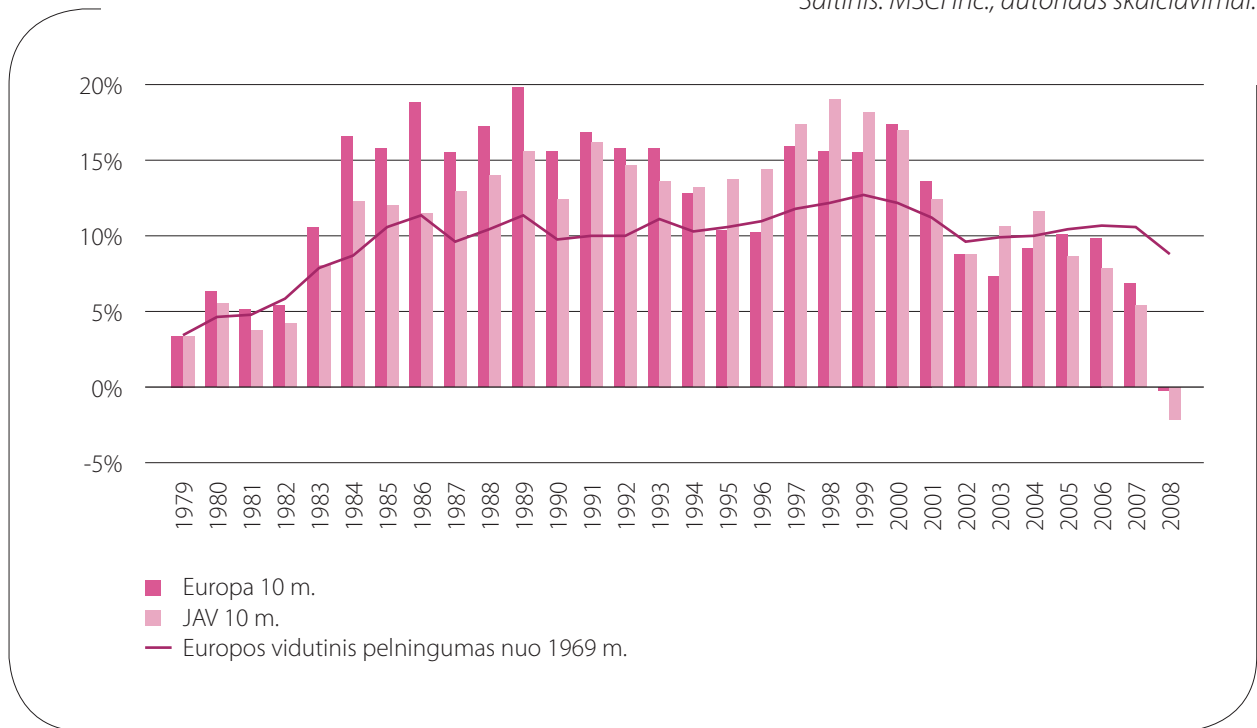
3.4. Periodinio investavimo nauda

Lėšas į 2-os pakopos PF „Sodra“ perveda kas ketvirtį (maždaug po dviejų su puse mėnesio po ketvirčio pabaigos). Taigi kas ketvirtį yra investuojamos naujai gautos lėšos už to momento vertybinių popierių (pvz., akcijų ar obligacijų) kainas. Kadangi vertybinių popierių kainos nuolat svyruoja, pe-

riodinis investavimas apsaugo pensijų fondų klientus nuo rizikos įsigyti daug vertybinių popierių aukšta kaina. Periodiškai investuojant, dalis vertybinių popierių įsigijami pigiau ir todėl turi didesnę augimo galimybę. Brangiau įsigyti vertybiniai popieriai sudaro tik dalį investicijos, todėl net jų smukimo atveju nuostoliai nuo mažesnės dalies būtų mažesni.

1 pav. Europos ir JAV akcijų 10 metų laikotarpio vidutinis pelningumas (1969–2008 m.)

Šaltinis: MSCI Inc., autoriaus skaičiavimai.

Grafike parodyti ilgalaikio (10 metų) investavimo pelningumų svyravimai (nurodant laikotarpio pabaigos metus). Pateikti pelningumai vietinėmis valiutomis, siekiant išvengti valiutų kursų svyravimų įtakos. Atsižvelgiant į tai, ar pataikoma į sėkmingą ar nesėkmingą dešimtmetį, skirtumai susidaro išties dideli. Pavyzdžiui, per geriausią dešimtmetį (1979–1989) Vakarų Europos akcijos uždirbo po 19,7 proc. pelno kasmet. Tai reiškia, kad investuota suma per dešimt metų padidėjo 6 kartus. JAV akcijoms geriausias pastarojo laikotarpio dešimtmetis prasidėjo 1988-aisiais ir baigėsi 1998-aisiais, jo metu akcijos vidutiniškai augo po 18,9 proc. kasmet.

Blogiausias dešimtmetis sutapo tiek JAV, tiek pažangiose Europos šalyse. Pirmą kartą nuo MSCI akcijų indeksų skaičiavimo pradžios (nuo 1969 12 31) dešimties metų laikotarpis tapo nuostolingas 2008 m. Per pastarąjį dešimtmetį kasmet vidutiniškai buvo patirta 0,3 proc. ir 2,2 proc. nuostolių atitinkamai Europos ir JAV akcijų rinkose.

Periodiškai investuojant galima sumažinti pelningumo svyravimus – taip sumažinama investavimo rizika ir galima tikėtis vidutiniško pelningumo. Iš minėto pavyzdžio matyti, kad per 39 metų MSCI akcijų indeksų istoriją Vakarų Europos šalyse akcijos vidutiniškai uždirbdavo po 8,76 proc. pelną kasmet, o JAV – po 8,06 proc. per metus.

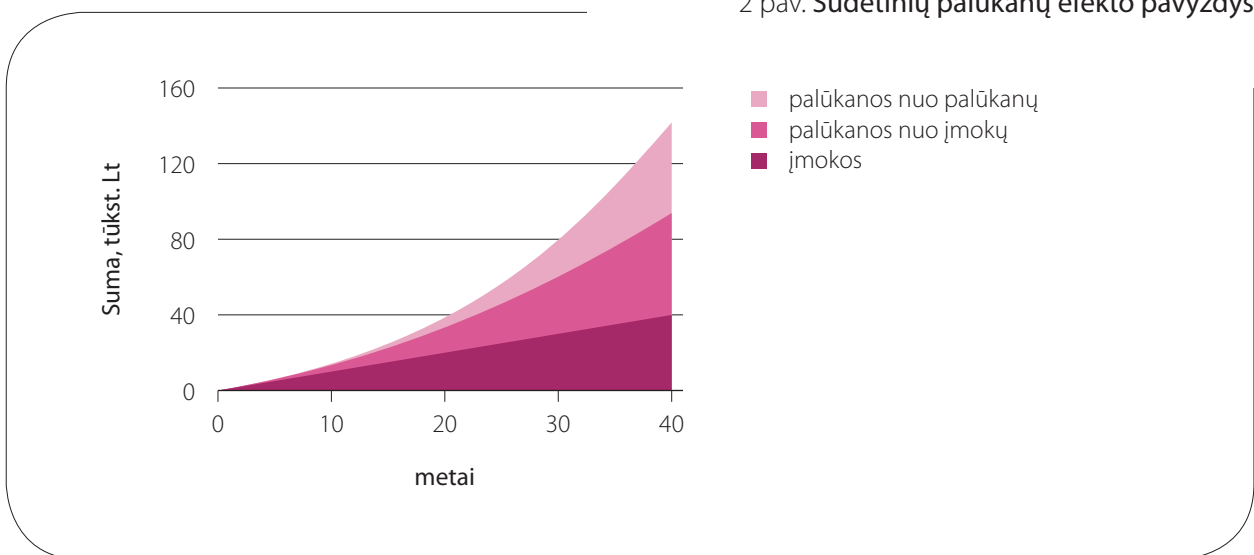
Periodinės investicijos ir ilgas investavimo laikotarpis turi padėti pensijų fondams išvengti tiek žemo pelningumo ar nuostolių, tiek neįprastai didelio pelningumo.

Periodinio investavimo nauda galima pasinaudoti ir kaupiant lėšas 3-ios pakopos PF ar investiciniame fonde. Daugelis investicinių paslaugų teikėjų Lietuvoje yra numatę nuolatinio investavimo galimybę, pavyzdžiui, galima nurodyti, kad kas mėnesį nuo investuotojo sąskaitos būtų nurašoma po 100 Lt ir investuojama į pasirinktą pensiją ar investicinį fondą. Nurašymai ir investavimas toliau būtų atliekami automatiškai iki atskiro kliento nurodymo sustabdyti investavimą arba pakeisti investuojamą sumą, fondą ar kitas sąlygas.

3.5. Sudėtinių palūkanų efektas

Svarbi bet kokio ilgalaikio investavimo nauda yra sudėtinių palūkanų efektas. Jo esmė – kasmet vidutiniškai uždirbamos tam tikros palūkanos (ar pelnas), o kitais metais jau investuojamos ir pernykštės palūkanos, nuo kurių vėl uždirbamos palūkanos. Kuo ilgesnis kaupimo laikotarpis, tuo sparčiau auga kaupiama suma. Kadangi pensijai paprastai kaupiama labai ilgą laikotarpį, siekiantį net keturis dešimtmečius, uždirbamos „palūkanos nuo palūkanos“ gali gerokai padidinti būsimos pensijos sumą.

Pavyzdys, kiek „palūkanos nuo palūkanų“ gali padidinti sukauptą sumą, pateiktas 2 pav.

2 paveiksle pateiktas pavyzdys remiantis prielaidomis, kad kasmet investicijoms atidedama po vieną tūkstantį litų, o investicijos kasmet uždirba po 7 proc. pelno. Taigi per 40 metų būtų sukaupta 143 tūkst. Lt. Iš šios sumos tik 40 tūkst. Lt sudarytų įmokų, būtų uždirbta beveik 55 tūkst. Lt palūkanų nuo įmokų, o dar 44 tūkst. Lt sudarytų palūkanos nuo palūkanų.

Iš grafiko taip pat matyti, kad ilgėjant kaupimo ir investavimo laikotarpiui palaipsniui didėja palūkanos tiek nuo kasmetinių įmokų, tiek nuo uždirbtų palūkanų. Tad kaupti pensijai ar kitiems ilgalaikiams tikslams vertėtų pradėti kuo anksčiau.

DRAUDIMAS

Darius Andriukaitis
Reda Vaitkunskienė

13165 1356 98 4168

1650 651289 2884 77 097 516

61123165 1356 98 4

10 0256 156 65 5601 125 149 1235 489 98789 565

3 45129 000 235 666 01594 68 151 119000 1560 650 6

5165 5601

125 149 1235 489 98789

5653 45129 000 2

10 0256 156 264321 258 5601 1645

0256 156354 5165 5601 1645

1256 156 5165 5601 125 149 1235 489 98789 5653 45129 000 235 666 01594 68 151 119000 1560 650 651289 2884 77 097 516 61

10 0256 156 51

5601 125 149 1235

489 98789 5653 45129 000

235 666 01594 68

151 119000 1560 650

651289 2884

357 253

0256 156 5165 5601 125 149 1235 489 98789 5653 45129 000 235 666 01594 68 151 11645

1156 5165 5601 125 149 1235 489 98789 5653 45129 000 235 666 01594 68 151 119000 1560 650 6

51289 2884 77 097 516 61123165 1356 98

1156 5165 5601 125 149 12

35 489 98789 5653 45129

000 235 666 01594 68 151 119 16 61123165 1356 98

4168 161 11645

357 253 0256 156 5165 5601 125 149 1235 489 98789 5653 45129 000 235 666 01594 68 151 119000

4.

4. Draudimas

Darius Andriukaitis, Reda Vaitkunskienė

4.1. Draudimo samprata ir draudimo veikla

Darius Andriukaitis

4.1.1. Draudimo samprata

Kiekvienas žmogus ar organizacija kasdien gali susidurti su nelaimė ar nesėkme – eismo įvykio metu sugadinamas automobilis ar sužalojamas žmogus, darbo vietoje gaunama trauma, per gaisrą sudega namas, krovinyms nepristatomas laiku, skolininkas atsisako grąžinti skolą (skolininkas dingsta) ir t. t. Tačiau daugumos nelaimių nuspėti neįmanoma, jų atsitikimas yra tik tikėtinas, numanomas, neapibrėžtas. Taigi egzistuoja nelaimės atsitikimo rizika. Vienokią riziką galime toleruoti, tačiau kitokios mielai išvengtume. Su nepriimtina rizika gali būti kovojama eliminuojant rizikos šaltinį (kad automobilis nebūtų pavogtas, galima jo neįsigyti), tobulinant būdus ir priemones (kad automobilis nebūtų pavogtas, galima naudotis moderniausiomis apsaugos priemonėmis, sudėtingomis variklio užvedimo sistemomis ir t. t.), pasiruošiant rezervą galimiems nuostoliams kompensuoti (žinant, kad yra tikimybė, jog automobilis bus pavogtas, pasidėti automobilio vertės pinigų sumą į sąskaitą, kuri būtų skirta naujo automobilio įsigijimui, jei ankstesnis būtų pavogtas). Tačiau ne visais atvejais šie apsisaugojimo būdai mums gali būti priimtini ir patogūs. Vienas iš rizikos (o konkrečiau jos padarinių – nuostolių) valdymo būdų yra nuostolio rizikos perkėlimas ant kito pečių – draudimas.

Draudimo veikimo principas paremtas rizikos išskaidymu. Grupė asmenų (narių) sunėša tam tikrus piniginius įnašus į tam tikrą fondą¹, iš kurio vėliau nelaimės atveju bet kuriam iš jų kompensuojami jo patirti praradimai. Kadangi šiame fonde dalyvauja daug asmenų, o, kaip minėta, nelaimės atsitikimas yra tik tikėtinas (vadinasi, kompensacijos išmokėjimas ir atitinkamas fondo sumažėjimas irgi yra tik tikėtini), fondo dalyviai, užsitikrindami galimybę gauti kompensaciją nelaimės atveju, gali sunėšti vienam asmeniui santykinai nedidelius įnašus, tačiau bendrai sukaupti gana didelį piniginių lėšų rezervą. Kiekvieno draudimo fondo dalyvio rizika patirti nuostolius išskaidoma tarp visų fondo dalyvių, gerokai sumažinant bet kurio dalyvio galimus nuostolius atsitikus nesėkmei. Akivaizdus draudimo, kaip neigiamų rizikos padarinių valdymo įrankio, privalumas – už santykinai nedidelį įnašą asmuo gauna žymiai didesnę kompensaciją. Taigi asmeniui, siekiant užsitikrinti ramesnę ateitį galimų nesėkmių atvejais, pakanka gerokai mažesnės pinigų sumos, negu jam nusprendus vienam pakelti galimas nesėkmes ar jų padarinius.

Tačiau reikėtų nepamiršti ir kito būtino minėto draudimo elemento – neapibrėžtumo. Tai reiškia ne tik nelaimės atsitikimą, bet ir situaciją, kai nelaimės neįvyksta. Šiuo atveju į draudimo fondą sumokėtas įnašas (draudimo įmoka) negrąžta. Vadinasi, draudimo įmoka yra savotiškas mokestis už garantiją, kad nelaimės atveju apdraustajam bus suteikta finansinė kompensacija (draudimo išmoka). Panašiai kaip turto saugojimo atveju – jei turto saugojimo metu turtas nepavagiamas, tai turto savininkas nereikalauja iš turto saugotojo grąžinti turto saugojimo mokestį. Tik draudimo įmokos atveju yra šiek tiek sudėtingiau, nes pagrindinė įmokos dalis skiriama minėtam fondui, iš kurio vėliau bus mokamos draudimo išmokos visiems fondo dalyviams. Taigi iš draudimo įmokų draudimo įmonė formuoja rezervą (techninius atidėjinius) galimoms draudimo išmokoms mokėti, be to, kompensuoja sutarties sudarymo ir vykdymo išlaidas (komisiniai atlyginimai draudimo tarpininkams, atlyginimai darbuotojams, biuro išlaikymas ir kt.) ir dalį skiria pelnui (komercinis subjektas).

¹ Sąvoka „fondas“ šioje dalyje vartojama bendrąja reikšme, o kitose dalyse gali turėti specifinę reikšmę.

Beje, reikėtų paminėti, kad plėtojantis draudimui, ir ypač gyvybės draudimui, draudimo paslauga tapo kompleksiškesnė, sudėtinė, todėl dažnai šiuolaikinė gyvybės draudimo sutartis apima ne tik draudimo nuo tam tikros rizikos elementą, bet ir tam tikrą lėšų kaupimo ar investavimo paslaugą. Dalis draudimo įmokos yra skiriama apdraudžiamai rizikai padengti ir rezervui formuoti, o kita dalis kaupiama ar investuojama (priklauso nuo draudimo sutarties pobūdžio), todėl pasibaigus draudimo sutarčiai, net jeigu jokių įvykių nebuvo, draudėjas gauna sukauptą ar uždirbtą pinigų sumą.

Vertėtų žinoti, kad ne visos rizikos gali būti apdraustos. Kaip minėta, rizika turi būti tikėtina ir reali, tačiau neapibrėžta laiko ir erdvės atžvilgiu (antraip draudimo įmonė bus pasmerkta bankrotuoti (neišgalės atlyginti visų nuostolių) arba privalės paprašyti tokio dydžio draudimo įmokos, kuri nebus patraukli vartotojui). Tačiau draudžiama rizika turi gana dažnai pasitaikyti (pakankamai didelis vienerūšių atvejų skaičius), kad draudimo įmonė galėtų kuo tiksliau apskaičiuoti draudžiamą įvykių tikimybę ir pasiūlyti draudėjui kuo mažesnę kainą (kuo statistiniai duomenys netikslesni, tuo didesnė rizika dėl galimo draudimo išmokos išmokėjimo tenka draudimo įmonei, tuo didesnę pinigų sumą galimiems išmokėjimams draudimo įmonė priversta rezervuoti, tuo didesnę draudimo įmoką ji priversta siūlyti draudėjui). Su rizikos dažnumu susijęs draudimo rizikos paplitimas – kuo labiau paplitusi rizika, tuo daugiau draudėjų, tuo didesnę rezervą galima sukaupti, pasiūlyti mažesnę draudimo įmoką. Be to, draudimo įmonės gali apdrausti tik tokią riziką, kuri gali būti objektyviai įvertinama pinigais (finansinė rizika). Jei nuostolių dydis tiesiogiai priklauso nuo apdraustojo vidinio santykio su prarastu turtu (pvz., šeimos relikvija, asmeninės simpatijos, emocijos), draudimas gali būti neįmanomas arba galimas žalos dydis ar jo apskaičiavimo tvarka turi būti objektyviais kriterijais aiškiai nurodyti draudimo sutartyje. Draudimo įmonė negali apdrausti intereso, prieštaraujančio privalomiems (imperatyviems) teisės aktų reikalavimams ar viešajai tvarkai. Priešingu atveju būtų neužtikrinamas privalomų teisės normų laikymasis, nes potencialus jų pažeidėjas turėtų draudimo užnugarį ir nesistengtų jų laikytis ar net sąmoningai jas pažeidinėti. Su tuo susijęs vienas svarbiausių draudimo sutartinių elementų – draudimo intereso buvimas, kurio labai paprastas paaiškinimas reikštų, kad galima apdrausti tik tai, kas yra tavo. Vadinasi, iš draudimo negalima gauti naudos sau dėl svetimos nelaimės, pvz., negalima savo naudai apdrausti kaimyno namo nuo gaisro, negalima savo naudai apdrausti kito asmens gyvybės (su tam tikromis išimtimis) ir t. t. Šio ribojimo tikslas yra išvengti galimų piktnaudžiavimų, pasikėsinimų į turtą ar gyvybę.

Labai svarbu draudimo apsaugos apimtis, t. y. draudiko prisiimamos draudimo rizikos ribos. Kadangi kiekviena situacija gali turėti daugybę variantų, draudikas prisiimdamas draudėjo riziką, o draudėjas ją perduodamas turi būti tikri, kada ir dėl kokių padarinių bus mokama draudimo išmoka. Tiksliai prisiimamos draudimo rizikos apimtis nurodomas draudimo sutartyje – draudimo taisyklėse, tačiau tam tikri elementai gali būti detalizuoti draudimo liudijime (polise) ir draudėjo prašyme sudaryti draudimo sutartį (jei jis buvo pildomas). Paprastai draudimo apimtis nustatoma draudžiamųjų ir nedraudžiamųjų įvykių sąrašais. Taip pat nustatomos sąlygos, kurių nesilaikant draudikas gali atsisakyti mokėti draudimo išmoką (pvz., atitinkamų apsaugos reikalavimų nesilaikymas, tyčinis ar didelis draudėjo veiksmų neatsargumas ir kt.). Tai reikalinga, kad draudikas galėtų kuo tiksliau numatyti galimus draudimo išmokų išmokėjimus (sumas ir dažnumą), o draudėjas kuo tiksliau galėtų žinoti, kokiais atvejais jis gaus kompensaciją, o kokiais atvejais jam teks pasirūpinti pačiam.

Reikia neužmiršti, kad pagrindinė draudimo paskirtis – kompensuoti nuostolius. Vadinasi, įvykus draudžiamajam įvykiui, asmuo turi gauti tokio dydžio draudimo išmoką, kuri leistų atkurti situaciją, buvusią prieš įvykį (pvz., jei eismo įvykiu metu sugadinamas automobilis, draudimo išmoka turėtų kompensuoti išlaidas, kurias automobilio savininkas patyrė ar gali patirti dėl šio įvykio: remonto išlaidas, transportavimo išlaidas, saugojimo išlaidas ir pan.). Be abejo, ne visais atvejais įmanoma patirtą žalą objektyviai įvertinti pinigais (žmogaus mirtis, sužalojimas). Tokiais atvejais draudimo sutartyje draudikas su draudėju susitaria, kiek ir koku atveju bus išmokama.

Viena iš draudimo paskirčių – kompensacinė, todėl reikia turėti omenyje sukčiavimą ir jo daromą žalą. Kadangi draudimo paslauga skirta tik neigiamų finansinių padarinių likvidavimui ir tik tokių padarinių, dėl kurių draudikas su draudėju susitarė draudimo sutartyje, draudėjo reikalavimas išmokėti draudimo išmoką tada, kai pagal draudimo sutartį ji jam nepriklauso (nedraudžiamasis įvykis, tyčia sukeltas draudžiamasis įvykis ar nepagrįstas nuostolio padidėjimas draudžiamojo įvykio atveju), daro žalą ne tiek konkrečiam draudikui, kiek visiems to draudiko (o kartais ir likusios draudimo rinkos dalies) draudėjams. Šitaip atsitinka dėl minėto draudimui būdingo rizikos išskaidymo principo – kiekvienas draudimo išmokos išmokėjimas (net ir tas, kuris atliktas dėl sukčiavimo) yra perkeliamas ant visų konkrečios draudimo fondo dalyvių pečių. Kiekvienai draudimo išmokai draudikas skiria atitinkamą dalį surinktų draudimo įmokų, todėl kuo daugiau išmokų išmokama, tuo daugiau įmokų draudikas priverstas surinkti. Taigi dėl nesąžiningų draudėjų veiksmų kiti draudėjai priversti mokėti didesnes draudimo įmokas, kompensuodami nesąžiningiems draudėjams išmokėtas draudimo išmokas. Taip pat vertėtų priminti, kad siekimas nesąžiningu keliu gauti draudimo išmoką yra baudžiamųjų įstatymų draudžiama ir baudžiama veika.

Vadinasi, galima daryti išvadą, kad draudimas yra paslauga, kai draudikas (draudimo įmonė) už draudimo įmoką įsipareigoja draudžiamojo įvykio atveju išmokėti draudimo išmoką, skirtą patir- tiems nuostoliams kompensuoti.

4.1.2. Draudimo veikla

Draudimo veikla yra licencijuojama ir jai yra taikomi gana aukšti finansiniai, organizaciniai, valdy- mo ir kiti veiklos reikalavimai. Lietuvoje draudimu gali užsiimti draudimo įmonės, kurios šią veiklą gali pradėti tik gavusios Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisijos (toliau – DPK) išduotą licenciją.

Juridinis asmuo, siekiantis gauti draudimo veiklos licenciją, privalo būti atitinkamos juridinės formos (akcinė bendrovė, uždaroji akcinė bendrovė ar Europos bendrovė), turėti ne mažesnę nei 1 mln. Lt įstatinį kapitalą, visiškai apmokėtą pinigais, nepriekaištingos reputacijos akcininkus (steigėjus), kva- lifikuotus, patyrusius ir nepriekaištingos reputacijos priežiūros, valdymo organus ir atitikti kitus įsta- tymų reikalavimus.

Draudimo įmonė savo veiklos metu privalo sudaryti pakankamus draudimo techninius atidėjinius, kurie visą laiką privalo būti padengti saugiu, likvidžiu, teisės aktuose nustatytu turtu. Techniniai atidėjiniai – tai draudiko įsipareigojimų, kylančių iš draudimo sutarčių, išraiška skaičiais, t. y. tikėtinų ir / ar realiai išmokėtinų draudimo išmokų, grąžintinų draudimo įmokų ir kitų mokėjimų, susijusių su draudimo sutartimis, suma. Taip pat draudimo įmonė turi tenkinti mokumo atsargos ir garan- tinio fondo reikalavimus (minimalus garantinis fondas priklauso nuo veiklos rūšies ir yra nuo 2 iki 3 mln. Lt; šis dydis periodiškai indeksuojamas).

Draudimo įmonė, vykdydama draudimo veiklą, negali užsiimti jokia kita veikla, išskyrus su draudi- mu susijusia: perdraudimą, draudžiamųjų įvykių administravimą, draudimo tarpininkavimą, konsul- tavimą draudimo klausimais ir pan.

Lietuvoje įsteigta draudimo įmonė negali vykdyti gyvybės draudimo ir ne gyvybės draudimo vei- klos vienu metu. Tačiau gyvybės draudimo įmonei leidžiama užsiimti giminingais gyvybės draudi- mu draudimu nuo nelaimingų atsitikimų ir draudimu ligos atvejui, kurie pagal Draudimo įstatymą priklauso ne gyvybės draudimo šakai.

Lietuvos draudimo įmonių finansinę ir veiklos priežiūrą atlieka DPK. DPK priežiūra pasireiškia ku- riant atitinkamus poįstatyminius teisės aktus, reglamentuojančius draudimo veiklą, taip pat išduo- dant ir naikinant veiklos licencijas ir leidimus, stebint, analizuojant, tikrinant ir kitaip prižiūrint, kaip draudimo įmonės vykdo savo veiklą ir laikosi teisės aktų reikalavimų, taikant poveikio priemones už

draudimo veiklą reglamentuojančių teisės aktų pažeidimus ir vykdant kitas įstatymais nustatytas funkcijas.

Lietuvoje draudimo veikla gali užsiimti tiek Lietuvoje įsteigtos draudimo įmonės, tiek neįsteigtos kitų Europos Sąjungos valstybių narių draudimo įmonės, šių įmonių filialai Lietuvoje, kitų ne Europos Sąjungos valstybių narių draudimo įmonių filialai Lietuvoje. Draudimo veiklos vykdymas neįsteigtus Lietuvoje (vadinamoji teisė teikti paslaugas) yra bendroje Europos Sąjungos vidaus rinkoje viena iš veiklos formų, kuri skirta tik laikino pobūdžio veiklos vykdymui kitoje Europos Sąjungos valstybės narės teritorijoje. Ši veikla pradedama vykdyti atlikus atitinkamas notifikavimo procedūras tarp dviejų Europos Sąjungos valstybių narių kompetentingų institucijų. Draudimo veiklos vykdymas neįsteigtus Lietuvoje nesuteikia teisės tokiai draudimo įmonei paskirti Lietuvoje sau pavaldų atstovą, kuris nuolat ar ilgai veiktų Lietuvoje ir turėtų įgaliojimus atstovaujamos įmonės vardu sudaryti draudimo sutartis ar prisiimti kitas teises ir pareigas, susijusias su draudimo sutartimis.

Kita veiklos forma, susijusi su galimybe kitos Europos Sąjungos valstybės narės draudimo įmonei veikti Lietuvoje, yra draudimo veiklos vykdymas per Lietuvoje įsteigtą filialą (vadinamoji steigimosi teisė). Šiuo atveju draudimo įmonės veikla Lietuvoje yra nuolatinio pobūdžio, vykdoma turint Lietuvoje filialą (atstovybę ar biurą), turintį teisę įmonės vardu sudarinėti draudimo sutartis ir prisiimti kitas teises ir pareigas, susijusias su draudimo sutartimis, administruoti draudžiamuosius įvykius, mokėti draudimo išmokas ir vykdyti kitą su draudimu susijusią veiklą.

Šių Europos Sąjungos valstybių narių draudimo įmonių veiklos (tiek per filialą, tiek ir jo neįsteigtus) finansinę priežiūrą vykdo jų buveinės vietos draudimo rinką prižiūrinti institucija (ne DPK). DPK savo ruožtu vykdo tik dalinę šių įmonių veiklos Lietuvoje priežiūrą: vertina jų veiklos atitiktį Lietuvos imperatyvias teisės normas (draudimo sutarčių sudarymas, informacijos draudėjams teikimas, vartotojų teisės ir kt.), turi galimybę nagrinėti ginčus, kylančius iš šių draudimo įmonių sudarytų draudimo sutarčių, jeigu sutartims taikoma Lietuvos teisė, ir vykdo kitas priežiūros funkcijas.

Kiekvienas vartotojas, ketindamas sudaryti draudimo sutartį ar jos vykdymo metu, turi galimybę susipažinti su asmenų, turinčių teisę užsiimti draudimo, perdraudimo veikla ir draudimo, perdraudimo tarpininkavimo veikla Lietuvoje, sąrašų DPK interneto puslapyje.

4.2. Gyvybės draudimas

Reda Vaitkunskienė

4.2.1. Gyvybės draudimo klasifikacija

Viena iš draudimo šakų yra gyvybės draudimas. Pagal Lietuvos Respublikos draudimo įstatymą (toliau – Draudimo įstatymas) gyvybės draudimas – turtinių interesų, susijusių su fizinio asmens gyvybe ir (ar) kapitalo kaupimu, draudimas, kai dėl draudžiamųjų įvykių – apdraustojo mirties, draudimo sutartyje nustatyto termino pasibaigimo ar kitokio draudiminio įvykio – mokamos vienkartinės arba periodinės draudimo išmokos.

Gyvybės draudimo šakas sudaro šios grupės:

1. Gyvybės draudimas, kiek nenumatyta 2–5 punktuose, apima šias draudimo rūšis:
 - gyvybės draudimą, kai draudimo išmoka mokama tik sulaukus nustatyto amžiaus, tik mirties atveju, tik sulaukus nustatyto amžiaus arba mirties atveju, nesulaukus nustatyto amžiaus;
 - anuitetą, kai numatomos periodinės draudimo išmokos pradedamos mokėti įsigaliojus draudimo sutarčiai arba sulaukus nustatyto amžiaus, arba įvykus kitam numatytam įvy-

- kiui. Anuiteto mokėjimo pabaigos terminas turi priklausyti nuo asmens, gaunančio anuitetą, ar kelių asmenų, gaunančių anuitetą, gyvenimo trukmės;
- draudimo sutartyje numatytą papildantį draudimą dėl žalos asmeniui, kuris taip pat apima apdraustojų darbingumo netekimą, draudimą mirties dėl nelaimingo atsitikimo atveju, draudimą invalidumo dėl nelaimingo atsitikimo ar ligos atveju. Šiame papunktyje numatytos draudimo rūšys draudimo sutartyje gali būti numatytos tik kaip papildančios pagrindinę draudimo riziką.
2. Sutuoktusių ir gimimų draudimo grupė apima gyvybės draudimo rūšis, kai draudimo išmoka mokama sutuoktusių ar vaiko gimimo atvejais.
 3. Gyvybės draudimo, susijusio su investiciniais fondais (kai investavimo rizika tenka draudėjui; toliau – investicinis gyvybės draudimas) grupė apima gyvybės draudimo rūšis, kai draudimo sutarties galiojimo metu sukauptų lėšų investavimo rizika ar jos dalis tenka draudėjui, o šių lėšų kaupimas susijęs su investicinių fondų ar tam tikro indekso vertės pasikeitimu, išskyrus 4 punkte numatytą draudimo grupę.
 4. Tontinų draudimo grupė apima gyvybės draudimo rūšis, kai steigiama narių draugija, siekianti bendrai kapitalizuoti narių įnašus ir vėliau paskirstyti tokiu būdu sukauptą turtą išgyvenusiems nariams ar mirusių narių naudos gavėjams, t. y. sukauptas kapitalas atitenka nariui (nariams), išgyvenusiam iki nustatyto termino ar įvykio arba tiesiog ilgiausiai išgyvenusiam (kitus pergyvenusiam) nariui ar jų grupei.
 5. Pensijų kaupimo veiklos draudimo grupė apima valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimą, numatytą Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatyme ir kituose teisės aktuose, t. y. vadinamoji Pensijų sistemos reformos II pakopa.

Šiandien gyvybės draudimą reikėtų nagrinėti dviem aspektais – kaip finansinę pagalbą atsitikus nelaimei ir kaip investavimo priemonę. Vienas iš būdų sušvelninti ar net išvengti galimų **finansinių** problemų ateityje yra gyvybės draudimas. Gyvybės draudimo paskirtis – užtikrinti šeimos finansinį saugumą apdraustajam susirgus, tapus neįgaliu ar net mirus. Tačiau tai tik vienas šio draudimo ypatumas. Kalbant apie gyvybės draudimą nereikėtų pamiršti, kad gyvybės draudimas yra ir vienas iš būdų taupyti lėšas ateičiai. Įvertinus tai, kad gyvybės draudimo sutartis yra ilgalaikė, periodiškai mokant nedideles draudimo įmokas, laikotarpio pabaigoje galima sukaupti nemenką pinigų sumą, kuri laikotarpio pabaigoje išmokama sutartyje nurodytam asmeniui – naudos gavėjui arba kai kuriais atvejais – įstatyminiams paveldėtojams.

Valstybė skatina ilgalaikį gyventojų lėšų kaupimą, suteikdama mokesstinę lengvatą asmenims, sudariusiems ilgalaikes gyvybės draudimo sutartis: sumokėtos gyvybės draudimo įmokos mažina fizinių asmenų apmokestinamąsias pajamas. Reikėtų įsidėmėti, kad, remiantis Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo (toliau – GPMĮ) nuostatomis, mokes tine lengvata galima pasinaudoti tik tuo atveju, kai sudaryta gyvybės draudimo sutartis atitinka įstatyme numatytus kriterijus.

4.2.2. Draudėjui ir draudikui pateikiama informacija jiems ruošiantis sudaryti gyvybės draudimo sutartį

Ketindami sudaryti gyvybės draudimo sutartį tiek draudėjas, tiek draudikas turi pateikti informaciją, iš kurios draudikas vertina draudimo riziką, o draudėjas – būsimos draudimo sutarties sąlygas. Pateikiama informacija turi būti aiški ir suprantama.

4.2.2.1. Informacija, kurią asmeniui ketinant sudaryti gyvybės draudimo sutartį turi pateikti draudiko įgaliotas atstovas

Prieš sudarydamas gyvybės draudimo sutartį, draudikas arba jo įgaliotas atstovas privalo raštu informuoti draudėją apie:

- galimas draudimo sutarties sąlygas dėl draudimo sumų ir draudimo išmokų, kurias draudėjas turi teisę pasirinkti sudarydamas draudimo sutartį, draudimo įmokų dydžius dėl kiekvieno pasirinkto draudimo sumos ir draudimo išmokos varianto;
- galimus draudimo sutarties terminus;
- draudimo sutarties nutraukimo sąlygas ir būdus, tarp jų ir apie teisę nutraukti gyvybės draudimo sutartį lengvatinėmis sąlygomis;
- draudimo įmokų mokėjimo būdus, mokėjimo tvarką ir trukmę;
- draudimo išmokų dydžio nustatymo ir draudimo išmokos mokėjimo tvarką bei būdus;
- palūkanų normos dydį, draudėjams tenkančios draudiko pelno dalies apskaičiavimo principus ir pelno dalies paskirstymo būdus, išperkamosios sumos nustatymo tvarką ir apytikrius išperkamosios sumos dydžius, jei sudaroma draudimo sutartis su kapitalo kaupimu;
- esminę informaciją apie draudimo sutartims taikomą apmokestinimo tvarką.

Asmeniui, ketinančiam sudaryti investicinio gyvybės draudimo sutartį, raštu ar kitokia asmens paigaudaujama ir jam priimtina forma (išskyrus žodžiu) pateikiami draudimo įmonės siūlomų investavimo kryptių aprašymai. Investavimo kryptis – draudimo įmonės siūloma investicinio gyvybės draudimo sutarties draudėjo lėšų investavimo kryptis, kurioje nurodoma investavimo objektai, investicijų specializacija (pvz., investavimas į konkrečią geografinę sritį, pramonės šaką, tam tikrą vertybinių popierių rūšį ir kt.), faktinė investicijų struktūra, pateikiant didžiausių investavimo krypties investicijų pasiskirstymą, atsižvelgiant į investicijų specializaciją, investavimo krypties rizikos lygio (pvz., žemas, vidutinis ar aukštas) įvertinimas ir kt. Reikalavimai investavimo kryptčiai yra nustatyti teisės aktuose. Investavimo krypties aprašymas turi būti aiškiai ir suprantamai išdėstytas, jame turi būti vengiama specialių sąvokų arba jos paaiškinamos, jame negali būti neteisingos ar klaidinančios informacijos.

Draudimo įmonė turi užtikrinti, kad draudėjas, sudarydamas investicinio gyvybės draudimo sutartį, parašu patvirtintų, jog jam buvo pateikti jo pasirinktų investavimo kryptčių aprašymai.

Prieš pasirašydamas investicinio gyvybės draudimo sutartį, draudikas turi įsitikinti, jog draudėjas aiškiai suprato, kad investavimo rizika tenka pačiam draudėjui. Draudikas turi įspėti draudėją, kad sudarius investicinio gyvybės draudimo sutartį ne visada rezultatai gali atitikti lūkesčius. Susidarius nepalankiai situacijai akcijų ar obligacijų rinkose, draudėjas gali sukaupti mažiau pinigų, negu sumokėjo draudimo įmokų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pasirinkus dideles draudimo sumas papildomoms rizikoms atskaitymai už rizikas bus dideli, o rezultatai irgi gali būti prasteni, negu buvo tikėtasi. Draudikas privalo sudaryti sąlygas viešai susipažinti su draudimo taisyklėmis ir prieš sudarydamas draudimo sutartį įteikti jų kopijas draudėjui. Draudėjas irgi privalo perskaityti draudimo taisykles iki draudimo sutarties sudarymo ir tik gerai įsigilinęs, išsiaiškinęs neaiškius klausimus gali su draudiku pasirašyti draudimo sutartį.

Sudarant draudimo sutartį ir jos galiojimo metu draudikas privalo suteikti draudėjui šią informaciją: draudiko pavadinimą, draudiko įmonės rūšį, adresą, draudiko padalinio ar draudiko atstovo adresą (jei draudimo sutartis sudaroma ne draudiko buveinėje), iš draudimo sutarties kylančių ar su ja susijusių ginčų sprendimo tvarką, draudiko elgesį, kai draudėjas pažeidžia draudimo sutarties sąlygas, galimus draudimo rizikos padidėjimo atvejus ir kt.

4.2.2.2. Informacija, kurią turi pateikti draudėjas prieš sudarant draudimo sutartį

Draudėjas gali sudaryti gyvybės draudimo sutartį dėl savo arba dėl kito asmens turtinių interesų. Tai reiškia, kad draudėjas ir apdraustasis gali būti tas pats asmuo arba apdraustuoju gali būti paskirtas kitas asmuo. Gyvybės draudimo sutartis laikoma sudaryta asmens, kurio gyvybė draudžiama (apdraustojo), naudai, jei draudimo sutartyje nenurodytas kitas naudos gavėjas. Gyvybės draudimo sutartis asmens, kuris nėra apdraustasis, naudai gali būti sudaryta tik gavus apdraustojo raštišką sutikimą. Jei apdraustajam nėra suėję 18 metų, jis yra pripažintas neveiksniu arba jo veiksnumas yra apribotas, draudimo sutartis gali būti sudaryta tik apdraustojo naudai, išskyrus atvejus, kai yra visos šios sąlygos:

- apdraustajam nėra suėję 18 metų;
- skiriamas naudos gavėjas yra apdraustojo artimas giminaitis;
- naudos gavėjas skiriamas apdraustojo išgyvenimo iki sutartyje nustatyto termino pabaigos atvejui.

Pavyzdžiui, tėvas apdraudžia 5 metų sūnų gyvybės draudimu ir pasiskiria save naudos gavėju. Draudimo sutartis, be kitų sąlygų, numato ir draudimo išmokos išmokėjimą tuo atveju, jei sūnus išgyvens 10 metų. Tokiu atveju, suėjęs šiam terminui ir sūnui išgyvenus, draudimo išmoką, kaip naudos gavėjas, gautų tėvas. Tai tik vienas pavyzdys, gyvenime gali pasitaikyti įvairių atvejų.

Sudarant gyvybės draudimo sutartį, draudėjas turi pateikti draudikui informaciją apie jau turimas gyvybės draudimo sutartis, apdraustą asmenį. Draudikas, vertindamas draudimo riziką, turi teisę atsižvelgti į apdraustojo amžių, sveikatos būklę, profesiją ir kitus draudimo rizikai turinčius reikšmės objektyvius kriterijus, kartu užtikrindamas, kad vienodo rizikos laipsnio asmenų grupei būtų taikomos vienodos draudimo įmokų ir draudimo išmokų apskaičiavimo sąlygos. Paprastai užtenka užpildyti anketą apie apdraustojo sveikatos būklę ir atsakyti į keletą klausimų apie draudėją. Draudikas turi teisę reikalauti draudėjo dokumentų, patvirtinančių draudėjo (apdraudžiamo asmens) amžių, sveikatos būklę, profesiją ir kitas reikšmingas aplinkybes. Ši informacija draudikui reikalinga rizikai įvertinti. Draudikas, vertindamas draudimo riziką, turi teisę atsižvelgti į apdraustojo lytį tik tais atvejais, kai lytis yra pripažįstama lemiamu veiksniu vertinant draudimo riziką, vadovaudamasis Priežiūros komisijos nustatyta tvarka jos interneto tinklalapyje paskelbtais ir reguliariai atnaujinamais patikimais ir tiksliais statistiniais bei aktuarijiniais duomenimis (draudimo matematiko – aktuario atlikti skaičiavimai, naudojant matematinius metodus). Draudikui draudžiama bet kokia forma reikalauti, kad draudėjas, apdraustasis ir kiti asmenys pateiktų genetinių tyrimų duomenis. Visa pateikiama informacija turi būti teisinga. Dėl nežinojimo pateikta neteisinga informacija gali būti traktuojama kaip melaginga.

Jeigu sudarius draudimo sutartį nustatoma, kad draudėjas sąmoningai suteikė draudikui melagingą informaciją apie aplinkybes, galinčias turėti esminės įtakos draudžiamąjį įvykio atsitikimo tikimybei ir šio įvykio galimų nuostolių dydžiui (draudimo rizikai), tai draudikas turi teisę reikalauti pripažinti draudimo sutartį negaliojančia, išskyrus atvejus, kai aplinkybės, kurias draudėjas nuspėpė, išnyko iki draudžiamąjį įvykio ar neturėjo įtakos draudžiamajam įvykiui.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad draudikas neturi teisės atskleisti informacijos, gautos jam vykdant draudimo veiklą, apie draudėją, apdraustą asmenį ar naudos gavėją, jų sveikatos būklę ir turtingumą padėtį bei kitos draudimo sutartyje nustatytos konfidencialios informacijos, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis. Draudikas, pažeidęs šią pareigą, privalo atlyginti draudėjui, apdraustam asmeniui ar naudos gavėjui padarytą turtingumą ir neturtingumą žalą.

Kaip ir kiekviena sutartis, draudimo sutartis turi savo kainą, kurią privalo mokėti draudėjas. Paprastai draudimo įmoką sudaro trys dalys:

- įmokos dalis už draudimo riziką;
- įmokos dalis, skirta kaupimui;
- įmokos dalis, skirta mokesčiams.

Draudimo rizika – tai visi įvykiai, kuriems atsitikus ateityje draudikas privalės mokėti draudimo išmoką. Todėl, ruošiantis apskaičiuoti draudimo įmoką, draudikui labai svarbu įvertinti šią riziką. Panagrinėkime pavyzdį (žr. 1 lentelę), kai yra tam tikros kaupiamojo gyvybės draudimo sutarties sąlygos.

1 lentelė. Kaupiamojo gyvybės draudimo sutarties sąlygų pavyzdys

Draudimo rizika	Draudimo suma	Mėnesinė draudimo įmoka, kai sutarties galiojimo laikotarpis 10 metų	
		Apdraustasis – 35 metų įstaigos tarnautojas	Apdraustasis – 35 metų vairuotojas, mėgstantis ekstremalų sportą
Kaupimas	10 000 Lt		
Mirtis	10 000 Lt	85 Lt	90 Lt
Nelaimingi atsitikimai	10 000 Lt	4 Lt	8 Lt
Kritinės ligos	5000 Lt	5 Lt	5 Lt
Iš viso		94 Lt	103 Lt

Lentelėje matome, kad skiriasi draudimo įmoka. Kyla klausimas – kodėl? Drausdamas to paties amžiaus ir lyties žmones draudikas įvertina draudimo riziką individualiai, tai reiškia, kad apdraustasis, mėgstantis ekstremalų sportą, labiau rizikuoja savo sveikata ir gyvybe, todėl yra didesnė tikimybė, kad jam reikės mokėti draudimo išmoką, vadinasi, ir draudimo įmoka jam yra didesnė. Kiekvienas draudikas yra nustatęs kriterijus, pagal kuriuos vertina draudimo riziką ir kiekvienam apdraustajam apskaičiuoja draudimo įmoką individualiai.

4.2.3. Naudos gavėjo paskyrimas ir pakeitimas

Draudėjas turi teisę paskirti vieną ar keletą naudos gavėjų, kurie, įvykus draudžiamajam įvykiui, įgyja teisę gauti draudimo išmoką ar jos dalį. Apie paskirtą naudos gavėją draudėjas raštu privalo pranešti draudikui. Jei apdraustajam nėra suėję 18 metų, jis yra pripažintas neveiksniu ar jo veiknumas yra apribotas, draudėjas neturi teisės skirti naudos gavėjo, išskyrus atvejus, kai yra visos šios sąlygos:

- apdraustajam nėra suėję 18 metų;
- skiriamas naudos gavėjas yra apdraustojo artimas giminaitis;
- naudos gavėjas skiriamas apdraustojo išgyvenimo iki sutartyje nustatyto termino pabaigos atvejui.

Draudėjas turi teisę paskirti neatšaukiamą naudos gavėją, tai reiškia, kad neatšaukiamas naudos gavėjas įgis pirmumo teisę į draudimo išmoką. Draudėjas taip pat privalo raštu pranešti asmeniui apie jo paskyrimą neatšaukiamu naudos gavėju. Skiriant naudos gavėją, kuris nėra apdraustasis, būtinas apdraustojo raštiškas sutikimas, išskyrus atvejus, kai yra visos šios sąlygos:

- apdraustajam nėra suėję 18 metų;
- skiriamas naudos gavėjas yra apdraustojo artimas giminaitis;
- naudos gavėjas skiriamas apdraustojo išgyvenimo iki sutartyje nustatyto termino pabaigos atvejui.

Jei draudėjas paskyrė keletą naudos gavėjų, bet nenurodė, kokią draudimo išmokos dalį turi teisę gauti kiekvienas iš jų, įvykus draudžiamajam įvykiui naudos gavėjai turi lygias teises į draudimo išmoką.

Draudėjas turi teisę pakeisti ar atšaukti naudos gavėją, raštu apie tai pranešęs draudikui. Naudos gavėją pakeičiant kitu naudos gavėju, kuris nėra apdraustasis, būtinas apdraustojo raštiškas sutikimas, išskyrus atvejus, kai yra visos šios sąlygos:

- apdraustajam nėra suėję 18 metų;
- skiriamas naudos gavėjas yra apdraustojo artimas giminaitis;
- naudos gavėjas skiriamas apdraustojo išgyvenimo iki sutartyje nustatyto termino pabaigos atvejui.

Neatšaukiamas naudos gavėjas gali būti pakeistas ar atšauktas tik tuo atveju, kai yra jo raštiškas sutikimas.

Pagal gyvybės draudimo sutartyje nustatytus atvejus ir tvarką, teisę paskirti, pakeisti ir atšaukti naudos gavėją turi ir apdraustasis. Tokiu atveju naudos gavėjo paskyrimui, pakeitimui ar atšaukimui taikomos šio skyriaus nuostatos.

4.2.4. Pagrindinės gyvybės draudimo sutarčių nuostatos

Draudimo sutarties standartinės sąlygos yra draudimo taisyklės. Draudimo įstatymas numato, kas privalo būti nurodyta draudimo taisyklėse. Kiekviena draudimo įmonė jos parengtose draudimo taisyklėse detalai aprašo, kokiomis sąlygomis ji draudžia, pvz., nurodomi draudžiamieji ir nedraudžiamieji įvykiai, sutarties galiojimo teritorija ir kt.

Susipažįstant su draudimo taisyklių sąlygomis, reikia atkreipti dėmesį į taisyklėse išvardytus draudžiamuosius ir nedraudžiamuosius įvykius, nes draudimo išmoka bus mokama tik atsitikus draudžiamajam įvykiui. Draudimo įstatyme yra pasakyta, kad draudžiamasis įvykis yra draudimo sutartyje nurodytas atsitikimas, kuriam įvykus draudikas privalo mokėti draudimo išmoką.

Pagal standartines draudimo sutarties sąlygas yra draudžiami tokie nelaimingi atsitikimai, kurie gali atsitikti kasdiniame žmogaus gyvenime. Specifinės rizikos – alpinizmas, parašiutizmas, aviacija ir pan. – paprastai neįtraukiamos į standartinės sutarties sąlygas, ir tai reikštų, kad atsitikus nelaimingam atsitikimui toks įvykis būtų pripažintas nedraudžiamuoju įvykiu.

Kad būtų aiškiau, pateikiame pavyzdį.

Du draugai Algis ir Petras sudarė gyvybės draudimo sutartis su gyvybės draudimo įmone, papildomai apsidraudė ir nuo nelaimingų atsitikimų. Algis prieš apsidraudamas atidžiai neperskaitė draudimo taisyklių, o Petras skaitydamas pastebėjo, kad parašiutizmas yra nedraudžiamasis įvykis. Kadangi ateityje Petras su Algiu planavo šokti su parašiotu, Petras susitarė su gyvybės draudimo įmone papildyti standartinės sutarties sąlygas, parašiutizmą įtraukiant į draudžiamųjų įvykių sąrašą.

Leisdamiesi su parašiotais abu draugai patyrė traumas: Algiui lūžo koja, Petras susižalojo ranką. Traumos labai panašios ir jų atsiradimo priežastis yra ta pati – parašiutizmas. Petras gavo draudimo išmoką, o Algio nelaimingas atsitikimas buvo pripažintas nedraudžiamuoju įvykiu. Jis negavo draudimo išmokos tik todėl, kad draudimo taisyklėse nurodyta, jog traumos, susijusios su parašiutizmu, yra nedraudžiamasis įvykis ir tokiu atveju draudimo išmoka nemokama.

Taigi pateikti du atvejai: Algio sutartis yra sudaryta pagal standartines draudimo sutarties sąlygas (pagal draudimo taisyklių nuostatas), o Petras paprašė draudiko papildyti standartinės sutarties sąlygas, numatant individualią draudimo sutarties sąlygą. Tai reiškia, kad už papildomą mokestį draudikas sutiko ateityje Petrui mokėti draudimo išmoką dėl įvyksiančio nelaimingo atsitikimo šokant su parašutu. Tais atvejais, kai aptariamos individualios draudimo sutarties sąlygos, draudikas privalo pranešti draudėjui apie siūlomą draudimo sutarties sąlygą ir jos padarinius. Ši individualiai aptarta sąlyga galioja tik tuo atveju, kai draudėjas raštu patvirtina susipažinęs su ja ir raštu išreiškia sutikimą, kad sąlyga būtų draudimo sutarties dalimi.

Sudarius draudimo sutartį, draudėjui privalo būti išduotas draudimo liudijimas ir, jei sudaryta individuali draudimo sutartis, individualios draudimo sutarties egzempliorius.

Praktika parodė, kad yra draudėjų, kurie persigalvoja tik sudarę draudimo sutartį (t. y. per 30 dienų nuo gyvybės draudimo sutarties sudarymo). Tokiu atveju draudėjas turi teisę vienašališkai nutraukti draudimo sutartį, o draudikas, išskyrus atvejus, kai gyvybės draudimo sutarties terminas yra 6 mėnesiai ar trumpesnis, privalo grąžinti visą sumokėtą draudimo įmoką. Ši lengvatinė sutarties nutraukimo galimybė taikoma tik tada, kai draudėjas yra fizinis asmuo.

Draudėjas, dėl kokių nors priežasčių nutaręs nutraukti draudimo sutartį pirma laiko, praėjus lengvatiniam sutarties nutraukimo laikui, gali būti nustebintas – draudimo įmonės išmokėta suma gali būti kelis kartus mažesnė už jo sumokėtų įmokų sumą arba net lygi nuliui. Kodėl taip atsitinka? Draudimo įmonė, sudarydama draudimo sutartį, patiria sutarties sudarymo išlaidas (pvz.: konsultavimo paslaugos, komisinis atlyginimas tarpininkui, su rizikos vertinimu susijusios išlaidos, draudimo liudijimo spausdinimo išlaidos ir t. t.), kurias ji turi padengti. Todėl nutraukus draudimo sutartį jos išskaičiuojamos iš draudėjo. Be to, išskaičiuojamos ir nesumokėtos draudimo įmokos, kurių mokėjimo terminas yra suėjęs. Reikia nepamiršti, kad, jei draudėjas naudojosi mokestine lengvata ir sutartis nutraukiama nepaėjęs 10 metų laikotarpiui, mokestinės lengvatos suma bus sumažinama draudiko išmokėta suma – išperkamoji suma. Pavyzdžiui, draudimo sutartis sudaryta 10 metų, mėnesinė draudimo įmoka – 100 Lt. Pagal Lietuvos GPMĮ nuostatas, tam tikrais atvejais, draudėjas gali pasinaudoti pajamų mokesčio lengvata ir, užpildęs metinę pajamų mokesčio deklaraciją, sugrąžinti mokesčio permoką. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad valstybė skatina tik ilgalaikį taupymą, ir teisė pasinaudoti šia lengvata yra suteikiama draudėjams, turintiems ne trumpiau kaip 10 metų galiojančias draudimo sutartis². Nutraukiant draudimo sutartį po 5 metų, draudėjui bus išmokėta vadinamoji išperkamoji suma, kuri susidaro iš visų sumokėtų draudimo įmokų (6 000 Lt) atimant sutarties administravimo sąnaudas, mokestį už draudimo riziką. Jeigu draudėjas sutarčiai galiojant naudojosi pajamų mokesčio lengvata, išperkamoji suma bus sumažinta mokesčio lengvatos dydžiu, nes draudimo sutartis negaliojo 10 metų ir nebuvo įvykdyta GPMĮ nurodyta sąlyga.

Draudžiantis gyvybės draudimu, sutartyje galima numatyti, kad draudimo išmoka yra mokama ne tik mirties atveju, bet ir įvykus nelaimingam atsitikimui ar susirgus sunkia liga. Šios **rizikos** yra vadinamos papildančiu draudimu dėl žalos asmeniui. Kiekvienam apdraustajam draudimo įmonė apskaičiuoja individualias draudimo įmokas (atskaitymus) už draudimo rizikas. Tai reiškia, kad nuo draudėjo sumokėtos draudimo įmokos (investicinio gyvybės draudimo atveju – nuo sukaupto kapitalo) atskaitoma draudimo įmokos dalis už pasirinktas draudimo rizikas. Be šių atskaitymų, draudimo įmonės atskaito sutarties administravimo mokestį ir kt. O kita draudimo įmokos dalis, atėmus atskaitymus, naudojama kaupimui. Kuo daugiau apdrausta rizikų, tuo mažesnė draudimo įmokos dalis tenka kaupimui.

Draudimo įmokas draudėjas įsipareigoja mokėti draudimo įmonei draudimo sutartyje numatytais terminais. Gyvybės draudime draudėjui laiku nesumokėjus draudimo įmokos ar jos dalies draudimo sutartyje nustatytu laiku, draudikas apie tai privalo pranešti draudėjui raštu, nurodydamas,

² GPMĮ yra nurodyta daugiau sąlygų, kokiais atvejais galima pasinaudoti pajamų mokesčio lengvata.

kad, per 30 dienų nuo pranešimo gavimo draudėjui nesumokėjus draudimo įmokos ar jos dalies, draudimo apsauga bus sustabdyta (laikinaai nustos galioti draudimo apsauga iki tol, kol draudėjas sumokės uždelstas draudimo įmokas) ir atnaujinta tik draudėjui sumokėjus draudimo įmoką ar jos dalį. Jei draudimo sutartyje nenustatytas kitoks pranešimų siuntimo būdas, laikoma, kad draudėjas gavo draudiko pranešimą, išsiųstą paštu, praėjus protingam terminui po jo išsiuntimo. Draudimo sutartyje gali būti įrašyti terminai ilgesni nei nurodyti šioje dalyje.

Jei draudžiamasis įvykis įvyko draudimo apsaugos sustabdymo metu, tai draudikas neprivalo mokėti draudimo išmokos. Jei draudimo apsaugos sustabdymas dėl draudimo įmokos nesumokėjimo trunka ilgiau negu 6 mėnesius, draudikas turi teisę vienašališkai nutraukti draudimo sutartį.

Investicinio gyvybės draudimo atveju draudėjas neprivalo griežtai numatytais terminais mokėti draudimo įmokų draudikui, jeigu ši nuostata numatyta draudimo taisyklėse. Kadangi draudikas atskaito mokesčius už riziką nuo draudėjo sukaupto kapitalo, draudimo įmokos nemokėjimo atveju šie mokesčiai bus atskaitomi nuo Jūsų sukaupto kapitalo. Todėl draudėjo sukauptas kapitalas pradės mažėti, ir gali būti taip, kad, daugiau nemokant draudimo įmokų, jo visai neliks.

Gavus draudimo įmoką, draudimo įmonė savo apskaitoje šią įmoką paskirsto. Teisės aktų nustatyta tvarka, draudimo įmonės formuoja draudimo techninius atidėjinius, tai reiškia, kad sudaro tokio dydžio rezervą, kad galėtų įvykdyti visus savo įsipareigojimus draudėjams. Vienas iš tokių atidėjinių tradiciniame gyvybės draudime yra skirtas kaupti draudėjų pinigus, kad suėjus draudimo sutarties pasibaigimo terminui užtektų pinigų grąžinti draudėjams. Kitas atidėjinytis yra kaupiamas tam, kad įvykus nelaimingam atsitikimui arba apdraustajam susirgus, draudimo įmonė turėtų pinigų išmokėti draudimo išmoką. Taip pat draudimo įmonė sudaro ir kitus, teisės aktuose numatytus techninius atidėjinius. Investicinio gyvybės draudimo techninis atidėjinytis sudaromas kitais principais negu tradicinio gyvybės draudimo. Būtent sudarius investicinio gyvybės draudimo sutartį, draudikas investuoja draudėjo pinigus jo pasirinktomis kryptimis ir kasdien, įvertinant kiekvieno draudėjo investicijas rinkos kaina, skaičiuojamas kiekvieno draudėjo techninis atidėjinytis, arba vadinamasis draudėjo sukauptas kapitalas. Suformavus visus reikiamus techninius atidėjinius, draudimo įmonė tam tikrą draudimo įmokos dalį skiria su draudimo sutartimi susijusioms išlaidoms bei draudimo rizikai padengti. Pavyzdžiui, kam nors gali atrodyti, kad išlaidos, susijusios su draudimo sutartimi, gali būti tik komisinis atlyginimas tarpininkui, tačiau realiai draudimo įmonė patiria kur kas daugiau įsigijimo išlaidų: komisinis atlyginimas tarpininkui, tarpininkų apmokymo, dokumentų spausdinimo, patalpų nuomos, išlaikymo, reklamos ir kt.

Tradicinio gyvybės draudimo atveju, draudimo įmonė, apskaičiuodama draudimo įmoką, įvertina draudimo sutarties išlaidas visam sutarties galiojimo laikotarpiui, apskaičiuoja draudimo riziką, taip pat įvertina kiek draudėjas turi mokėti, kad laikotarpio pabaigoje sukauptų norimą pinigų sumą ir tik tada skaičiuoja draudimo įmoką individualiai kiekvienam draudėjui. Atkreipiame Jūsų dėmesį į tai, kad draudimo sumą laikotarpio pabaigoje sukaupia pats draudėjas. Draudikas gali skirti draudėjui dalį investicinio pelno, kurį kaupia visą draudimo sutarties galiojimo laikotarpį ir išmoka pasibaigus sutarčiai.

Investicinio gyvybės draudimo atveju, draudimo įmonė, apskaičiuodama ir draudimo įmoką, įvertina draudimo sutarties išlaidas visam sutarties galiojimo laikotarpiui, apskaičiuoja draudimo riziką, o kokią pinigų sumą skirti kaupimui, nusprendžia pats draudėjas (draudimo įmonė gali numatyti minimalią įmoką, skirtą kaupimui).

Suformuoti draudimo techniniai atidėjiniai yra draudėjų turtas ir skirti tik draudėjų poreikiams tenkinti. Šie atidėjiniai negali būti panaudojami kitokioms draudimo įmonės skoloms padengti. Draudimo įstatyme yra nuostata, kad likviduojamos bankrutavusios draudimo įmonės ir užsienio valstybės draudimo įmonės filialo, kurio veikla nutraukiama, draudimo techninius atidėjinius dengiantis turtas gali būti naudojamas tik tenkinti draudėjų, apdraustųjų, naudos gavėjų ir nukentėjusių.

sių trečiųjų asmenų kreditoriniams reikalavimams, atsirandantiems iš draudimo sutarčių. Iš draudimo techninius atidėjinius dengiančio turto ir lėšų, gautų jį perleidus, negali būti išieškoma pagal kitas draudimo įmonės ar kitos užsienio valstybės draudimo įmonės filialo prievoles.

4.2.5. Investicinio gyvybės draudimo ypatumai

Investicinis gyvybės draudimas Lietuvoje dar neturi gilių šaknų ir pradėtas vykdyti tik nuo 1997 m. Vienareikšmio atsakymo, kuriam asmeniui kokią draudimo rūšį rinktis, nėra, nes tai priklauso nuo daugelio sąlygų – draudimosi tikslo, kokią riziką asmuo nori drausti, draudimo laikotarpio, investavimo patirties ir t. t. Tikėtina, kad, esant ilgam sutarties terminui (10–20 metų), didesnę investicijų grąžą duos investicinis gyvybės draudimas. Tačiau, jei asmuo neturi investavimo patirties ir nesidomi finansų rinkomis, nelinkęs domėtis informacija, daryti investicinių sprendimų ir priimti investavimo rizikos, jam derėtų rinktis tradicinį kaupiamąjį gyvybės draudimą su garantuota palūkanų norma. Ir svarbu nepamiršti: nors draudimo produktai leidžia sukaupti pajamas ateičiai, pirmiausia jie skirti draudėjo (apdraustojo) finansiniam saugumui.

2 lentelė. Kaupiamojo gyvybės draudimo ir investicinio gyvybės draudimo (pilnas pavadinimas – gyvybės draudimas, susijęs su investiciniais fondais (kai investavimo rizika tenka draudėjui) palyginimas

Investavimo rizika	Kaupiamasis gyvybės draudimas	Investicinis gyvybės draudimas
Investiciniai sprendimai	Sprendžia draudikas	Sprendžia draudėjas
Išmoka mirties atveju	Draudimo išmoka kartu su papildoma investicinių pajamų dalimi (jei draudimo sutartis sudaryta su dalyvavimu draudiko pelne)	Draudimo išmoka mirties atveju arba sukauptas kapitalas, atsižvelgiant į tai, kuri suma didesnė, arba abi sumos
Išmokama pasibaigus draudimo sutarties terminui	Draudimo išmoka kartu su papildoma investicinių pajamų dalimi (jei draudimo sutartis sudaryta su dalyvavimu draudiko pelne), jeigu apdraustasis išgyvena	Sukaupto kapitalo vertė
Išperkamoji suma (mokama nutraukus sutartį prieš terminą)	Draudimo įmokų dalis kartu su investicinių pajamų dalimi (jei draudimo sutartis sudaryta su dalyvavimu draudiko pelne) atėmus nutraukimo mokestį	Sukaupto kapitalo vertė atėmus nutraukimo mokestį, jei toks numatytas pagal draudimo sutartį

Investicinis gyvybės draudimas gali būti labai efektyvus, nes sukauptos draudimo įmokos gali būti investuojamos rizikingiau, t. y. taikomi mažesni apribojimai investicijoms. Tikėtina, kad tai gali duoti didesnę investicijų grąžą. Šis produktas ypač patrauklus, kai auga akcijų rinka. Tačiau reikia, kad specifinių žinių turėtų vartotojas, t. y. draudėjas, kuris pats sprendžia, kur investuojami jo pinigai, atitinkamai priimdamas ir visą investavimo riziką. O tradicinis kaupiamasis gyvybės draudimas dėl nustatytų reikalavimų techninių atidėjinių lėšų investicijoms konservatyvumo negali užtikrinti didelės investicijų grąžos. Šis produktas tampa ypač patrauklus vartotojui, kai yra finansų rinkų nuosmukis, nes, nepaisant situacijos finansų rinkose, jis turi tvirtą draudiko įsipareigojimą užtikrinti nedidelę, bet garantuotą, palūkanų normą. Investicinio gyvybės draudimo atveju ypač svarbu įvertinti atskaitymus už sutarties aptarnavimą (atskaitymus nuo įmokos, metinį investicijų valdymo mokestį, draudimo sutarties administravimo mokestį ir kt.), taip pat atkreipti dėmesį į investavimo kryptių vienetų kainų pokytį ir investavimo kryptių keitimo mokesčius.

Panagrinėkime investicinio gyvybės draudimo pavyzdį (1 pav.), kai:

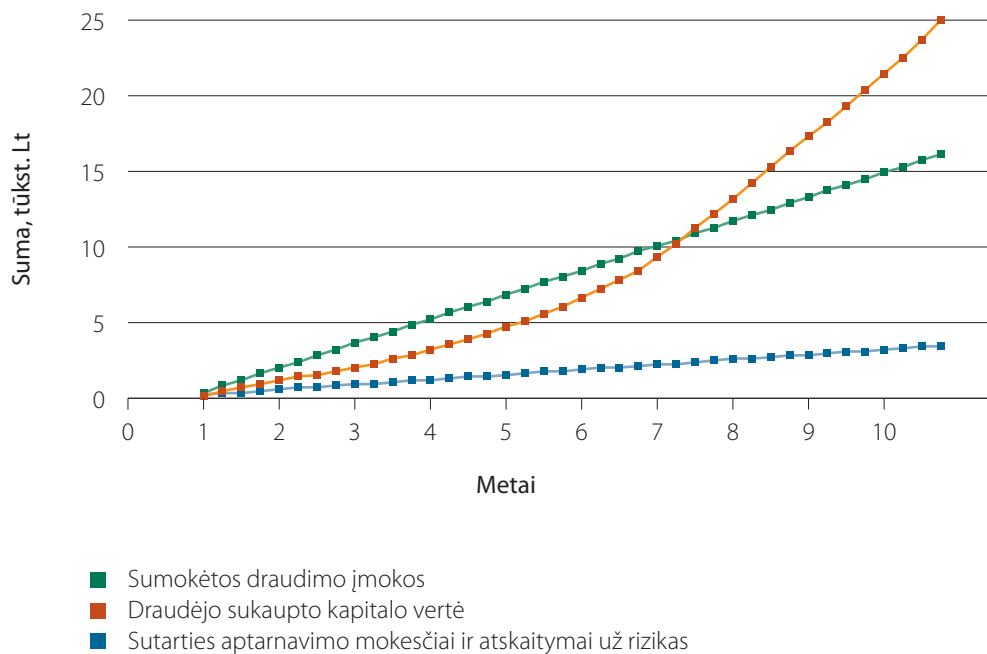
- draudimo sutartis sudaryta 10 metų laikotarpiui;
- draudimo įmoka mokama ketvirčiais – 400 Lt;
- prognozuojama metinė investicijų grąža svyruoja nuo -10 iki -25 proc. pirmus trejus sutarties galiojimo metus ir nuo 5 iki 25 proc. ketvirtus–dešimtus sutarties galiojimo metus.

Taikomi šie atskaitymai nuo įmokos:

- už sutarties sudarymą – 50 proc. (pirmus metus);
- už sutarties aptarnavimą – 5 proc.;
- už investicijų valdymą – 0,5 proc.;
- administracinis mokestis – 20 Lt.

Taip pat dar yra atskaitoma nuo sukaupto kapitalo už pasirinktas rizikas po 40 Lt (ketvirčiui).

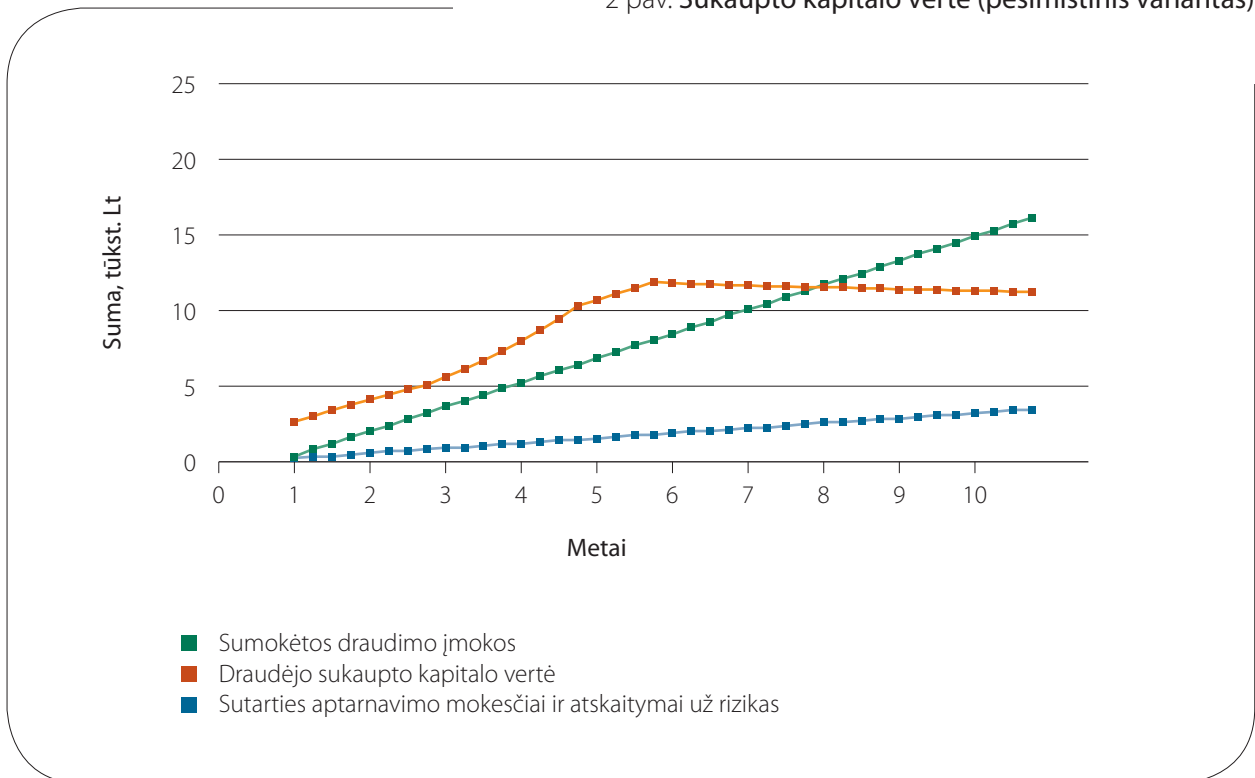
1 pav. Sukaupto kapitalo vertė (optimistinis variantas)

Nagrinėjant šį pavyzdį labai svarbu paminėti, kad draudėjo sukaupto kapitalo vertė laikotarpio pabaigoje yra tik prognozė. Susidarius nepalankiai situacijai vertybinių popierių rinkoje, vidutinė metinė investicijų grąža gali būti net neigiama, ir tai gali gerokai sumažinti Jūsų sukaupto kapitalo vertę.

Akcijų kainos, skolos vertybinių popierių palūkanos svyruoja – po didelio pakilimo būna nuosmukis. Šiuos svyravimus labai sunku nuspėti, tačiau svarbu, kad nuosmukio nebūtų baigiantis Jūsų sutarčiai (2 pav.). Iš šio pavyzdžio matome, kas atsitiktų Jūsų sukaupto kapitalo vertei, jeigu paskutiniuosius penkerius sutarties galiojimo metus vidutinė metinė grąža nukristų iki -15 proc. Kad taip neatsitiktų, baigiantis sutarties laikotarpiui reikėtų rinktis mažiau rizikingas investavimo kryptis arba atidžiai stebėti vertybinių popierių rinkos pokyčius ir laiku teisingai nuspręsti.

2 pav. Sukaupto kapitalo vertė (pesimistinis variantas)

Taigi dar kartą norėtume atkreipti Jūsų dėmesį į tai, kad investicinis gyvybės draudimas gali patenkinti Jūsų lūkesčius tik tada, kai patys aktyviai domėsitės investavimo galimybėmis ir galėsite teisingai nuspręsti dėl Jums palankiausių investicijų. Kitu atveju rinkitės tradicinį gyvybės draudimą, kuris suteiks Jums žinomą investicinę naudą ir dėl galimų sveikatos problemų ateityje padės išvengti finansinių nuostolių (jeigu būsite apsidraudę papildančiu draudimu).

4.2.6. Ką reikėtų žinoti draudėjui, sudariusiam gyvybės draudimo sutartį

Sudarydamas draudimo sutartį, draudikas įsipareigoja, atsitikus draudžiamajam įvykiui, naudos gavėjui mokėti draudimo išmoką.

Kiekvienas draudėjas, sudaręs draudimo sutartį, turi teisę pakeisti sutarties sąlygas, jei tai yra numatyta draudimo taisyklėse, t. y. papildomai apsidrausti nuo nelaimingų atsitikimų, kritinių ligų, atsakyti drausti nuo nelaimingų atsitikimų, kritinių ligų, taip pat didinti / mažinti draudimo sumas. Norint pakeisti galiojančios sutarties sąlygas, reikia kreiptis į draudiką, kuris įvertina draudimo riziką iš naujo ir perskaičiuoja draudimo įmoką. Reikalaukite, kad bet kokie sutarties pakeitimai būtų įforminami raštu, tada nei draudėjas, nei draudikas negalės užginčyti draudimo sutarties sąlygų. Taip išvengsite galimų nesusipratimų ateityje. Už draudimo sutarties sąlygų keitimą draudikas gali imti draudimo taisyklėse numatytą mokesį, be to, šis mokeskis gali būti imamas ir keičiant investavimo kryptį investicinio gyvybės draudimo sutarties atveju.

Jei draudėjas vėluoja mokėti draudimo įmoką, draudikas informuoja pastarąjį, kad laiku nesumokėjus draudimo įmokų gali būti stabdoma draudimo apsauga, tai reiškia, kad tuo metu įvykus draudžiamajam įvykiui draudikas neprivalo mokėti draudimo išmokos. Jeigu draudimo apsaugos sustabdymas dėl draudimo įmokos nesumokėjimo trunka ilgiau negu 6 mėnesius, draudikas turi teisę vienašališkai nutraukti draudimo sutartį. Tačiau reikia turėti omenyje, kad draudikas privalo raštu informuoti draudėją, jog, per 30 dienų nuo pranešimo gavimo nesumokėjus draudimo įmo-

kos ar jos dalies, draudimo apsauga bus sustabdyta ir atnaujinta, tik draudėjui sumokėjus draudimo įmoką ar jos dalį. Pažymėtina, kad draudimo sutartyje gali būti nurodyti ilgesni terminai.

Draudimo sutarties galiojimo metu draudikas nedelsdamas privalo raštu pranešti gyvybės draudimo sutarties draudėjui:

- apie bet kokį draudiko pavadinimo, teisinės formos ar buveinės, filialo adreso pasikeitimą;
- esminę informaciją, jei keičiasi draudimo taisyklės ar teisė, taikoma draudimo sutarčiai.

Draudikas draudimo sutarties galiojimo metu neturi teisės vienašališkai didinti draudimo įmokos, kai draudimo rizika padidėja dėl draudėjo amžiaus ir (ar) ligos, išskyrus atvejus, kai draudėjas ar apdraustasis tyčia sukelia sau ligą. Draudimo sutartyse nustatytais atvejais, kurie privalo būti aptarti individualiai, draudikas turi teisę vienašališkai keisti nustatytos draudimo įmokos dydį tik tuo atveju, kai šis keitimas yra susijęs su:

- palūkanų normos kitimu vidaus ir tarptautinėse rinkose;
- pakitusiai statistiniais duomenimis apie draudiminiuosius įvykius ir draudimo išmokas.

Iki draudimo įmokos pakeitimo draudėjas apie numatomus pakeitimus privalo būti išsamiai informuotas raštu, nurodant draudimo įmokos kitimo priežastis ir sudarant sąlygas nutraukti draudimo sutartį.

Draudėjas, gavęs apdraustojo sutikimą, sutarties galiojimo metu turi teisę pakeisti ar atšaukti naudos gavėją, raštu apie tai pranešęs draudikui. Neatšaukiamas naudos gavėjas gali būti pakeistas ar atšauktas tik tada, kai yra jo raštiškas sutikimas.

4.2.7. Kaip elgtis, įvykus draudžiamam įvykiui

Įvykus nelaimingam atsitikimui ar susirgus, pirmiausia reikia rūpintis apdraustuoju, kuo greičiau suteikti medicininę pagalbą ir t. t., o paskui galima galvoti ir apie draudimą, t. y. draudimo taisyklėse nustatyta tvarka pranešti draudikui apie įvykį. Jeigu Jums kreipimosi tvarka nėra visiškai aiški, skambinkite draudikui ar jo įgaliotam atstovui draudimo liudijime nurodytais telefonais arba kreipkitės nurodytu adresu. Paprastai draudimo išmoka išmokama pagal pateiktas gydymo, civilinės metrikacijos įstaigų pažymas, kuriose patvirtintas draudžiamasis įvykis, nurodyta tiksli diagnozė ir kt.

Reikėtų įsidėmėti, kad draudikas neturi teisės išmokėti draudimo išmokos, neįsitikinęs draudžiamąjo įvykio buvimu. Todėl draudikas gali prašyti papildomos informacijos apie įvykį. Draudimo išmoka privalo būti išmokėta ne vėliau kaip per 30 dienų nuo tos dienos, kai gaunama visa informacija, reikšminga nustatant draudžiamąjo įvykio faktą, aplinkybes ir padarinius bei draudimo išmokos dydį. Atsisakydamas mokėti draudimo išmoką ar ją sumažindamas, draudikas privalo pateikti draudėjui ar naudos gavėjui išsamų ir motyvuotą paaiškinimą apie tokio sprendimo priežastis. Jei draudimo išmoka nėra išmokėta per 30 dienų nuo pranešimo apie draudiminį įvykį dienos, draudikas privalo raštu išsamiai informuoti draudėją (naudos gavėją) apie draudžiamąjo įvykio tyrimo eigą.

4.3. Ne gyvybės draudimas

Reda Vaitkunskienė

4.3.1. Ne gyvybės draudimo klasifikacija

Draudimo šakos yra gyvybės ir ne gyvybės draudimas. Ne gyvybės draudimo šakai priskiriamos šios draudimo grupės:

1. **Draudimas nuo nelaimingų atsitikimų.** Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų grupė apima draudimo rūšis, kai draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką draudėjo (ap-

draustojo) mirties, žalos sveikatai ar darbingumo (nuolatinio, laikino ar dalinio) netekimo dėl nelaimingo atsitikimo atveju. Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų draudimo grupė apima nelaimingus atsitikimus (įskaitant gamybines traumas ir profesines ligas), kai:

- sudaromos sumų draudimo sutartys;
 - sudaromos nuostolių draudimo sutartys;
 - sudaromos mišrios draudimo sutartys (anksčiau nurodytų sutarčių derinys);
 - mokama draudimo išmoka dėl keleivių sužalojimo.
2. **Draudimas ligos atvejui.** Draudimo ligos atvejui grupė apima tokias draudimo rūšis, kai draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką draudėjo (apdraustojo) ligos atveju. Draudimo ligos atvejui grupė apima:
 - sumų draudimo sutartis;
 - nuostolių draudimo sutartis;
 - mišrias draudimo sutartis (anksčiau nurodytų sutarčių derinys).
 3. **Sausumos transporto priemonių, išskyrus geležinkelio transporto priemones, draudimas.** Sausumos transporto priemonių, išskyrus geležinkelio transporto priemones, draudimo grupė apima draudimo rūšis, kai draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su sugadinimu ar netekimu:
 - sausumos motorinių transporto priemonių;
 - sausumos ne motorinių transporto priemonių.
 4. **Geležinkelio transporto priemonių draudimas.** Geležinkelio transporto priemonių draudimo grupė apima draudimo rūšis, kai draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su geležinkelio transporto priemonių sugadinimu ar jų netekimu.
 5. **Skraidymo aparatų draudimas.** Skraidymo aparatų draudimo grupė apima draudimo rūšis, kuriomis draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su skraidymo aparatų sugadinimu ar jų netekimu.
 6. **Laivų (jūrų ir vidaus vandens) draudimas.** Laivų (jūrų ir vidaus vandens) draudimo grupė apima draudimo rūšis, kai draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su sugadinimu ar netekimu:
 - upių ir dirbtinių vandens telkinių laivų;
 - ežerų laivų;
 - jūrų laivų.
 7. **Vežamų krovinių draudimas.** Vežamų krovinių draudimo grupė apima draudimo rūšis, kuriomis draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su vežamų krovinių (įskaitant prekes, bagažą ir kitus krovinius) sugadinimu ar jų netekimu, nepaisant jų vežimo būdo.
 8. **Turto (išskyrus 3–7 punktus) draudimas nuo gaisro ar gamtinių jėgų.** Turto (išskyrus 3–7 punktus) draudimo nuo gaisro ar gamtinių jėgų grupė apima draudimo rūšis, kai draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su turto (išskyrus 3–7 punktus) sugadinimu ar netekimu dėl:
 - gaisro;
 - sprogo;
 - audros;
 - kitų gamtinių jėgų, išskyrus audrą;
 - branduolinės energijos;
 - žemės įgriuvos.
 9. **Turto draudimas nuo kitų rizikų (išskyrus 8 punktą).** Turto draudimo nuo kitų rizikų (išskyrus 8 punktą) grupė apima draudimo rūšis, kuriomis draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti

draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su turto (išskyrus 3–7 punktus) sugadinimu ar netekimu dėl krušos ar šalčio ir bet kokių kitų įvykių, tokių kaip vagystė, išskyrus numatytus 8 punkte.

10. **Su sausumos transporto priemonių valdymu susijusios civilinės atsakomybės draudimas.** Su sausumos transporto priemonių valdymu susijusios civilinės atsakomybės draudimo grupė apima tokias draudimo rūšis, kurios susijusios su draudėjo (apdraustojo) civiline atsakomybe, valdant sausumos motorines transporto priemones, ir kuriose draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su žalos padarymu nukentėjusiam trečiajam asmeniui. Ši draudimo grupė apima ir vežėjo civilinę atsakomybę.
11. **Su skraidymo aparatų valdymu susijusios civilinės atsakomybės draudimas.** Su skraidymo aparatų valdymu susijusios civilinės atsakomybės draudimo grupė apima tokias draudimo rūšis, kurios susijusios su draudėjo (apdraustojo) civiline atsakomybe, valdant skraidymo aparatus, ir kuriose draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su žalos padarymu nukentėjusiam trečiajam asmeniui. Ši draudimo grupė apima ir vežėjo civilinę atsakomybę.
12. **Su laivų (jūrų ir vidaus vandenių) valdymu susijusios civilinės atsakomybės draudimas.** Su laivų (jūrų ir vidaus vandenių) valdymu susijusios civilinės atsakomybės draudimo grupė apima tokias draudimo rūšis, kurios susijusios su draudėjo (apdraustojo) civiline atsakomybe, valdant laivus (jūrų ir vidaus vandenių), ir kuriose draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su žalos padarymu nukentėjusiam trečiajam asmeniui. Ši draudimo grupė apima ir vežėjo civilinę atsakomybę.
13. **Bendrosios civilinės atsakomybės draudimas.** Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo grupė apima draudimo rūšis (išskyrus numatytas 10–12 punktuose), kai draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su žalos padarymu nukentėjusiam trečiajam asmeniui. Šios grupės draudimo rūšių objektas negali būti susijęs su bet kokios rūšies kreditu ar paskola bei jų grąžinimu.
14. **Kredito draudimas.** Kredito draudimo grupė apima draudimo rūšis, kai draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su:
 - nemokumu;
 - eksporto kredito ar paskolos negrąžinimu;
 - išsimokėtino kredito ar paskolos negrąžinimu;
 - hipotekinio kredito ar paskolos negrąžinimu;
 - žemės ūkio kredito ar paskolos negrąžinimu.Prie kredito draudimo rūšių objekto taip pat priskiriamas prievolės atsiskaityti už prekes ar paslaugas neįvykdymas.
15. **Laidavimo draudimas.** Laidavimo draudimo grupė apima draudimo rūšis, kai draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su draudėjo (apdraustojo) prievolių neįvykdymu. Šios grupės draudimo rūšių draudimo objektas negali būti susijęs su bet kokios rūšies kreditu ar paskola bei jų grąžinimu, profesine ir deliktine civiline atsakomybe. Laidavimo draudimo grupė apima:
 - tiesioginį laidavimo draudimą;
 - netiesioginį laidavimo draudimą.
16. **Finansinių nuostolių draudimas.** Finansinių nuostolių draudimo grupė apima draudimo rūšis, kai draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su:
 - darbo netekimu;
 - pajamų nepakankamumu;

- blogu oru;
- pelno (naudos) netekimu;
- tęstinėmis išlaidomis;
- nenumatytomis prekybos išlaidomis;
- rinkos vertės sumažėjimu;
- nuomos ir kitų pajamų netekimu;
- netiesioginiais prekybos nuostoliais (išskyrus anksčiau numatytus);
- kitais finansiniais nuostoliais (ne prekybos);
- kitomis finansinių nuostolių formomis.

Šios draudimo grupės draudimo rūšių objektas negali būti susijęs su bet kokios rūšies kreditu ir paskola ar jų grąžinimu.

17. **Teisinių išlaidų draudimas.** Teisinių išlaidų draudimo grupė apima draudimo rūšis, kai draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl išlaidų, susijusių su bylos nagrinėjimu.
18. **Pagalbos draudimas.** Pagalbos draudimo grupė apima draudimo rūšis, kuriomis draudimo įmonė įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką dėl nuostolių, susijusių su patirtais sunkumais kelionėje, išvykus iš namų ar nuolatinės gyvenamosios vietos.

Kadangi ne visos ne gyvybės draudimo šakos grupės yra plačiai paplitusios, nagrinėsime tik populiariausias grupes: draudimas nuo nelaimingų atsitikimų, draudimas ligos atvejui, sausumos transporto priemonių, išskyrus geležinkelio transporto priemones, draudimas, turto draudimas, transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomasis draudimas.

4.3.2. Draudimas nuo nelaimingų atsitikimų

Draudimu nuo nelaimingų atsitikimų gali būti draudžiami fiziniai asmenys, taip pat įmonės gali drausti savo darbuotojus. Draudžiantis draudimu nuo nelaimingų atsitikimų draudėjas (apdraustasis) gali pasirinkti rizikas nuo kurių jis norėtų apsidrausti – mirties, darbingumo netekimas ir traumas. Ši draudimo grupė priskiriama sumų draudimui, tai reiškia, kad, atsitikus draudžiamajam įvykiui, apdraustajam (naudos gavėjui) bus išmokėta draudimo sutartyje numatyta draudimo išmoka, nepaisant, ar apdraustasis patyrė kokių nors išlaidų, susijusių su nelaimingu atsitikimu. Draudimo sutartyje gali būti nurodytos skirtingos draudimo sumos skirtingoms draudimo rizikoms. Tai reiškia, kad draudimo išmoka skaičiuojama pagal nelaimingo atsitikimo pobūdį ir traumos padarinius. Paprastai 100 proc. draudimo suma išmokama tik mirties nuo nelaimingo atsitikimo atveju, jeigu įvykis pripažįstamas draudžiamuoju. Visais kitais atvejais draudimo išmoka skaičiuojama pagal draudimo įmonės patvirtintą išmokų lentelę, kurioje nurodyti procentai nuo draudimo sumos, pagal kiekvieną traumą. Ši išmokų lentelė yra draudimo taisyklių sudėtinė dalis ir draudikas privalo pateikti ją perskaityti prieš pasirašant draudimo sutartį. Beje, nėra nustatytų reikalavimų kaip turi būti sudaroma ši lentelė, ją ruošia draudikas ir patvirtina kartu su draudimo taisyklėmis. Todėl kiekvienos draudimo įmonės išmokų lentelė skiriasi nuo kitos įmonės ir yra individuali. Draudėjas, ketindamas pasirašyti draudimo sutartį, privalo perskaityti ne tik draudimo taisykles, bet ir išmokų lentelę. Pavyzdžiui, viena draudimo įmonė savo išmokų lentelėje yra nustačiusi, kad už dilbio kaulo lūžį išmoka yra 5 proc. nuo draudimo sumos, kita – 7 proc., tai reiškia, kad, patyrus tokią pat traumą ir apsidraudus vienoda draudimo suma, draudimo išmoka skirtingose draudimo įmonėse skirsis. Draudėjams gali kilti klausimas, kodėl skirtingose draudimo įmonėse draudžiantis tokia pat draudimo suma draudimo įmoka skiriasi? Taip yra todėl, kad draudikas įvertina, kokio dydžio išmoką jam gali tekti sumokėti draudėjui (apdraustajam), ir pagal tai apskaičiuoti draudimo įmoką. Todėl yra svarbu ir draudėjui įvertinti tai, kokio dydžio išmoką jis gautų vienos ar kitos traumos atveju. Draudimo įmoka neturėtų būti pagrindiniu rodikliu, pasirenkant, kurioje draudimo įmonėje sudaryti draudimo sutartį.

Prieš sudarant draudimo nuo nelaimingų atsitikimų sutartį, draudikas vertina riziką ir tik po to apskaičiuoja draudimo įmoką. Reikia žinoti, kad draudikas didina draudimo įmoką sportininkams, vykstantiems į kalnus, nardantiems, užsiimantiems ekstremaliu sportu ir pan. Taip pat draudimo sutartyje numatyta teritorija, kurioje galioja draudimo sutartis. Visas sąlygas reikia išsiaiškinti prieš sudarant draudimo sutartį, kitu atveju draudikas turės teisę nemokėti draudimo išmokos, o įvykis bus pripažintas nedraudžiamuoju įvykiu.

Kai įmonė draudžia savo darbuotojus nuo nelaimingų atsitikimų, galioja tie patys principai kaip ir fiziniams asmenims. Draudimo įmonė gali turėti atskiras draudimo taisykles juridiniams asmenims. Draudžiant darbuotojus draudimu nuo nelaimingų atsitikimų, darbdavys gali pasirinkti draudimo apsaugos galiojimo laiką – visą parą, darbo metu, pakeliui į / iš darbo ir kt. Tai reiškia, kad įvykis bus pripažintas draudžiamuoju tik jeigu jis įvyks draudimo apsaugos galiojimo metu ir įmonė turės tai įrodančius dokumentus, pvz., nelaimingo atsitikimo darbe aktą.

Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų grupėje, kaip ir kitose draudimo grupėse, gali būti išimčių iš standartinių sutarties sąlygų (draudimo taisyklių), tačiau, kad sąlygos galiotų, jos turi būti pasirašytos abiejų šalių – draudėjo ir draudiko.

4.3.3. Draudimas ligos atvejui

Draudimas ligos atvejui gali būti sumų draudimas ir nuostolių draudimas, tačiau ne gyvybės draudimo įmonės dažniausiai taiko draudimą ligos atvejui kaip nuostolių draudimą. Tai reiškia, kad atlyginami dėl apdraustojų sveikatos patirti nuostoliai. Aiškiausias šio draudimo pavyzdys yra medicinos išlaidų dengimas, apdraustajam susirgus ir kreipusis į medicinos įstaigą, už kurios paslaugas apdraustajam reikėjo susimokėti. Papildomai, jeigu tai numatyta draudimo taisyklėse, gali būti apmokami lovdieniai, t. y., jeigu apdraustasis ligoninėje praleido tam tikrą dienų skaičių, draudimo įmonė jam sumokės draudimo sutartyje sutartą išmoką.

Lietuvos ne gyvybės draudimo įmonės labiausiai išplėtojusios medicininių išlaidų draudimą vykstant į Europos Sąjungos ir užsienio šalis. Turint šį draudimą ir apdraustajam patyrus nelaimingą atsitikimą ar staiga susirgus kitoje šalyje, apmokamos ligoninės sąskaitos ar atlyginamos išlaidos, susijusios su sveikatos sutrikimais – vadinamasis sveikatos draudimas. Sveikatos draudimas – turtinių interesų, susijusių su fizinio asmens sveikata, draudimas, apimantis draudimą nuo nelaimingų atsitikimų ir draudimą ligos atveju. Pažymėtina, kad draudimo įmonės gali apmokėti ir repatriacijos išlaidas, lydinčio gydytojo, lydinčio asmens išlaidas kelionei ir pan., tačiau dėl to irgi yra individualios kiekvienos draudimo įmonės sąlygos ir jos turi būti aprašytos draudimo taisyklėse kaip atlygintinos išlaidos dėl ligos ar nelaimingo atsitikimo svečioje šalyje atveju. Prieš sudarant draudimo sutartį, draudėjas (ir apdraustasis) turi atskleisti informaciją, kuri gali būti reikšminga sudarant draudimo sutartį, bet reikia atkreipti dėmesį, kad atlyginamos tik su netikėta liga susijusios išlaidos. Jeigu apdraustasis į kelionę išvažiuoja sergantis, gydymo išlaidos jam nebus atlygintos, taip pat draudimo įmonė neatlygins ir planuotos operacijos užsienyje išlaidas. Draudžiantis sveikatos draudimu, kaip ir draudžiantis nuo nelaimingų atsitikimų, draudikui svarbi informacija, koks yra draudžiamąjo išvykos į kelionę tikslas. Jeigu kelionės tikslas slidinėjimas, kopimas į kalnus, nardymas ir pan., draudikas draudimo įmoką gali žymiai padidinti.

4.3.4. Sausumos transporto priemonių, išskyrus geležinkelio transporto priemones, draudimas (Kasko)

Kasko draudimas – tai viena labiausiai Lietuvoje paplitusių turto draudimo rūšių. Šia rūšimi dažniausiai draudžiami automobiliai, tačiau gali būti draudžiami ir motociklai, autobusai, vilkikai ir kt. Draudžiantis šia draudimo rūšimi, draudėjui atlyginamos išlaidos, kurios patiriamos dėl draudžia-

mojo įvykio remontuojant savo transportą. Taip pat atlyginama žala, kai transporto priemonė draudžiamojo įvykio metu yra visiškai sunaikinama, bei vagystės atveju.

Draudimo įmonės siūlo keletą draudimo variantų, todėl svarbu prieš draudžiantis su draudiku išsiaiškinti draudimo sąlygas ir išsakyti savo pageidavimus.

Dažniausiai sutinkami Kasko draudimo variantai yra šie:

- draudimas naująja verte – draudimo suma lygi naujos transporto priemonės įsigijimo vertei, padengiamos turėtos remonto išlaidos, kad būtų atkuriamas transporto priemonė nauja verte, detalėms nėra taikomas nusidėvėjimas. Draudimo įmonės draudimo taisyklėse nurodo laikotarpį, iki kada transporto priemonėms neskaičiuojamas nusidėvėjimas;
- draudimas rinkos verte – draudimo sutarties sudarymo dieną nustatoma transporto priemonės rinkos kaina ir ši kaina yra draudimo sutartyje nurodoma draudimo suma. Skaičiuojant draudimo išmoką, draudimo suma yra koreguojama, atsižvelgiant į transporto priemonės rinkos kainos pokytį;
- draudimas pastovia draudimo suma – draudimo sutarties sudarymo dieną yra nustatoma transporto priemonės rinkos kaina, kuri galioja visam draudimo sutarties galiojimo laikotarpiui. Skaičiuojant draudimo išmoką, draudimo suma nekinta;
- draudimas neatsistatančia draudimo suma – draudimo suma yra mažinama sumokėtos išmokos dydžiu. Gali būti, kad, atsitikus keliems draudžiamiesiems įvykiams draudimo sutarties galiojimo metu, bus išmokėta visa draudimo suma, nurodyta draudimo sutartyje, ir draudimo sutartis automatiškai nustos galioti;
- draudimas atsistatančia draudimo suma – draudimo suma nėra mažinama sumokėtos išmokos dydžiu, o iki sutarties galiojimo pabaigos yra tokia, kokia nurodyta draudimo sutartyje;
- remontas draudiko pasirinkimu – draudikas pasiūlo, kur remontuoti transporto priemonę arba pagal rekomenduotos remonto įmonės įkainius apskaičiuoja draudimo išmoką;
- remontas draudėjo pasirinkimu – draudėjas pats pasirenka remonto įmonę ir yra atlyginamos išlaidos, apskaičiuotos pagal tos remonto įmonės darbų įkainius;
- draudimas skaičiuojant dalių nusidėvėjimą – skaičiuojant draudimo išmoką naujoms detalėms, panaudotoms remontuojant automobilį, taikomas nusidėvėjimas. Nusidėvėjimas nėra taikomas naujiems automobiliams;
- draudimas neskaičiuojant dalių nusidėvėjimo – skaičiuojant draudimo išmoką neskaičiuojamas naujų detalių nusidėvėjimas, jeigu kanos neviršija įgalioto atstovo nustatytų kainų.

Papildomai galima drausti:

- transportavimo išlaidas – draudžiamojo įvykio metu sugadinto automobilio transportavimas iki artimiausio autoserviso ar draudėjo namų;
- gelbėjimo išlaidas – draudžiamojo įvykio metu sugadinto automobilio gelbėjimo darbai, pvz., ištraukimas iš griovio ir pan.;
- saugojimo išlaidas – draudžiamojo įvykio metu sugadinto automobilio saugojimas, kol jį galės eksploatuoti draudėjas (draudimo taisyklėse gali būti papildomų sąlygų);
- papildomą įrangą. Standartinėmis draudimo sąlygomis yra draudžiamos transporto priemonės su standartine (gamykline) įranga. Jeigu į transporto priemonę bus įmontuota papildoma įranga, pvz., magnetola, norint, kad vagystės ar sugadinimo atveju magnetola būtų drausta, ji turi būti apdrausta kaip papildoma įranga, kitu atveju draudikas neatlygins patirtos žalos;
- keleivius nuo nelaimingų atsitikimų. Draudėjui pageidaujant, gali būti apdrausti keleiviai, važiuojantys apdrausta transporto priemone ir galintys nukentėti, jeigu automobilis patirtų autoįvykį;

- pagalbą kelyje. Už papildomą draudimo įmoką arba kaip dovaną draudikas gali pasiūlyti įsigyti pagalbos kelyje draudimą, tai reiškia, kad draudėjui bus atlygintos išlaidos, susijusios su transporto priemonės remontu kelyje, degalų atvežimu ir kt.

Draudėjas, ruošdamasis drausti transporto priemonę Kasko draudimu, turėtų atkreipti dėmesį į draudimo sutarties galiojimo teritoriją bei draudimo sutartyje nurodytą besąlyginę išskaitą (franšizę). Besąlyginė išskaita (franšizė) – suma, kuria draudžiamąjį įvykiu draudikas mažina mokėtiną draudimo išmoką. Todėl, jeigu transporto įmonė draudžiamąjį įvykiu metu bus nesmarkiai apgadinta, gali būti, kad draudikas neatlygins žalos (jeigu žalos dydis neviršys draudimo sutartyje nurodytos besąlyginės išskaitos).

Ketinant sudaryti draudimo sutartį svarbu teisingai nurodyti draudimo riziką, nes kitu atveju įvykis gali būti pripažintas nedraudžiamuoju. Pavyzdžiui, jeigu sudarant draudimo sutartį bus nurodyta, kad automobilis bus naudojamas ne komerciniais tikslais, o po kurio laiko su apdraustu automobiliu bus teikiamos taksi paslaugos ir automobilis patirs autoįvykį, šis įvykis gali būti pripažintas nedraudžiamuoju, nes draudimo sutarties galiojimo metu nebuvo pranešta apie draudimo rizikos padidėjimą. Taip pat svarbu atsitikus įvykiui, kurio metu apgadinta transporto priemonė, apie įvykį pranešti draudimo įmonei ir neremontuoti transporto priemonės, kol jos neapžiūrėjo draudimo įmonės ekspertai. Kitu atveju ekspertai negalės įvertinti padarytos žalos dydžio ir įvykis gali būti pripažintas nedraudžiamuoju.

4.3.5. Turto draudimas

Kalbant apie turto draudimą reikia išskirti nekilnojamojo ir kilnojamojo turto draudimą. Tiek kilnojamas, tiek nekilnojamas turtas gali būti draudžiamas:

- atkūrimo (nauja) verte – skaičiuojant draudimo išmoką naudojamos medžiagų ir paslaugų kainos, būdingos konkrečiai vietai pastatyti naujam turtui, įsigyti ar suremontuoti, naudojant naujas statybines medžiagas;
- likutine verte – skaičiuojant draudimo išmoką yra taikomas nusidėvėjimas, apskaičiuotas pagal LRV patvirtintas normas ir atsižvelgiant į pastato būklę.

Jeigu draudžiant turtą draudimo suma yra mažesnė nei turto vertė, draudžiamąjį įvykiu metu patirta ir atlyginama nuostolių dalis yra proporcinga draudimo sumos ir draudimo vertės draudžiamąjį įvykiu dieną santykiui.

Kilnojamojo turto draudimo suma gali būti nustatoma:

- pagal draudėjo užpildytą apdraustų daiktų sąrašą, kuriame draudėjas nurodo tų daiktų kainas, neviršijančias daiktų įsigijimo kainas, skaičiuojant draudimo išmoką vagystės ar visiško sunaikinimo atveju bus atlyginama turto vertė nurodyta sąrašė. Turto sugadinimo atveju apskaičiuojama išmoka atsižvelgiant į tai, ar turtas dar gali būti naudojamas, bet neviršijant apdrausto turto sąrašė nurodytos vertės;
- pagal gyvenamojo pastato plotą. Draudikas pagal nustatytą metodiką apskaičiuoja draudimo sumą ir, jeigu draudėjas apdraudžia ne mažesne suma, yra laikoma, kad turtas apdraustas visa verte. Skaičiuojant draudimo išmoką, draudikas naudoja nuostolio atlyginimo apribojimus pagal turto daiktų grupes, šie ribojimai yra nurodyti draudimo taisyklėse.

Paprastai turtas draudžiamas nuo ugnies, vandens, gamtinių jėgų ir trečiųjų asmenų veiksmų, kilnojamas turtas dar yra draudžiamas nuo vagystės. Turtas gali būti draudžiamas su besąlygine išskaita ar be jos. Jeigu turtas apdraustas su besąlygine išskaita, kiekviena išmoka yra mažinama besąlyginės išskaitos dyžiu.

Verta įsidėmėti, kad atsitikus įvykiui, kurio metu apgadintas, sunaikintas ar pavogtas turtas, apie įvykį reikia pranešti draudimo įmonei draudimo taisyklėse nustatyta tvarka. Taip pat reikia kaip tik

įmanoma gelbėti turta, stengiantis sumažinti žalą jam. Kol draudimo įmonė neapžiūrėjo įvykio vietos, nereikia imtis jokių veiksmų, kad būtų panaikinti įvykio padariniai, nes draudimo įmonės ekspertai negalės tinkamai įvertinti padarytos žalos dydžio arba įvykis gali būti pripažintas nedraudžiamuoju įvykiu.

4.3.6. Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomasis draudimas

Lietuvos Respublikos teritorijoje naudojamos transporto priemonės privalo būti apdraustos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomuoju draudimu. Transporto priemonė, kurios įprastinė buvimo vieta yra Lietuvos Respublikos teritorijoje, privalo būti apdrausta transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomuoju draudimu tol, kol ji yra įregistruota. Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo sistemos funkcionavimo teisinius pagrindus ir principus nustato Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas. Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisija 2004 m. balandžio 23 d. nutarimu N-47 yra patvirtinusi Standartinės transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo sutarties sąlygas. Tai reiškia, kad visos draudimo kompanijos, turinčio teisę vykdyti šią veiklą, draudžia vienodomis sąlygomis.

Įprastinė draudimo sutartis sudaroma, kai įprastinė transporto priemonės buvimo vieta yra Lietuvos Respublikos teritorijoje. Draudėjui pageidaujant, kad jam pagal sudarytą ar sudaromą įprastinę draudimo sutartį būtų suteikiama draudimo apsauga žaliosios kortelės sistemai priklausančiose užsienio valstybėse, draudikas draudimo sutartyje nustatytomis sąlygomis papildomai draudėjui išduoda žaliąją kortelę. Jeigu žaliojoje kortelėje nurodoma, kad ji galioja tik Europos Sąjungos valstybėse narėse ir Šveicarijos Konfederacijoje, ši žalioji kortelė draudėjui išduodama nemokamai.

Jei, pasikeitus apdraustos transporto priemonės savininkui, draudėjas perdavė naujam transporto priemonės savininkui dokumentus, patvirtinančius sudarytą draudimo sutartį, naujam transporto priemonės savininkui pereina draudėjo teisės ir pareigos pagal sudarytą draudimo sutartį. Naujas transporto priemonės savininkas, ne vėliau kaip per 15 dienų nuo nuosavybės teisės į transporto priemonę perėjimo dienos, privalo raštu pranešti draudikui apie nuosavybės teisės į transporto priemonę perėjimą, taip pat pateikti savo duomenis. Pranešus draudikui apie nuosavybės teisės į transporto priemonę perėjimą, draudikas turi teisę padidinti arba sumažinti draudimo įmoką dėl draudimo rizikos pasikeitimo, o naujas transporto priemonės savininkas turi teisę reikalauti sumažinti draudimo įmoką. Jei naujas transporto priemonės savininkas per nurodytą terminą nepranešė draudikui apie nuosavybės teisės į transporto priemonę perėjimą, draudikas gali vertinti tai kaip pareigos pranešti apie draudimo rizikos pasikeitimą nevykdymą. Tokia pati pareiga draudėjui išlieka ir pasikeitus transporto priemonės valstybiniam numeriui.

Jeigu draudimo rizika, numatyta draudimo sutartyje, padidėja ar gali padidėti draudimo sutarties galiojimo laikotarpiu, draudėjas ar apdraustasis privalo informuoti draudiką apie padidėjusią draudimo riziką. Padidėjus draudimo rizikai, draudėjas draudikui pareikalavus privalo sumokėti papildomą draudimo įmoką.

Įvykus eismo įvykiui, su juo susijęs transporto priemonės valdytojas privalo imtis visų priemonių galimai žalai sumažinti, suteikti pagalbą nukentėjusiesiems, apie įvykį pranešti policijai Kelių eismo taisyklėse nustatytais atvejais, kitiems eismo įvykio dalyviams pranešti, kurioje draudimo įmonėje apdrausta jo civilinė atsakomybė, per 3 darbo dienas nuo eismo įvykio dienos raštu pranešti draudikui, apdraudusiam jo civilinę atsakomybę, apie eismo įvykį, dėl kurio jis yra atsakingas, išskyrus atvejus, kai apie įvykį negali pranešti dėl svarbių priežasčių, taip pat pateikti draudikui eismo įvykio dalyvių pasirašytą deklaraciją. Apie eismo įvykį reikia pranešti draudikui, apdraudusiam jo civilinę atsakomybę, ir tuo atveju, kai neaišku, kuris eismo dalyvis yra dėl jo atsakingas. Kitos teisės ir

pareigos nurodytos Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatyme.

Jeigu kaltininkas eismo įvykio metu valdė neapdraustą transporto priemonę ir dėl eismo įvykio padaryta žala asmens sveikatai ir (ar) atimta asmens gyvybė, bet eismo įvykį sukėlusio transporto priemonė ar kaltininkas nenustatyti, o kaltininkas žalos padarymo momentu yra apsidraudęs, tačiau draudikui iškelta bankroto byla, tai išmoką nukentėjusiajam moka Lietuvos Respublikos transporto priemonių draudikų biuras (organizacija, vienijanti draudimo įmones, kurioms leidžiama Lietuvos Respublikoje vykdyti transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomąjį draudimą, toliau – Biuras). Minėtame įstatyme nurodyta ir daugiau atvejų, kai išmoką moka biuras.

Reikia nepamiršti, kad yra atvejų, kai draudikas nemoka draudimo išmokos, būtent:

- žala atsirado dėl karo veiksmų, dėl teroristinių išpuolių, branduolinės energijos poveikio ar nepaprastosios padėties;
- žala padaryta vežamam už užmokestį kroviniui ar bagažui, esančiam kaltininko transporto priemonėje;
- žala patiriama netekus grynųjų pinigų, bižuterijos, juvelyrinių ir meno dirbinių, vertybinių popierių, dokumentų, filatelijos, numizmatikos ar panašių rinkinių arba daiktų;
- draudikas įrodo, kad nukentėję tretieji asmenys savo noru buvo žalą padariusiojo transporto priemonėje ir žinojo, kad ši transporto priemonė pavogta;
- kitais Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo numatytais atvejais.

Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytos Žalos nustatymo ir išmokų mokėjimo tvarkos numatytais atvejais draudikas, išmokėjęs išmoką, turi teisę reikalauti sumokėtos sumos ar jos dalies grąžinimo iš atsakingo už žalą asmens ar draudėjo arba apdraustojo. Draudiko reikalaujamos grąžinti sumos dydis nustatomas atsižvelgiant į nustatytų pareigų pažeidimą, priežastinį ryšį su eismo įvykiu, dėl pažeidimo ar pareigų nevykdymo atsiradusios žalos dydį, kitas reikšmingas aplinkybes ir į Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytą Žalos nustatymo ir išmokų mokėjimo tvarką.

4.3.7. Draudėjui ir draudikui pateikiama informacija

Ruošiantis sudaryti ne gyvybės draudimo sutartį, draudikas arba jo įgaliotas atstovas privalo suteikti draudėjui – fiziniam asmeniui:

- informaciją apie draudiko pavadinimą, draudiko įmonės rūšį, adresą, draudiko padalinio ar draudiko atstovo adresą (jei draudimo sutartis sudaroma ne draudiko buveinėje), iš draudimo sutarties kylančių ar su ja susijusių ginčų sprendimo tvarką, draudiko elgesį, kai draudėjas pažeidžia draudimo sutarties sąlygas, galimus draudimo rizikos padidėjimo atvejus ir kitą draudimo veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose nurodytą informaciją;
- informaciją apie draudimo sutarčiai taikomą teisę. Jei draudimo sutarties šalys gali laisvai pasirinkti taikomą teisę, teisę, kurią pasirinkti siūlo draudikas.

Sutarties galiojimo laikotarpiu draudikas nedelsdamas privalo pranešti ne gyvybės draudimo sutarties draudėjui – fiziniam asmeniui apie bet kokią anksčiau nurodytos informacijos pasikeitimą. Sudarius draudimo sutartį, draudėjui privalo būti išduotas draudimo liudijimas ir, jei sudaryta individuali draudimo sutartis, individualios draudimo sutarties egzempliorius. Jeigu sudarius draudimo sutartį draudėjas kreipiasi į draudiką su prašymu išduoti draudimo taisyklių ar individualios draudimo sutarties, draudimo liudijimo, draudėjo raštiško prašymo sudaryti draudimo sutartį ir kitų dokumentų, kuriais patvirtinamas draudimo sutarties sudarymas, nuorašus, draudikas privalo, kai draudėjas sumoka sutartą atlyginimą, neviršijantį dokumentų nuorašų išdavimo sąnaudų (jei atlyginimas numatytas draudimo sutartyje), išduoti draudėjui reikalaujamų dokumentų nuorašus.

Tais atvejais, kai yra galimas individualus draudimo sutarties sąlygos aptarimas, draudikas privalo pranešti draudėjui apie siūlomą draudimo sutarties sąlygą ir jos padarinius. Ši individualiai aptarta sąlyga galioja tik tuo atveju, kai draudėjas raštu patvirtina susipažinęs su ja ir raštu išreiškia sutikimą, kad sąlyga būtų draudimo sutarties dalimi.

4.4. Draudimo tarpininkai

Darius Andriukaitis

4.4.1. Draudimo tarpininkavimo veikla

Draudimo tarpininkai yra neatskiriama šiuolaikinės draudimo rinkos dalis, vieni svarbiausių šios rinkos dalyvių. Teisiniu požiūriu, draudimo tarpininkas nėra būtina grandis, kad draudimo įmonė ir norintis apsidrausti žmogus galėtų sudaryti draudimo sutartį, tačiau, viena vertus, jis padeda draudimo įmonei lengviau ir paprasčiau parduoti draudimo produktą, o, kita vertus, padeda asmeniui įsigyti draudimo paslaugą. Taigi draudimo tarpininku reikėtų laikyti fizinį ar juridinį asmenį, kuris už tam tikrą atlygį (komisinį, įprastai gaunamą iš draudimo įmonės) siekia supažindinti su galimybe sudaryti draudimo sutartį, siūlo sudaryti draudimo sutartį ar atlieka bet kokią kitą parengiamąjį darbą, kurio tikslas – sudaryti draudimo sutartį. Draudimo tarpininkas taip pat gali užsiimti pagalbine veikla administruojant ar vykdant sudarytas draudimo sutartis ar administruojant draudžiamuosius įvykius. Vien nenuolatinis informacijos draudimo klausimais teikimas vykdomas kitokią profesinę veiklą, jei tokia informacija teikiama neturint tikslo padėti sudaryti ar vykdyti draudimo sutartį, ar draudžiamųjų įvykių administravimas, vykdomas sutarties su draudimo įmone pagrindu, bei žalos ir draudimo išmokos dydžio nustatymas nelaikomi draudimo tarpininkavimo veikla.

Kadangi draudimo tarpininkai vykdo veiklą, kuri dėl savo pobūdžio gali būti reikšminga abiem draudimo sutarties šalims (pvz., draudimo tarpininkas surenka draudimo įmonei skirtas draudimo įmokas ir jų neperduoda draudimo įmonei, bankrutuoja; paprastai draudimo įmokos sumokėjimas lemia draudimo sutarties įsigaliojimą ir draudimo apsaugos teikimo pradžią), valstybė stengiasi reguliuoti draudimo tarpininkų veiklą ir nustato tam tikrus licencijavimo, finansinius, atsakomybės, organizacinius bei kitus reikalavimus.

Draudimo tarpininkai skirstomi į nepriklausomus ir priklausomus. Nepriklausomi draudimo tarpininkai Lietuvoje yra draudimo brokerių įmonės, o priklausomi draudimo tarpininkai – tai draudimo agentai ir draudimo agentų įmonės. Taip pat reikėtų paminėti, kad Draudimo įstatymas išskiria ir tokius draudimo tarpininkus, kuriems šio įstatymo normos, kurias privalo vykdyti nepriklausomi ir priklausomi draudimo tarpininkai, nėra taikomos. Iš esmės tai susiję su prekių pardavėjais, paslaugų teikėjais ir kelionių organizatoriais, kurie siūlo draudimo paslaugą kaip papildomą prie jų prekių, paslaugų ar kelionių, ir kuri atitinka minėtame įstatyme nustatytas specialias sąlygas (draudimo sutartis reikalauja tik šio asmens teikiamos draudimo apsaugos pobūdžio žinojimo; tai nėra gyvybės draudimo ar civilinės atsakomybės draudimo sutartis; metinės draudimo įmokos dydis neviršija 500 eurų ir kitos sąlygos).

Lietuvoje draudimo tarpininkavimo paslaugas gali teikti ne tik Lietuvos Respublikoje įsteigti juridiniai asmenys ir Lietuvos Respublikos piliečiai fiziniai asmenys, bet ir kitų Europos Sąjungos valstybių narių draudimo tarpininkai, kurie turi galimybę vykdyti veiklą per Lietuvoje įsteigtą savo filialą, ir teikdami paslaugas neįsisteigę Lietuvoje. Šių Europos Sąjungos draudimo tarpininkų veikla gali būti pradėta tik atlikus atitinkamas informavimo (notifikavimo) procedūras, o jų veiklai Lietuvoje taikomi analogiški reikalavimai kaip ir Lietuvos draudimo tarpininkams.

4.4.2. Nepriklausomi draudimo tarpininkai

Nepriklausomi draudimo tarpininkai (draudimo brokerių įmonės) gali teikti draudimo tarpininkavimo paslaugas tiek draudiko, tiek draudėjo, apdraustojo, naudos gavėjo ar nukentėjusio trečiojo asmens pavedimu. Iš čia kyla draudimo brokerių įmonių nepriklausomumas – galimybė sudarant ir vykdant draudimo sutartį atstovauti tiek draudikui, tiek draudėjui ar kitam asmeniui, turinčiam vienokias ar kitokias teises ir pareigas pagal draudimo sutartį. Nepaisant to, draudimo brokerių įmonės, net veikdamos draudiko pavedimu, turi absoliučią pareigą veikti paisydamos draudėjo, apdraustojo, naudos gavėjo ar nukentėjusio trečiojo asmens interesų. Tai reiškia, kad draudimo brokerių įmonė visais atvejais atlikdama draudimo tarpininkavimo veiksmus privalo siekti, kad jie kuo geriau atitiktų draudėjo ar kito minėto asmens poreikius, tikslus, būtų jam naudingi, nepažeistų jo teisių ir teisėtų interesų. Taip pat draudimo brokerių įmonė, jeigu ji veikia draudiko pavedimu, privalo pagal draudėjo poreikius sudaryti jam galimybę rinktis iš ne mažiau kaip trijų draudikų tokią pat ar panašią draudimo apsaugą siūlančių draudimo paslaugų.

Toks specifinis nepriklausomų draudimo tarpininkų veiklos pobūdis nulemia nemažai teisės aktuose nustatytų reikalavimų.

Pirma – draudimo brokerių įmonės veikla yra licencijuota. Licencijos išdavimas ir teisės aktuose nustatytų reikalavimų vykdymo priežiūra iš dalies padeda užtikrinti, kad draudimo brokerių įmonė vykdys bent minimalius finansinius, kvalifikacinius, organizacinius reikalavimus.

Licencija vykdyti draudimo brokerių įmonės veiklą gali būti išduota tik juridiniam asmeniui, kuris turi akcinės bendrovės, uždarnosios akcinės bendrovės ar Europos bendrovės teisinę formą.

Draudimo brokerių įmonė tiek licencijos išdavimo, tiek kitu savo veiklos metu privalo būti suformavusi ne mažesnę nei 15 000 eurų įstatinį kapitalą³ (nustatytu periodiškumu šis ir kai kurie kiti finansinių reikalavimų dydžiai indeksuojami atsižvelgiant į Europos vartotojų kainų indeksą) ir atitinkamo dydžio nuosavą kapitalą (ne mažiau kaip 4 proc. per finansinius metus įmonės gautų draudimo įmokų, bet ne mažesnis nei 15 000 eurų).

Kitas ne mažiau svarbus reikalavimas, padedantis užtikrinti draudimo brokerių įmonių galimų nuostolių, atsiradusių dėl jų veiklos vykdymo, atlyginimą, yra privalomas įmonės profesinės civilinės atsakomybės draudimas ne mažesnei nei 1 000 000 eurų dydžio draudimo sumai vienam draudžiamajam įvykiui ir 1 500 000 eurų draudimo sumai visiems draudžiamiesiems įvykiams per vienus metus. Ši draudimo apsauga galioja visoje Europos Sąjungos teritorijoje.

Draudimo brokerių įmonės turi teisę vykdyti tik draudimo tarpininkavimo, perdraudimo tarpininkavimo, tarpininkavimo sudarant pensijų kaupimo sutartis ir draudžiamo turto vertinimo veiklą. Kitokios veiklos vykdymas draudimo brokerių įmonėms yra draudžiamas.

Lietuvos Respublikos teisės aktai taip pat nustato nepriekaištingos reputacijos reikalavimus draudimo brokerių įmonę kontroliuojantiems asmenims, įmonės priežiūros ir valdymo organų nariams, o administracijos vadovui – dar ir kvalifikacijos bei patirties reikalavimus, kuriuos licencijos išdavimo ir įmonės veiklos metu vertina DPK.

Draudimo tarpininkavimo funkcijas draudimo brokerių įmonė gali vykdyti tik per draudimo brokerius, t. y. kiti draudimo brokerių įmonės darbuotojai negali siūlyti klientams sudaryti draudimo sutartis, rengti pasiūlymus dėl draudimo sutarčių ar atlikti kitokį parengiamąjį darbą, kuris iš esmės susijęs su supažindinimu su galimybe sudaryti draudimo sutartį. Savo ruožtu draudimo brokeriais gali būti tik tie nepriekaištingos reputacijos fiziniai asmenys, kurie išlaiko DPK organizuojamą kvalifikacinį egzaminą ir atlieka kitus įstatyme numatytus reikalavimus (įrašomas į draudimo brokerių sąrašą ir tampa Draudimo brokerių rūmų nariu). Beje, draudimo brokeris (fizinis asmuo) vienas sa-

³ Kitų rūšių akcinėms ir uždarosioms akcinėms bendrovėms užtenka turėti bent 10 000 Lt dydžio įstatinį kapitalą.

varan kiškai negali vykdyti draudimo tarpininkavimo veiklos. Jis privalo būti vienos ar kitos draudimo brokerių įmonės darbuotoju.

Dar vienas svarbus įstatyme įtvirtintas reikalavimas, padedantis apsaugoti draudimo rinkos dalyvių, turinčių reikalų su draudimo brokerių įmone, interesus, yra atskiros banko sąskaitos, į kurią pervečiamos tik draudėjų, apdraustųjų, naudos gavėjų ir nukentėjusių trečiųjų asmenų lėšos (draudimo įmokos) ir draudikų lėšos, skirtos šiems asmenims (draudimo išmokos, išperkamosios sumos, grąžinamos įmokos ir kt.) atidarymas. Lėšos šioje sąskaitoje naudojamos tik minėtų asmenų interesais ir negali būti naudojamos kitiems draudimo brokerių įmonės įsipareigojimams vykdyti (net ir draudimo brokerių įmonės bankroto atveju).

Duomenys apie Lietuvoje įsteigtas draudimo brokerių įmones (rekvizitai, administracijos vadovas, įstatinio kapitalo dydis ir kita informacija) ir draudimo brokerius pateikiami ir reguliariai atnaujinami DPK interneto tinklalapyje.

4.4.3. Priklausomi draudimo tarpininkai

Priklausomo draudimo tarpininko pagrindinis uždavinys – parduoti draudimo įmonės draudimo produktą. Taigi jis, siūlydamas draudimo sutartį ar ją sudarydamas, iš esmės atstovauja tik draudikui ir jo interesams. Tai vienas pagrindinių jo skirtumų nuo nepriklausomo draudimo tarpininko.

Priklausomais draudimo tarpininkais, kaip minėta, Lietuvoje gali būti draudimo agentų įmonės (juridiniai asmenys) ir draudimo agentai (fiziniai asmenys).

Priklausomų draudimo tarpininkų veikla nėra licencijuojama. Tam, kad priklausomas draudimo tarpininkas galėtų pradėti vykdyti draudimo tarpininkavimo veiklą, reikia, kad draudimo įmonė, kuriai tarpininkas atstovauja, įrašytų šį tarpininką į savo priklausomų draudimo tarpininkų sąrašą. Prieš įrašydama priklausomą draudimo tarpininką į savo sąrašą draudimo įmonė privalo patikrinti jo (jeigu tai juridinis asmuo – jame dirbančių asmenų, į kurių pareigas įeis draudimo tarpininkavimo funkcijos) reputaciją ir kvalifikaciją. Kiekviena draudimo įmonė skelbia savo draudimo tarpininkų sąrašą savo įmonės interneto tinklalapyje (DPK interneto tinklalapyje pateikiamos nuorodos į šiuos sąrašus).

Priklausomiems draudimo tarpininkams kaip ir nepriklausomiems draudimo tarpininkams taikomas profesinės civilinės atsakomybės draudimo reikalavimas su analogiškais draudimo sumomis. Atsižvelgiant į šių tarpininkų statuso specifišką, ši apsidraudimo pareiga gali būti pakeista kitais Draudimo įstatyme numatytais galimų nuostolių, atsiradusių dėl jų veiklos, atlyginimą užtikrinančiais būdais.

Priklausomus draudimo tarpininkus nuo nepriklausomų skiria dar ir tai, kad priklausomi tarpininkai be draudimo tarpininkavimo veiklos gali užsiimti ir kita veikla. Dažniausiai tai būna bankinė veikla, transporto priemonių pardavimas, kelionių organizavimas ir kt.

Kitas svarbus reikalavimas, kurio privalo paisyti draudimo agentų įmonės ir draudimo agentai, – uždraudimas vienu metu vykdyti draudimo tarpininkavimo veiklą dviejų ar daugiau draudikų vardu ir dėl jų interesų, jeigu ši veikla susijusi su draudimo sutartimis, kurių draudimo apsauga yra tokia pat ar panaši. Vertinant, ar draudimo sutartys suteikia tokią pat ar panašią draudimo apsaugą, reikia nustatyti, ar jos priskiriamos tai pačiai draudimo šakos draudimo grupei (draudimo nuo nelaimingų atsitikimų grupė, draudimo ligos atvejui grupė, skraidymo aparatų draudimo grupė ir t. t.). Pavyzdžiui, jei draudimo agentų įmonė „A“ parduoda draudimo įmonės „B“ turto nuo gaisro ar gamtinių jėgų draudimo sutartis, ji tuo metu negali atstovauti ir pardavinėti draudimo įmonės „C“ turto draudimo nuo gaisro ar gamtinių jėgų sutarčių. Tačiau tuo metu platinti draudimo įmonės „C“ draudimo nuo nelaimingų atsitikimų draudimo sutartis ši draudimo agentų įmonė turėtų teisę.

Svarbu įsidėmėti, kad draudimo įmokos sumokėjimas priklausomam draudimo tarpininkui prilyginamas draudimo įmokos sumokėjimui pačiam draudikui. Tai reiškia, kad visos draudimo sutarties sąlygos, kurių įsigaliojimas tiesiogiai siejamas su visos ar pirmosios draudimo įmokos sumokėjimu, įsigalioja nuo įmokos sumokėjimo priklausomam draudimo tarpininkui. O dėl išmokos mokėjimo per priklausomą draudimo tarpininką – tai išmokos išmokėjimo momentu laikomas faktinis išmokos išmokėjimas draudėjui, apdraustajam, naudos gavėjui ar trečiajam nukentėjusiam asmeniui.

4.4.4. Draudimo tarpininkų klientams teikiama informacija

Tiek priklausomi, tiek nepriklausomi draudimo tarpininkai prieš sudarydami draudimo sutartį, kaip ir draudimo įmonės, privalo suteikti draudėjui atitinkamą informaciją, susijusią su draudiku ir draudimo sutartimi, jos sąlygomis (žr. „Ne gyvybės draudimas“ ir „Gyvybės draudimas“ skyrius).

Nepaisant to, visi draudimo tarpininkai, prieš draudimo sutarties sudarymą, o jeigu būtina – ir ją keičiant, pratęsiant ar atnaujinant, privalo klientui suteikti:

- informaciją apie save: tapatybę (pavadinimas, kodas), adresą;
- informaciją apie registrus: juridinių asmenų registrą, priklausomų draudimo tarpininkų sąrašą ir būdus, kaip patikrinti įsiregistravimo faktą (pvz., nuoroda internete). Jei tarpininkas yra draudimo brokerių įmonė, turi būti nurodomas DPK interneto tinklalapis, kuriame yra paskelbtas visų draudimo brokerių įmonių sąrašas;
- informaciją apie tiesiogiai ar netiesiogiai turimas draudimo įmonės akcijas ar kitokias kapitalo dalis, kurios suteikia daugiau kaip 10 proc. balsavimo teisių ar sudaro daugiau kaip 10 proc. kapitalo;
- informaciją apie draudimo įmonės ar ją patronuojančios draudimo įmonės tiesiogiai ar netiesiogiai turimas draudimo tarpininko įmonės akcijas ar kitokias kapitalo dalis, kurios suteikia daugiau kaip 10 proc. balsavimo teisių ar sudaro daugiau kaip 10 proc. kapitalo;
- informaciją apie procedūras, kurių metu klientas ar kitas suinteresuotas asmuo gali apskųsti draudimo tarpininko veiksmus ir kreiptis dėl žalos, padarytos draudimo tarpininko veiksmais, atlyginimo neteisiminiu būdu.

Prieš konkrečios draudimo sutarties sudarymą bet kuris draudimo tarpininkas turi kuo tiksliau nustatyti ir nurodyti konkretaus kliento poreikius ir reikalavimus. Taip pat draudimo tarpininkas turėtų paaiškinti pagrindines priežastis, kuriomis vadovaudamasis jis teikia klientui vieną ar kitą patarimą dėl tam tikros draudimo sutarties. Ši informacija pateikiama atsižvelgiant į siūlomą draudimo sutarties sudėtingumą.

Draudimo brokerių įmonė (nepriklausomas draudimo tarpininkas), siūlydama klientui sudaryti draudimo sutartį, be minėtos informacijos, privalo informuoti klientą apie tai, ar ji konsultuoja klientą kaip nepriklausomas draudimo tarpininkas, vykdamas draudimo tarpininkavimą kliento ar draudiko pavedimu. Jei tarpininkavimas vyksta draudiko pavedimu, klientui pareikalavus, draudimo brokerių įmonė privalo informuoti klientą apie draudikus, su kuriais jis gali bendradarbiauti ir (ar) bendradarbiauja. Beje, dar sykį verta priminti – jei draudimo brokerių įmonė veikia draudiko pavedimu, ji privalo pagal kliento poreikius sudaryti jam galimybę rinktis iš ne mažiau kaip trijų draudikų tokią pat ar panašią draudimo apsaugą siūlančių draudimo paslaugų.

Draudimo agentas ar draudimo agentų įmonė (priklausomas draudimo tarpininkas), siūlydami klientui sudaryti draudimo sutartį, be minėtos bendros informacijos, turi vadovautis pareiga informuoti klientą, kad jie išskirtinai tik su vienu ar keliais draudikais yra susieti bendradarbiavimo sutarties įsipareigojimais. Kaip ir nepriklausomas draudimo tarpininkas, draudimo agentas ar draudimo agentų įmonė kliento prašymu privalo pateikti tokių draudikų pavadinimus.

Teisės aktai leidžia draudimo tarpininkams neteikti informacijos, susijusios su tarpininku ir tarpininkavimo paslaugos pobūdžiu, jei tarpininkaujama dėl didelės rizikos draudimo sutarčių (paprastai

vartojimo sutartims nebūdingos rizikos ir apimtys: geležinkelio transporto priemonių, skraidymo aparatų, vežamų krovinių draudimai, kai draudėjo grynosios pajamos yra lygios ar viršija 12 800 000 eurų, draudėjo balanse nurodyta turto vertė yra ne mažesnė nei 6 200 000 eurų ir kt.).

Visa informacija, kurią draudimo tarpininkas privalo pateikti klientui, privalo būti aiški ir tiksli, pateikta popieriuje ar kitoje klientui priimtinoje ir prieinamoje ilgalaikio saugojimo laikmenoje (pvz., diskeliai, pastovios atminties kompaktiniai diskai (CD), universalieji skaitmeniniai (optiniai) diskai (DVD) ir pan.). Be to, minėta informacija gali būti pateikta žodžiu, jei to pareikalauja klientas ar jeigu klientui draudimo apsauga būtina nedelsiant. Šiuo atveju informacija pateikiama iškart, kai tik sudaroma draudimo sutartis.

4.5. Neteisminis vartotojų ir draudikų ginčų nagrinėjimas

Darius Andriukaitis

4.5.1. Neteisminio ginčų nagrinėjimo būdai

Siekiant efektyviau ginti bet kurių civilinių santykių dalyvių, tarp jų – ir vartotojų, interesus ir teises, valstybėje paprastai egzistuoja ne tik teisminis ginčų nagrinėjimo mechanizmas, bet ir neteisminiai (kartais vadinami alternatyviais) ginčų nagrinėjimo būdai. Alternatyvos teismo procesui būtinybė kyla dėl teismo procedūrų sudėtingumo, gremėzdiškumo, ilgos trukmės, specialių žinių ar atstovų poreikio, kreipimosi reikalavimų, finansinių bylinėjimosi išlaidų ir kitų nepatrauklių ar kartais sunkiai įvykdomų reikalavimų. Šiuo atveju neteisminis ginčų nagrinėjimas palengvina nesutariančiojo su pardavėju ar paslaugos teikėju situaciją ir leidžia jam sutaupyti laiką, pinigus ar kitus resursus. Todėl pagrindiniai reikalavimai, keliami tokioms procedūroms, yra greitumas, paprastumas ir efektyvumas.

Beje, nesutarimą, kilusį tarp vartotojo ir pardavėjo ar paslaugų teikėjo, įmanoma spręsti ir be trečiųjų asmenų įsikišimo – tarpusavio derybomis ar panašiai, tačiau šiuo atveju bus kalbama apie atvejus, kai kilusiam ginčui spręsti ginčo šalys pasitelkia trečiuosius asmenis.

Dažniausiai ne teismo keliu ginčai nagrinėjami taikinimo ir tarpininkavimo (mediacijos) būdais. Šios procedūros atskirose valstybėse gali vykti arbitražo teismuose, ombudsmeno institucijose, konkrečios rinkos srities priežiūrą vykdančiose institucijose, per pasirinktus nepriklausomus tarpininkus (mediatorius) ir kt. Lietuvoje ginčų nagrinėjimas ne teismo keliu įmanomas arbitražo teisme (tiesa, jis labiau tinka ginčams, kilusiems tarp verslo subjektų, nagrinėti), naudojantis taikinamųjų tarpininkų pagalba arba kreipiantis į atitinkamą sritį prižiūrinčią valstybinę instituciją.

Neteisminis vartotojų ginčų nagrinėjimas draudimo srityje skirtingose valstybėse irgi pasižymi schemų įvairove. Populiariausia ginčų, kylančių iš draudimo santykių, nagrinėjimo institucija – nepriklausomas subjektas, nevykdantis jokių kitų funkcijų, kaip tik ginčų nagrinėjimą. Gana dažnai tai būna draudimo ar visos finansų rinkos ombudsmenai, komisijos ar panašios institucijos, kurios būna išlaikomos iš valstybės ar (ir) rinkos dalyvių lėšų. Daugelis ginčų nagrinėjimo schemų kelia minimalius kreipimosi ir nagrinėjimo reikalavimus (pvz., ginčas turi būti kilęs ne dėl mažesnės nei nustatyto dydžio sumos, nagrinėjami tik piniginiai reikalavimai, ginčas nagrinėjamas tik vartotojo iniciatyva ir kt.). Skiriasi skirtingų procedūrų nagrinėjimo terminai, sprendimo privalomumas.

Šiuo metu Lietuvoje populiariausia ir praktiniu požiūriu efektyviausia ginčo, kilusio dėl draudimo sutarties sudarymo, vykdymo, nutraukimo ir su tuo susijusių dalykų, nagrinėjimo ne teismo keliu procedūra yra DPK ginčų tarp vartotojų ir draudikų nagrinėjimas. DPK pagrindinė funkcija yra draudimo, perdraudimo ir draudimo (perdraudimo) tarpininkavimo rinkos Lietuvoje priežiūra, kad būtų užtikrintas draudimo rinkos stabilumas, veiksmingumas ir patikimumas, taip pat draudimo paslaugų vartotojų plačiąja prasme interesų ir teisių apsauga, kurios dalis yra minėta ginčų nagrinėjimo procedūra.

4.5.2. Draudimo ginčų nagrinėjimas DPK

DPK ginčus, kylančius iš draudimo santykių, pradėjo nagrinėti 2004 m. pradžioje, įsigaliojus iš esmės naujos struktūros ir turinio Draudimo įstatymui, įtvirtinusiame ne tik Europos Sąjungos direktyvų, bet ir kitas pažangias nuostatas. Šiame įstatyme, atsižvelgiant į tai, kad tuo metu nebuvo specializuotos institucijos vartotojų ginčams su draudikais nagrinėti, ir įvertinus Europos šalių praktiką, buvo įtvirtinta neteisminė ginčų, kylančių iš draudimo teisinių santykių, tarp vartotojų ir draudikų nagrinėjimo procedūra. Šio įstatymo normų pagrindu ir atsižvelgiant į Europos Komisijos rekomendaciją dėl principų, taikomų neteisminėms institucijoms, nagrinėjančioms vartotojų ginčus (98/257/EK), patvirtintos Vartotojų ir draudikų ginčų nagrinėjimo taisyklės, nustatančios kreipimosi dėl ginčo išnagrinėjimo, ginčo nagrinėjimo, taikinimo ir sprendimų priėmimo procedūrinius reikalavimus.

Pradedant išsamiau nagrinėti DPK vykdomą ginčų nagrinėjimo procedūrą verta pasakyti, kad ši procedūra yra tik alternatyvus draudimo ginčų nagrinėjimo būdas, t. y. vartotojas, manantis, kad draudimo įmonė draudimo sutartiniuose (ar su jais susijusiuose) santykiuose pažeidė jo teises ar teisėtus interesus, gali savo pasirinkimu kreiptis į DPK arba tiesiai į teismą. DPK ginčų nagrinėjimas nėra privalomas ikiteisminis ginčo nagrinėjimo etapas. Nepaisant to, ši procedūra suteikia galimybę vartotojui greičiau ir mažesnėmis nei kreipiantis į teismą sąnaudomis gauti kompetentingos valstybės institucijos išvadą jam rūpimu ginčo klausimu.

Be to, ši procedūra labiau orientuota į vartotoją, nes inicijuoti ginčo nagrinėjimą, remiantis paprastesne nei teismo DPK procedūra, turi tik draudimo paslaugų vartotojas, o draudimo įmonė, norėdama savo iniciatyva išspręsti ginčą su draudimo paslaugų vartotoju valstybės pagalba, turėtų naudotis ne tokia paprasta, lanksčia ir brangesne teismo procedūra.

4.5.2.1. Reikalavimai kreipimuisi

Pradedant nagrinėti sąlygas, kurios turėtų būti, kad DPK galėtų teisėtai nagrinėti ginčą, kilusį iš draudimo teisinių santykių, reikėtų neužmiršti, kad DPK nagrinėja ginčus tik tarp draudimo įmonės ir vartotojo, kuris šiuo atveju gali būti tik fizinis asmuo. Beje, besikreipiančiajam dėl ginčo su draudimo įmone išnagrinėjimo nepakanka būti vien fiziniu asmeniu, jis taip pat turėtų būti (vienu iš):

1. draudėju, kuris perka draudimo paslaugą asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams tenkinti;
2. apdraustuoju, naudos gavėju ar nukentėjusiu trečiuoju asmeniu, jei draudimo paslauga, nepaisant to, kas yra draudėjas pagal konkrečią draudimo sutartį, yra skirta jų asmeniniams ar namų ūkio poreikiams, o draudikas, sudarydamas draudimo sutartį, žinojo ar privalėjo žinoti apie draudimo paslaugos paskirtį;
3. kitu asmeniu, kurio teisės ir pareigos draudiko atžvilgiu susijusios su draudimo sutartimi, nepaisant to, kad jis nėra draudėjas, apdraustasis, naudos gavėjas ar nukentėjęs trečiasis asmuo, jeigu santykiuose su draudiku toks asmuo nesiekia tikslų, susijusių su verslu ar profesine veikla.

Taigi apibendrinant galima išskirti tris pagrindinius požymius, kurie leidžia asmeniui kreiptis į DPK dėl ginčo išnagrinėjimo: 1. tik fizinis asmuo; 2. draudimo paslauga skirta asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams tenkinti ir nėra susijusi su verslu ar profesine veikla; 3. asmuo turi teisėtą interesą, susijusį su draudimo sutartimi (iš esmės jis turi būti draudėjas, naudos gavėjas, apdraustasis ar nukentėjęs asmuo).

Kita svarbi esminė sąlyga – ginčas turi būti kilęs iš draudimo sutarties ar su ja susijęs (pvz., draudimo įmonė atsisako mokėti draudimo išmoką, o asmuo mano, kad toks sprendimas nepagrįstas; draudimo įmonė išmokėjo draudimo išmoką, kurios dydis, asmens manymu, neatlygina visų patirtų nuostolių), o draudimo sutarčiai turėtų būti taikoma Lietuvos teisė. Visos Lietuvoje sudaromos

draudimo sutartys paprastai sudaromos remiantis Lietuvos teise, tačiau Lietuvos vartotojai, kaip Europos Sąjungos laisvos ir vieningos rinkos nariai, turi galimybę sudaryti draudimo sutartis ir su kitų valstybių draudimo įmonėmis, kurių sutartys ir taikoma teisė gali skirtis. Su šia sąlyga siejasi reikalavimas, kad ginčo draudimo sutartis būtų sudaryta tik su draudimo įmone, turinčia teisę teikti draudimo paslaugas Lietuvoje.

Dar vienas svarbus momentas, kurį besikreipiantysis turėtų žinoti, – tai siekimas ginčą, dėl kurio kreipiamasi į DPK, prieš tai taikiai raštu išspręsti su draudimo įmone. Taigi asmuo, nesutikdamas su vienokiu ar kitokiu konkrečios draudimo įmonės sprendimu, pirmiausia turėtų raštu kreiptis į tą draudimo įmonę – nurodyti su kuo ir kodėl nesutinka ir ko reikalauja (prašo). Draudimo įmonė privalo šį vartotojo kreipimąsi išnagrinėti per 30 dienų ir raštu pateikti išsamų motyvuotą atsakymą, pagrįsti jį dokumentais ir pridėti jų nuorašus. Jei šis draudimo įmonės atsakymas yra neigiamas ir galutinis, vartotojas turi 2 mėnesius, per kuriuos turėtų kreiptis į DPK dėl ginčo išnagrinėjimo. Jei nuo to laiko, kai vartotojas pateikė savo pretenziją draudimo įmonei, praėjo 2 mėnesiai ir per juos asmuo negavo jokio atsakymo iš draudimo įmonės, jis irgi įgyja teisę per 2 mėnesius nuo šio termino suėjimo kreiptis į DPK dėl to paties ginčo išnagrinėjimo.

Beje, minėtas 2 mėnesių kreipimosi į DPK terminas yra gana svarbus, nes, jį praleidęs, vartotojas nebetenka teisės kreiptis į DPK dėl to paties ginčo išnagrinėjimo, nors iš naujo atlieka tuos pačius kreipimosi į draudiką veiksmus.

Jei vartotojas vis dėlto kreipiasi į DPK prieš tai nesikreipęs, kaip nustatyta, į draudimo įmonę, DPK nenagrinėja šio ginčo ir persiunčia vartotojo kreipimąsi draudimo įmonei. Tokiu atveju, vartotojas, kaip ir asmuo, kuris tiesiai kreipėsi į draudimo įmonę, laukia galutinio draudiko atsakymo, ir, jei šis yra neigiamas, įgyja teisę per 2 mėnesius pateikti kreipimąsi DPK, o jeigu per 2 mėnesius atsakymo iš draudimo įmonės negauna, gali per 2 mėnesius pateikti kreipimąsi DPK.

Reikėtų įsidėmėti ir kitas kreipimosi sąlygas: DPK nenagrinės ginčo arba, jei nagrinėjimas jau pradėtas, jį nutrauks, jeigu šis ginčas pradėtas nagrinėti ar jau išnagrinėtas teisme, arbitraže, taikymo ar kitu alternatyviu ginčų nagrinėjimo būdu arba jeigu individualiai aptartas (neįtrauktas į draudimo taisykles) susitarimas perduoti šio ginčo sprendimą arbitražui tarpininkavimo, taikymo ar kitais alternatyviais ginčų nagrinėjimo būdais. Be abejo, jei ginčas jau buvo nagrinėtas DPK, jis iš naujo (jeigu nėra naujų reikšmingų aplinkybių) nebus nagrinėjamas.

Atlikęs minėtas procedūras vartotojas kreipiasi į DPK – užpildo rašytinę vartotojo kreipimosi formą. Ši forma neprivaloma, tačiau, jeigu ji nepildoma, vartotojo kreipimosi turi būti nurodyti:

1. vartotojo vardas, pavardė ir adresas;
2. jei vartotojui atstovaujama, vartotojo atstovo vardas, pavardė ir adresas;
3. draudiko pavadinimas;
4. vartotojo reikalavimas;
5. vartotojo reikalavimą pagrindžiančios aplinkybės;
6. pridėdamų dokumentų sąrašas;
7. vartotojo ar jo atstovo parašas.

Formuluojant kreipimąsi reikėtų stengtis aplinkybes nurodyti aiškiai ir glaustai, minėti tik tas, kurios turi reikšmę ginčo nagrinėjimui, nekartoti tų pačių dalykų. Kita vertus, nereikėtų persistengti paprastinant savo kreipimąsi, nes DPK darbuotojai bus priversti prašyti vartotojo papildomai nurodyti aplinkybes ar jas paaiškinti ir bus gaištamasi ginčo nagrinėjimo laikas.

Aplinkybės turi būti pateiktos chronologiškai, nurodomos datos, adresai, kiti objektyvūs duomenys (pvz., įstaigų, institucijų pavadinimai, asmenų pavardės, automobilių registracijos numeriai ir t. t.). Pateikiant savo poziciją reikėtų ją pagrįsti argumentais, teisės aktų normomis, dokumentais, kitais įrodymais (jei yra galimybė) ir juos pridėti prie kreipimosi. Įrodymais gali būti bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remiantis būtų įmanoma konstatuoti, kad vienokios ar kitokios aplinkybės yra

arba kad jų nėra. Įrodymais gali būti rašytiniai paaiškinimai, ekspertų išvados, valstybinių institucijų pažymos, raštai ir kiti dokumentai. Dokumentai, išduoti valstybės ir savivaldybių institucijų, parengti teisės aktų nustatyta tvarka, laikomi oficialiais rašytiniais įrodymais ir turi didesnę įrodomąją galią. Aplinkybės, nurodytos šiuose dokumentuose, laikomos visiškai įrodytomis, kol jos bus paneigtos kitais byloje esančiais, išskyrus liudytojų parodymus, įrodymais (LR CPK 197 str.).

Labai svarbu aiškiai ir glaustai išdėstyti savo reikalavimą (pvz., reikalauju išmokėti 1000 Lt draudimo išmoką ar reikalauju grąžinti draudimo įmokų likutį už nepanaudotą draudimo apsaugos laikotarpį ir t. t.).

Ginčo aplinkybių aprašymo pavyzdys

2008-04-22 sudariau namų turto draudimo sutartį su draudimo įmone „A“, kuria mano kilnojamasis turtas, be kita ko, buvo apdraustas ir nuo vagystės rizikos. 2008-06-15 grįžęs namo radau atidarytas buto duris ir pasigedau televizoriaus, kompiuterio ir kelių šviestuvų. 2008-06-16 apie įvykį pranešiau draudimo įmonei, užpildžiau jos nurodytus dokumentus. 2008-06-30 gavau pranešimą iš draudimo įmonės, kad ji minėtą įvykį pripažino nedraudžiamuoju, todėl atsisako mokėti draudimo išmoką. Šį sprendimą draudimo įmonė grindžia aplinkybe, kad mano buto durys vagystės metu nebuvo užrakintos, kaip nurodyta draudimo sutarties sąlygose. Nesutinku su tokiu draudimo įmonės sprendimu, nes savo turtą draudžiau tam, kad galėčiau jaustis saugus, ir bet kokių atveju gaučiau nuostolių atlyginimą. Reikalauju, kad draudimo įmonė išmokėtų 3000 Lt dydžio draudimo išmoką dėl minėtų daiktų vagystės.

4.5.2.2. Ginčo nagrinėjimas

DPK ginčų nagrinėjimas yra nemokamas, t. y. nėra jokio žyminio mokesčio ar užstato, kuris turėtų būti sumokėtas, kad ginčo byla būtų pradėta nagrinėti.

Ginčų nagrinėjimas DPK vyksta raštu, kiekvienai iš ginče dalyvaujančių šalių pateikiant savo paaiškinimus, prašymus, įrodymus raštu. Žodinis ginčo nagrinėjimas nėra numatytas.

Ginčai paprastai nagrinėjami lietuvių kalba, tačiau, jeigu reikia, įstatymas numato ir ginčo nagrinėjimo anglų kalba galimybę. Taigi kreipimasis į DPK, įvairūs prašymai, pridedami dokumentai turėtų būti parašyti lietuviškai arba išversti į lietuvių kalbą. Anglų kalba galėtų būti naudojama išskirtiniais atvejais, kai vartotojas nemoka lietuvių kalbos, yra užsienietis ir t. t.

Draudimo įstatymas numato, kad DPK nagrinėjamas ginčas turi būti baigtas nagrinėti per 3 mėnesius. Ypatingais atvejais, kai dėl objektyvių priežasčių, ginčo sudėtingumo, didelės apimties to padaryti neįmanoma, ginčo nagrinėjimas gali būti pratęstas dar 3 mėnesius. Akivaizdu, kad tokie terminai, palyginti su ginčais, nagrinėjamais teisme, yra daug patrauklesni vartotojui. Tačiau vartotojas visais atvejais turėtų įvertinti ginčo nagrinėjimo DPK laiką, nes, DPK nagrinėjant ginčą, ieškinio teismui senaties terminas (laikas, per kurį asmuo gali kreiptis į teismą dėl savo pažeistų teisių gynimo) nesustoja. Lėšos šioje sąskaitoje naudojamos tik minėtų asmenų interesais ir negali būti naudojamos kitiems draudimo brokerių įmonės įsipareigojimams vykdyti (net ir draudimo brokerių įmonės bankroto atveju).

Kadangi draudimo santykiams taikomas vienu metų ieškinio senaties terminas, vartotojas, ketindamas vėliau (po DPK sprendimo) dėl ginčo dalyko kreiptis į teismą, turėtų įvertinti aplinkybę, kad DPK gali ginčą nagrinėti iki 6 mėnesių, todėl turėtų iš anksto planuoti savo veiksmus.

Nagrinėdama ginčą DPK siekia, kad vartotojas ir draudimo įmonė priėtų prie abi šalis tenkinančio susitarimo ir ginčą baigtų taikiai. Be abejo, šitokia situacija įmanoma tik tada, kai vartotojo reikalavimas yra bent iš dalies pagrįstas. Atlikdama tarpininko vaidmenį DPK, jeigu yra galimybė, gali pasiūlyti ginčo šalims susitarimo būdus.

Ginčo nagrinėjimo procese vartotojas neprivalo dalyvauti – jis gali turėti atstovą. Tokiu atveju, DPK turėtų būti pateiktas atstovavimą liudijantis dokumentas – įgaliojimas (paprastai tvirtinamas notaro, išskyrus atvejus, numatytus Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.138 straipsnio 2 dalyje).

Ginčai DPK nagrinėjami laikantis rungimosi principo. Šis principas reiškia, kad tiek vartotojas, tiek draudikas privalo įrodyti „savo tiesą“, pagrįsti savo teiginius, argumentus įrodymais, pateikti juos, būti aktyvūs. Jei vartotojas turi duomenų, kad draudikas turi tam tikrus įrodymus, jis gali paprašyti DPK, kad ši įpareigotą draudimo įmonę pateikti tuos įrodymus. Todėl vartotojas, ketindamas kreiptis į DPK ir norėdamas maksimaliai išnaudoti šios procedūros galimybes, turėtų iš anksto pagal galimybes pasiruošti ginčo nagrinėjimui: nuosekliai sudėlioti argumentus, jeigu yra galimybė, gauti vienas ar kitas aplinkybes įrodančius dokumentus, aiškiai suformuluoti pagrįstą reikalavimą. Vartotojas ir draudikas turi patys ginti savo poziciją, tačiau DPK vaidmuo ginčo nagrinėjimo procese nėra pasyvus, todėl ji, atsiradus objektyviai galimybei ir matydama poreikį, gali paprašyti ginčo šalių pateikti papildomų paaiškinimų ar įrodymų, galinčių padėti objektyviai išspręsti tarp šalių kilusį ginčą.

Vartotojas ginčo nagrinėjimo metu gali bet kada iki Priežiūros komisijos sprendimo priėmimo pakeisti savo kreipimosi dalyką (reikalavimus draudikui) ar pagrindą (aplinkybes, kuriomis vartotojas grindžia savo reikalavimą), pateikti naujų įrodymų. Nepaisant šios privilegijuotos teisės, nederėtų ja piktnaudžiauti ir pamiršti, kad kiekviena reikšmingesnė nauja aplinkybė gali keisti ginčo nagrinėjimo kryptį, apimtį, vadinas, reikės papildomo laiko naujai aplinkybei iširti. Tai pratęs ginčo nagrinėjimą, o sprendimo priėmimo metas nutols.

Nors ginčo nagrinėjimas DPK nėra baigtas, vartotojas gali kreiptis dėl to paties ginčo nagrinėjimo į teismą ar alternatyvią jam ginčo nagrinėjimo instituciją, tačiau, kaip minėta, šiuo atveju DPK bus priversta nutraukti ginčo nagrinėjimą.

Vartotojas, kurio iniciatyva DPK yra pradėjusi ginčo nagrinėjimą, neprivalo iki galo tęsti ginčo nagrinėjimo. Jis gali bet kuriuo metu be jokių neigiamų padarinių atsiimti savo reikalavimą. Atsiėmimo pagrindu gali būti bet kuri vartotojo sprendimą lemianti aplinkybė (pvz., pasiektas kompromisas su draudiku, apsisprendimas dėl ginčo nagrinėjimo kreiptis į teismą, asmeninio suinteresuotumo tęsti ginčą su draudiku praradimas ir t. t.). Apie šį savo sprendimą vartotojas, nurodydamas priežastis, turėtų raštu informuoti DPK, kuri savo ruožtu bus priversta nutraukti ginčo nagrinėjimą.

Ginčo nagrinėjimas DPK paprastai pradedamas visos informacijos ir įrodymų iš abiejų ginčo šalių surinkimu. DPK, gavusi vartotojo kreipimąsi, kreipiasi į atitinkamą draudimo įmonę su prašymu pateikti savo atsiliepimą, poziciją dėl vartotojo reikalavimo ir su juo susijusius dokumentus, įrodymus. Jeigu reikia, DPK kreipiasi į kitas kompetentingas institucijas ar įstaigas, galinčias pateikti dokumentus, informaciją ar išvadas vienu ar kitu su ginčo aplinkybėmis ir faktais susijusiu klausimu.

DPK specialistai, surinkę reikalingą informaciją, analizuoja ir vertina ją, taiko situacijai teisės aktų normas, daro išvadas. Jeigu iš surinktos medžiagos ir įrodymų galima spręsti, kad vartotojo reikalavimas bent iš dalies yra pagrįstas, DPK gali pasiūlyti ginčo šalims siekti susitarimo ir baigti ginčo nagrinėjimą. Kartu su siūlymu DPK gali pasiūlyti būdus, kaip priėti prie konkretaus susitarimo. Jei per nustatytą terminą ginčo šalims nepavyksta susitarti, DPK priima sprendimą iš esmės.

4.5.2.3. Sprendimas ir jo priėmimas

Taigi DPK turi baigti ginčo nagrinėjimą priimdama vienokį ar kitokį sprendimą (jeigu jo nagrinėjimas nesibaigia anksčiau dėl kitų priežasčių, pvz., iškeliamą bylą teisme, pasiekiamas susitarimas, nebelieka ginčo objekto ir kt.). Teisės aktai numato, kad galimas vienas iš trijų sprendimo variantas:

- patenkinti vartotojo reikalavimą;
- iš dalies patenkinti vartotojo reikalavimą;
- atmesti vartotojo reikalavimą.

Pirmasis sprendimas priimamas tik tais atvejais, kai vartotojo reikalavimas yra pagrįstas visa apimtimi. Pavyzdžiui, vartotojas reikalavo 2000 Lt draudimo išmokos; iš pateiktų įrodymų matyti, kad draudikas privalo išmokėti tokio dydžio išmoką; DPK priimą sprendimą patenkinti vartotojo reikalavimą.

Sprendimas iš dalies patenkinti vartotojo reikalavimą gali būti priimamas tais atvejais, kai vartotojas pateikia daugiau nei vieną reikalavimą, iš kurių vienas būna pagrįstas, kitas – ne, arba kai vienintelis reikalavimas nėra pagrįstas visa apimtimi. Pavyzdžiui, vartotojas reikalauja pripažinti įvykį draudžiamuoju ir išmokėti jam 1500 Lt draudimo išmoką; iš pateiktų įrodymų matyti, kad draudikas nepagrįstai atsisakė pripažinti įvykį draudžiamuoju, tačiau vartotojas realiai nepatyrė 1500 Lt nuostolių, o tik 1200 Lt; DPK priima sprendimą iš dalies patenkinti vartotojo reikalavimą.

Sprendimas atmesti vartotojo reikalavimą priimamas tada, kai nenustatoma, kad vartotojo reikalavimas buvo bent iš dalies pagrįstas. Šio sprendimo priėmimą neretai lemia neteisingas vienos ar kitos sutarties sąlygos vertinimas, klaidingas aplinkybių vertinimas, įrodymų stoka ir kt. Pavyzdžiui, vartotojas reikalauja, kad draudikas išmokėtų jam draudimo išmoką dėl pavogto automobilio; vagystės metu automobilis stovėjo su neįjungta apsaugos sistema, tačiau vartotojas mano, kad tai neturėjo jokios įtakos automobilio vagystės rizikos padidėjimui; draudimo sutarties sąlygos šį įvykį traktuoja kaip nedraudžiamąjį; DPK priima sprendimą atmesti vartotojo reikalavimą.

Ruošdamasi priimti sprendimą DPK stengiasi surinkti visus ginčijamo atvejo aplinkybes pagrindžiančius dokumentus, tačiau, nepaisant to, vartotojas irgi privalo būti aktyvus ir pagal galimybes rinkti bei pateikti įrodymus DPK (minėtas rungimosi principas). Nepavykus gauti vienų ar kitų įrodymų, sprendimas priimamas pagal įrodymus, kurie sprendimo momentu yra byloje. Priimant sprendimą vertinami visi įrodymai, esantys byloje, o vienos ar kitos aplinkybės egzistavimą nulemia surinktų įrodymų kokybė, kiekis ir vertė.

Būtina neužmiršti, kad bet kuris iš trijų priimtas DPK sprendimas dėl ginčo dalyko yra tik rekomendacinis. Šis sprendimo pobūdis reiškia, kad nei draudimo įmonės, nei vartotojo jis niekuo neįpareigoja, t. y. sprendimas nesukelia jokių teisinių padarinių. Tai suteikia galimybę vartotojui, net ir neigiamo sprendimo atveju, toliau teisminiu ar kitu keliu siekti įsitikinti savo reikalavimo teisingumu. Be to, DPK priimto sprendimo dėl jo rekomendacinių savybių neįmanoma apskųsti teismui. Nepaisant to, net neprivalomas sprendimas (jeigu jo rezultatas kaip nors tenkina vartotoją) suteikia vartotojui galimybę toliau ginti savo interesus teisme ar kitoje civiliniame ginče nagrinėjančioje institucijoje. Atsižvelgiant į DPK vykdomas funkcijas ir kompetenciją, akivaizdu, kad šios institucijos dėl vieno ar kito sprendimo nagrinėjant ginčą naudoti argumentai, pateikti vertinimai ar padarytos išvados, gali duoti tam tikros naudos toliau nagrinėjant ginčą kitose institucijose.

Nepaisant rekomendacinio DPK sprendimo pobūdžio, vartotojo reikalavimą tenkinančio ar iš dalies tenkinančio sprendimo įvykdymas netiesiogiai garantuojamas Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatyme valstybinėms ginčus nagrinėjančioms institucijoms, tarp jų ir DPK, nustatyta pareiga viešai skelbti informaciją apie nevykdomus sprendimus ir taikius ginčo šalių susitarimus. Tai reiškia, kad DPK, priėmusi sprendimą, bent iš dalies tenkinantį vartotojo reikalavimą, ar nutraukusi ginčo nagrinėjimą dėl to, kad ginčo šalys pasiekė susitarimą, privalo kontroliuoti, ar

draudikas vykdo šį sprendimą arba susitarimą, o draudikui jo nevykdant, privalo apie tai informuoti Valstybinę vartotojų teisių apsaugos tarnybą, kuri savo ruožtu šią informaciją skelbia viešai. Taigi draudikai, vengiantys negatyvios informacijos apie jų įmonę viešojoje erdvėje pasirodymo, yra netiesiogiai priversti vykdyti DPK sprendimus ir susitarimus dėl ginčo nutraukimo arba, kol nepriimtas sprendimas, o situacija jiems nepalanki, ieškoti būdų, kaip eiti į kompromisą su vartotoju, kad DPK nebūtų priversta priimti vartotojo atžvilgiu teigiamo sprendimo.

Kita iš dalies draudimo įmonės drausminančia ir pasirinkimą vartotojui renkantis vieno ar kito draudiko paslaugas lengvinančia priemone galima laikyti statistinės informacijos apie ginčų ir skundų dėl draudikų veiksmų nagrinėjimą skelbimą. Šiose informacijose pateikiami tik bendri skaičiai apie ginčų ir skundų atvejus, jų nagrinėjimo rezultatus, vis dėlto iš jų vartotojas gali susidaryti vaizdą apie draudimo sutarčių sudarymo, vykdymo ir draudžiamųjų įvykių administravimo situaciją konkrečioje draudimo įmonėje. Be abejo, tokių duomenų analizė turi būti objektyvi, nes, pvz., palyginti didelis ginčų ar skundų dėl vienos draudimo įmonės skaičius gali būti natūraliai nulemtas didesnio rinkoje esančių draudimo sutarčių, kurias sudarė ši draudimo įmonė, skaičiaus.

Svarbu žinoti, kad kitokios informacijos apie DPK ginčų nagrinėjimą ar priimtus sprendimus viešas skelbimas teisės aktais nėra numatytas. Todėl, vadovaujantis Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme nustatytais principais, konkrečios DPK nagrinėtos ginčo bylos medžiaga gali būti prieinama tik ginčo šalims arba institucijoms, kurios įstatymų nustatyta tvarka turi teisę šią informaciją gauti.

PASKOLOS

5.

Daiva Jurevičienė

Zita Čeponytė

5. Paskolos

Daiva Jurevičienė, Zita Čeponytė

5.1. Paskolų esmė

Daiva Jurevičienė

Paskola – tai komercinis pasitikėjimas, sutartis, kurios pagrindu perduodama vertybė (prekė, paslauga ar pinigai) mainais už pažadą sumokėti vėliau. Pinigai skolinami ne tiesiogiai, o per finansų institucijas, kredito įstaigas, bankus, t. y. per finansinį tarpininką. Tokiu būdu, pinigų davėjas (indėlininkas) patiki savo lėšas tarpininkui (bankui), o šis turi užtikrinti, kad pinigų gavėjas (paskolos gavėjas) pasiskolintus pinigus grąžintų laiku.

Paskola – tai vienas iš būdų įgyvendinti savo tikslą anksčiau nei sutaupomi pinigai. Tačiau asmeninių finansų patarėjai siūlo skirti geras ir blogas paskolas. Geros paskolos – tokios, už kurias įsigyjamas nekilnojamas turtas ar (smulkusis) verslas, nes šios paskolos teikiamos su mažesnėmis palūkanų normomis. Gerai valdant tokias paskolas galima padidinti investicijų (turto) vertę. Paskola studijoms irgi yra gera, nes tai – investicija į žmogiškąjį kapitalą, kuri, tikėtina, ateityje užtikrins didesnes pajamas; Lietuvoje šios paskolos mažina mokamus gyventojų pajamų mokesčius.

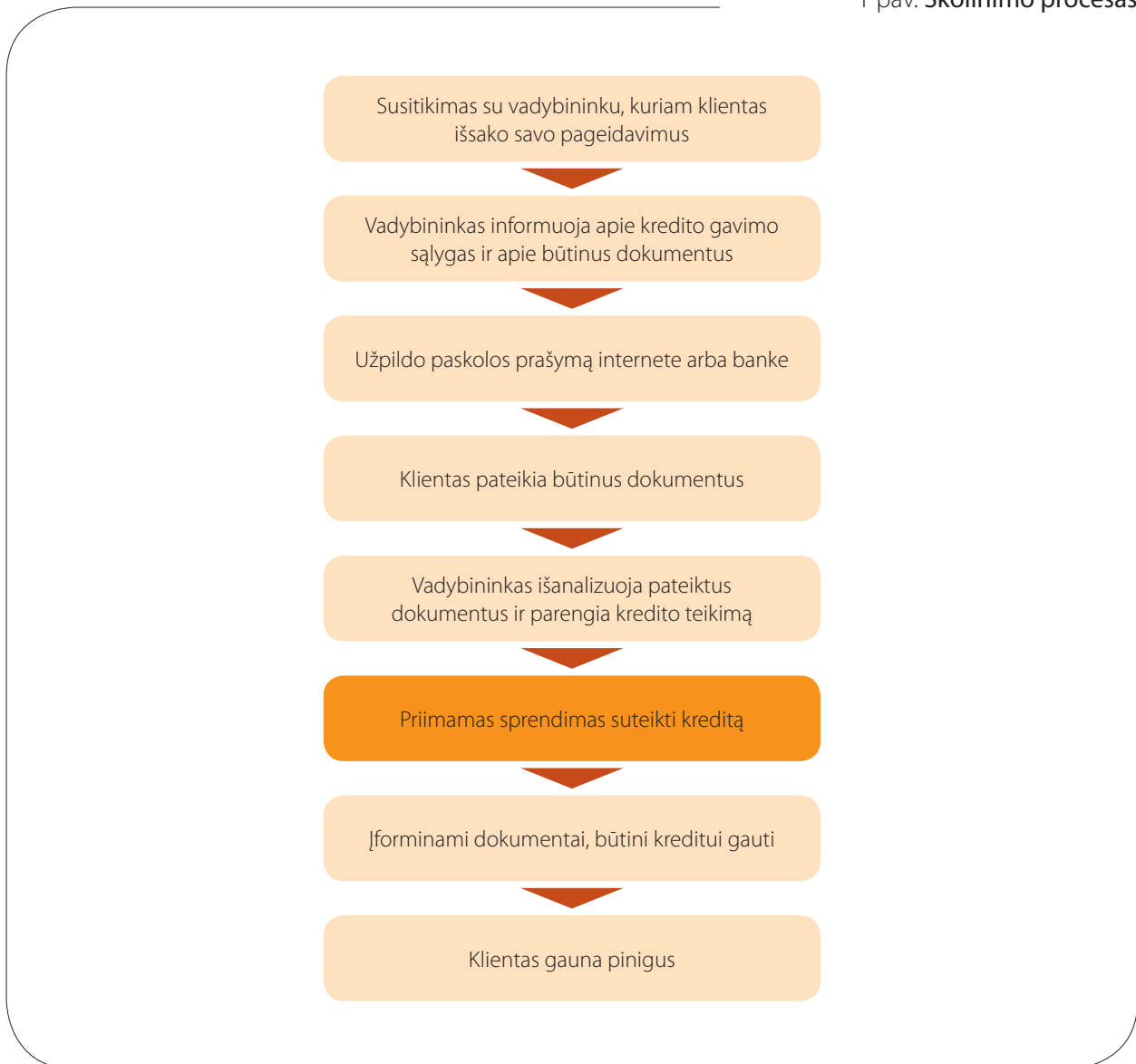
Visas paskolas, teikiamas gyventojams, bankai skirsto į tris pagrindines grupes:

- paskolos gyvenamajam būstui įsigyti;
- vartojimo paskolos (tam tikra prasme prie jų priskiriamos ir paskolos studijoms¹);
- paskolos verslui.

Atsižvelgdami į pasirenkamos paskolos rūšį bankai gavėjams taiko skirtingas sąlygas ir palūkanų normas už paskolas.

Skolinimo proceso eiga parodyta 1 pav.

¹ Daugiau skyriuose „Vartojimo paskolų savitumai“ ir „Paskolos studentams“

Šia tvarka išduodamos visos minėtos ir toliau aprašomos paskolos, tačiau būsto, studijų paskolos ir lizingas turi tam tikrų ypatumų, apie kuriuos parašyta prie konkrečios paskolos rūšies.

5.2. Paskolų vertinimas

Siekiant užtikrinti tinkamą pinigų cirkuliavimą ir grįžtamumą, kreditavimo veikloje taikomi įvairūs kliento ir išduodamos paskolos vertinimo būdai, vienas jų yra vadinamasis CAMPARI. Kiekviena raidė reiškia tam tikrą kreditavimo principą:

Character – nurodo pinigų gavėjo patikimumą, t. y. kaip skolintojas vertina moralines kliento savybes; tai tam tikras pasitikėjimas klientu, kurį gali lemti ankstesnė kreditavimo istorija, informacija apie kliento veiklą ir kt.

Ability – galimybė (produktyvumas) – nusako finansines kliento galimybes grąžinti paskolą; vertinamos gaunamos kliento pajamos, skaičiuojama, kiek klientui lieka pinigų paskolai grąžinti, patenkinus kitus poreikius ir privalomas išlaidas.

Margin – marža; tai kreditoriaus taikomas „antkainis“, skirtumas tarp pinigų pirkimo iš indėlininkų (praktikoje taikoma tarpbankinė palūkanų norma) ir pinigų pardavimo paskolos gavėjui. Maržai apima kelis kriterijus, tačiau visada turi atitikti banko prisiimamą riziką už galimą kliento nemokumą ar mokėjimų sutrikimą.

Purpose – tikslas; kreditavimo veikloje labai svarbu, kad paskola būtų panaudota tam tikslui, kuriam ją suteikė kreditorius; tai užtikrina ir pinigų naudojimo klientui naudą, ir suteikia tikrumą kreditoriui, nes jis iš anksto gali įvertinti ir galimą investavimo riziką.

Amount – paskolos suma. Pabrėžiama, kad suma turi atitikti pinigų poreikį konkrečiam tikslui (projektui) įgyvendinti. Jei suma bus didesnė, tai klientas gali pinigus panaudoti kitiems tikslams (netikslingai); jei suma bus per maža, klientas gali skolintis papildomai iš kito kreditoriaus, t. y. klientui reikės vienu metu atiduoti kelias paskolas, tarp jų ir tas, kurių pradinis kreditorius neįvertino. Abiem atvejais gali kilti problemų grąžinant paskolą.

Repayment – paskolos grąžinimo periodiškumas turi atitikti gaunamus pinigų srautus, priešingu atveju, atėjus mokėjimo laikui, klientui gali pritrūkti reikiamos sumos, o anksčiau gautas pajamas jau gali būti panaudojęs kitiems tikslams.

Insurance – grąžinimo užtikrinimas; paskolos dažniausiai užtikrinamos turto įkeitimu (ne vartojimo kredito atveju – nekilnojamojo turto) arba laidavimu (dažniausiai, fizinio asmens, turinčio nuolatines pajamas), bet neretai ir mokių institucijų, tarp jų ir valstybinių, garantija ar paskolos draudimu. Paskolos grąžinimo užtikrinimas – tai galimybė bankui, jei klientas nevykdys ar negalės vykdyti savo finansinių įsipareigojimų, išieškoti skolą iš įkeisto turto vertės ar laiduotojo, garanto pajamų ar draudimo išmokos.

Taigi kredituojant svarbu nepamiršti, kad paskolos grąžinamos pinigais, todėl bankai, prieš suteikdami jas, nuodugnai išanalizuoja kliento mokumą: jo gaunamas pajamas, apskaičiuoja, kad, atėmus gražintiną paskolos sumą ir palūkanų įmokas, klientui užtektų ne tik susimokėti už visas turimas skolas, bet ir pragyventi (susimokėti už komunalines paslaugas, maistui ir kt.).

Tačiau, nepaisant kliento mokumo įvertinimo, bankai, būdami indėlininkų „įgaliotiniais“, neturi teisės išduoti paskolų, kurių grąžinimu abejoja. Visais atvejais rizikingesnės paskolos yra kompensuojamos didesnėmis palūkanų normomis. Rizikingesnėmis laikomos paskolos, už kurias nėra įkeičiamas turtas (geriausias įkeitimas kreditoriui – gryniesi pinigai (bet tai retai pasitaiko), o dažniausiai įkeičiamas – nekilnojamas turtas).

Norint įvertinti paskolos gavėjo finansinę situaciją, remiantis šeimos finansiniais duomenimis, galima apskaičiuoti tam tikrus rodiklius.

Finansų patarėjai siūlo, kad asmuo (šeima) turėtų susitaupęs (**likvidaus turto**) maždaug trijų–šešių mėnesių bendrųjų išlaidų sumą, iš kurios jis galėtų apmokėti einamąsias sąskaitas ir užsitikrinti tam tikrą saugumą nesėkmės atveju (pvz., praradęs darbą ar darbingumą). Jeigu darbdavys apsaugo nuo pajamų praradimo (apdraudžia darbuotoją ar pan.), tai galima turėti ir mažesnę likvidžių lėšų sumą.

Likvidaus turto ir namų išlaikymo einamųjų išlaidų santykis parodo laiką (mėnesiais ar metais), per kurį asmuo (šeima) galės apmokėti savo einamąsias mėnesines namų išlaikymo išlaidas, t. y. kiek pinigų (likvidaus turto) reikia būti sukaupusiam.

Likvidumo rodiklis – tai likvidaus turto ir įsipareigojimų santykis. Jis parodo, kiek yra likvidaus turto prisiimtam 1 litui įsipareigojimų. Jei šis rodiklis didesnis už 1, vadinasi, trumpalaikiai įsipareigojimai bus įvykdyti. Kuo jis didesnis, tuo geresnis likvidumas.

Bendruoju atveju, jeigu visi įsipareigojimai viršija visą turtą, tai reiškia nemokumą. Būti nemokiam nereiškia nelikvidumo, dar gali užtekti pinigų sumokėti einamuosius įsipareigojimus tam tikrą laiką. Tačiau, jeigu niekas nepasikeis, neužteks pinigų sumokėti visų prisiimtų įsipareigojimų.

Skolos rodiklis – tai visų įsipareigojimų ir viso turto santykis. Tai tam tikra prasme – „ankstyvojo“ perspėjimo signalas. Rodiklis parodo, kokia skola tenka 1 litui turto. Kuo šis rodiklis mažesnis, tuo saugesnė kliento finansinė padėtis, tačiau nėra tikslaus skaičiaus, nurodančio, kokia turėtų būti šio rodiklio reikšmė. Kuo mažesnis turto kainų svyravimas, tuo didesnė gali būti rodiklio reikšmė, esant vienodoms visoms kitoms sąlygoms. Bendruoju atveju, norint būti pakankamai saugiam, šis rodiklis turėtų būti mažesnis nei 0,5.

Sugebėjimas susimokėti skolas priklauso ne tik nuo turimo turto rinkos vertės, bet ir nuo santykio tarp būtinųjų mokėjimų (pragyvenimo išlaidų) ir įmokų už paskolų grąžinimą. Paskolų grąžinimas – tai paskolos dalies ir priskaičiuotų palūkanų metinė (arba mėnesinė) paskolų, kurioms nustatytas periodinis grąžinimo grafikas) įmoka.

Skolos aptarnavimo rodiklis – būtinieji mokėjimai (pragyvenimo išlaidos), padalyti iš įmokos už paskolas (kartu su priskaičiuotomis palūkanomis). Šis rodiklis parodo santykį tarp pragyvenimo išlaidų ir mokėjimų už naudojamą paskolomis. Skaičius parodo, kiek uždirbama 1 litui, mokėtinam už paskolą ir priskaičiuotas palūkanas. Kuo aukštesnis šis rodiklis, tuo lengviau galima grąžinti paskolą. Jeigu rodiklis lygus 1, vadinasi, visos pajamos, susimokėjus komunalinius mokesčius (ir kt.), turi būti pervedamos už prisiimtus įsipareigojimus; jei mažiau už 1, vadinasi, neužtenka uždirbamų pajamų grąžinti paskoloms (į pajamas įskaičiuojamos visos gaunamos pajamos, ne tik susijusios su darbo santykiais, be to, būtina atimti priklausančius mokėti pajamų mokesčius).

Atskirai paimtas skaičius tiksliai neparodys tikros finansinės šeimos padėties, bet, manoma, kai šis rodiklis lygus 3 ar daugiau – gana gerai. Tai reiškia, kad didesnė dalis gaunamų pajamų nebus nukreipta tik skoloms dengti.

Nusprendus pasiskolinti iš banko, reikia žinoti kai kuriuos **bendrus kreditavimo pagrindus**.

Paskolos išduodamos pilnamečiams Lietuvos Respublikos piliečiams arba turintiems leidimą nuolat gyventi Lietuvoje ir gaunantiems pakankamas ir nuolatinės pajamas. Paskolos išduodamos litais, eurai arba JAV doleriais (nors pastaruoju metu kai kurie bankai kartais atsisako išduoti paskolas doleriais). Jeigu paskolos išduodamos užsienio valiuta, paskolos grąžinamos litais, perskaičiuavus grąžintiną sumą pagal grąžinimo dieną nustatytą banko valiutos pirkimo kursą.

Bankai, priimdami spėdimą dėl paskolos išdavimo, remiasi finansiniais kliento duomenimis, t. y. analizuoja jo ir sutuoktinio bendras pajamas, pirmiausia nuolatinės, taip pat ir papildomas (gali būti ir nenuolatinės). Dažniausiai skaičiuojamos per mėnesį gaunamos pajamos, nes paskolų grąžinimas (dažniausiai) ir palūkanų mokėjimas (visada) gyventojams nustatomas kas mėnesį (vieni bankai paskolos grąžinimą nurodo tik paskutinę mėnesio dieną, kiti leidžia klientui pasirinkti grąžinimo dieną). Bendruoju atveju rekomenduojama, kad už paskolas būtų mokama pajamų (atlyginimo) gavimo dieną arba kitą po jos.

Dauguma Lietuvos bankų jau turi prieigą prie „Sodros“ duomenų bazės ir klientas, pildydamas prašymą paskolai gauti, pasirašo, kad sutinka, jog bankas, prisijungdamas prie šios duomenų bazės, naudotų jo asmens kodą. Tačiau kai kurie bankai dar prašo papildomai pateikti pažymą iš darbovietės apie gaunamą darbo užmokestį per pastaruosius 6 mėnesius, jei per šį laiką nebuvo keista darbovietė. Jeigu paskolos prašoma banke, į kurį pervedamas darbo užmokestis bent 6 mėnesius, tai pažymos iš darbovietės pateikti nereikalaujama.

Iš nurodytų kliento gaunamų pajamų bankai atima visas kas mėnesį mokėtinas sumas už jau turimus įsipareigojimus (turimas paskolas, lizingo sutartis, gyvybės draudimo įmokas ir kt.). Kartais bankas taiko (skaičiuoja, vertindamas kliento finansines galimybes) vadinamąjį **paskolos aptarna-**

vimo rodiklį – maksimalią pinigų sumą (atėmus turimus finansinius įsipareigojimus), išleidžiamą paskolai ir palūkanoms mokėti kas mėnesį, išreikštą procentais nuo grynujų šeimos pajamų.

Šį rodiklį bankai kartais nustato skirtingai, atsižvelgdami į gaunamų pajamų dydį, nes kuo daugiau žmonės gauna, tuo daugiau išleidžia. Pavyzdžiui, jeigu kliento ir šeimos narių grynosios mėnesio pajamos, atėmus turimus finansinius įsipareigojimus, yra 600–2000 Lt, tai standartinis paskolos rodiklis rekomenduojamas 35 proc., jei pajamos 2000–4000 Lt – tai 40 proc.

Nepaisant šių skaičiavimų, bankai dar skaičiuoja, kiek lieka šeimai ir kiekvienam jos nariui iš grynujų pajamų atėmus kas mėnesį mokėtiną paskolos ir palūkanų dalį ir nustato minimalius reikalavimus.

Be finansinių duomenų, bankai, ruošdamiesi suteikti paskolą, patikrina, ar klientas nėra registruotas Asmenų skolų registre (dabar šias duomenų bazes kreditoriams siūlo privačios skolų išieškojimo bendrovės, kartais vadinamos inkaso bendrovėmis). Jeigu klientas turėjo skolų, visada analizuojama, už kokias prekes ar paslaugas buvo įsiskolinata (skolos faktai už pirmo būtinumo prekę ar paslaugą laikomi svarbesni negu ne už pirmo būtinumo prekes ar paslaugas). Šiuo atveju analizuojama informacija ir apie neapmokėtas, ir apie apmokėtas skolas.

Taip pat tikrinama, ar (ir kiek) klientas turi paskolų, įregistruotų Lietuvos banko Paskolų rizikos duomenų bazėje, tačiau į ją patenka tik paskola, kuri išdavimo metu vienam paskolos gavėjui (viena arba kelių paskolų suma vienoje kredito įstaigoje) buvo didesnė negu 50 000 Lt (tai dažniausiai paskolos, už kurių grąžinimą įkeičiamas nekilnojamasis turtas). Šioje duomenų bazėje pateikiama informacija apie kreditus verslui, vartojimo kreditus, hipotekinius kreditus, sąskaitos kreditus (*overdraft* – angl., į kuriuos įskaičiuojami kredito limitai mokėjimo kortelėse), atpirkimo sandorius, išsimokėtinai (skolon) parduotą turtą, taip pat ir finansinį lizingą.

Bankai tikrina, ar pats klientas nėra registruotas areštų registre.

Įvertinama bendra kliento turtinė padėtis (nes paraiškoje paskolai gauti turi nurodyti visą turimą turtą tiek klientas, tiek jo sutuoktinis).

Be to, atsižvelgiama ir į kitą informaciją:

- kliento amžių (kuo senesnis ar kuo jaunesnis, tuo rizika didesnė), profesiją (rizikingesniais laikomi asmenys, kurių pajamos nėra griežtai fiksuotos, taip pat kurių profesijos dėl įvairių priežasčių gali tapti nebereikalingos);
- darbovietėje dirbtą laiką (jei klientas visą gyvenimą dirbo vienoje darbovietėje, yra rizika, kad, jeigu praras darbą, jam bus sunku rasti kitą ir adaptuotis; klientas, labai dažnai keičiantis darbus irgi vertinamas kaip rizikingas);
- kliento reputaciją;
- kreditavimo istoriją tame pačiame banke (ar laiku vykdavo įsipareigojimus, ar ne).

5.3. Paskolų grąžinimo užtikrinimo priemonės

Paskolos grąžinimo užtikrinimo priemonės lemia ir palūkanų normos dydį, kurį nustato kreditorius. Jeigu paskolos išduodamos neįkeitus turto ar be kitų užtikrinimo priemonių, tai palūkanų normos yra didesnės. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse išskiriamos šios paskolos grąžinimo užtikrinimo priemonės:

- hipoteka (įkeitimas);
- laidavimas;
- garantija;
- rankpinigiai;
- netesybos.

Hipoteka – tai esamo ar būsimo skolinio įsipareigojimo įvykdymą užtikrinantis nekilnojamojo daikto įkeitimas, kai įkeistas daiktas neperduodamas kreditoriui. Susitarimas perduoti įkeičiamą daiktą kreditoriui negalioja. Hipoteka neatima iš daikto savininko teisės valdyti, naudoti įkeistą daiktą ar juo disponuoti, atsižvelgiant į hipotekos kreditoriaus teises. Paskesnis įkeisto daikto įkeitimas leidžiamas, jeigu hipotekos sutartyje (lakšte) nenumatyta kitaip.

Įkeitimas – tai esamo ar būsimo skolinio įsipareigojimo įvykdymą užtikrinantis kilnojamojo daikto ar turtinių teisių įkeitimas, kai įkeitimo objektas perduodamas kreditoriui, trečiajam asmeniui ar paliekamas įkaito davėjui. Pagal įkeitimą kreditorius (įkaito turėtojas) turi teisę, skolininkui neįvykdžius įkeitimu užtikrintos prievolės, patenkinti savo reikalavimą iš įkeisto daikto vertės pirmiau už kitus kreditorius. Įkeitimo objektu gali būti kilnojamieji daiktai ir turtinės teisės.

Jeigu turtas neperduodamas saugoti kreditoriui, jis visada turi būti įkeistas ir šis įkeitimas registruojamas hipotekos registre.

Laidavimas – sutartimi laiduotojas už atlyginimą ar neatlygintinai įsipareigoja atsakyti kito asmens kreditoriui, jeigu asmuo, už kurį laiduojama, neįvykdys visos arba dalies savo prievolės. Laidavimas yra papildoma (šalutinė) prievolė. Kai pasibaigia pagrindinė prievolė arba ji pripažįstama negaliojančia, pasibaigia ir laidavimas. Kai prievolė neįvykdyta, skolininkas ir laiduotojas atsako kreditoriui kaip solidarią prievolę turintys bendraskoliai, jeigu kitaip nenumato laidavimo sutartis. Laiduotojas atsako taip, kaip ir skolininkas (už palūkanų sumokėjimą, už nuostolių atlyginimą, už netesybų sumokėjimą), jeigu kitaip nenustato laidavimo sutartis. Įvykdžius prievolę, laiduotojui pereina visos kreditoriaus teisės pagal šią prievolę. Laidavimas baigiasi tuo pačiu metu kaip ir juo užtikrinama prievolė arba kai laiduotojas miršta.

Garantija – vienašalis garanto įsipareigojimas garantijoje nurodyta suma visiškai arba iš dalies atsakyti kitam asmeniui – kreditoriui, jeigu asmuo – skolininkas prievolės neįvykdys ar ją įvykdys netinkamai, ir atlyginti kreditoriui nuostolius tam tikromis sąlygomis (skolininkui tapus nemokiam ir kitais atvejais). Garanto atsakomybė yra subsidiari. Įvykdęs prievolę, garantas įgyja atgręžtinio reikalavimo teisę skolininkui. Garanto prievolę riboja garantijoje nustatyta suma. Gavęs kreditoriaus reikalavimą įvykdyti prievolę, garantas privalo nedelsdamas apie tai pranešti skolininkui ir perduoti jam kreditoriaus reikalavimo kopiją. Garantą turi teisę atsisakyti tenkinti kreditoriaus reikalavimą, jeigu reikalavimai ar pateikti dokumentai neatitinka garantijos sąlygų arba pateikti pasibaigus garantijos terminui.

Rankpinigiais laikoma pinigų suma, kurią viena sutarties šalis pagal sudarytą sutartį jai priklausančių mokėti sumų sąskaita duoda antrajai šaliai, kad įrodytų sutarties egzistavimą ir užtikrintų jos vykdymą. Rankpinigiais negali būti užtikrinta sutartis, kuriai pagal įstatymus privaloma notarinė forma (turto pirkimo–pardavimo, hipotekos ar kt.). Jeigu už sutarties neįvykdymą atsako rankpinigius davusi šalis, rankpinigiai lieka antrajai šaliai. Jeigu už sutarties neįvykdymą atsako rankpinigius gavusi šalis, ji privalo sumokėti antrajai šaliai dvigubą rankpinigių sumą.

Netesybos – tai įstatymų, sutarties ar teismo nustatyta suma, kurią skolininkas privalo sumokėti kreditoriui, jeigu prievolė neįvykdyta arba netinkamai įvykdyta (bauda, delspinigiai). Netesybos gali būti nurodytos konkrečia suma arba užtikrinamos prievolės sumos procentu. Jeigu nustatytos netesybos, kreditorius negali reikalauti iš skolininko ir netesybų, ir realiai įvykdyti prievolę, išskyrus atvejus, kai skolininkas praleidžia prievolės įvykdymo terminą.

Nekilnojamasis turtas – tai pastatai, jų dalys ir žemė.

Kilnojamasis turtas – tai pinigai, transporto priemonės (taip pat prekių atsargos, įrenginiai ir kt.).

Laiduoti gali tiek fizinis, tiek juridinis asmuo, garantuoti – tik juridinis asmuo.

Nustatydami įkeičiamo turto ir išduodamos paskolos santykį, bankai taiko įvairias proporcijas, tačiau bendruoju atveju likvidacinė turto vertė turi būti ne mažesnė nei klientui suteiktų bet kokių

kreditų bendra suma ir kitiems klientams suteiktų kreditų suma, užtikrinta to paties turto įkeitimu. Jeigu kreditas viršija likvidacinę įkeisto turto vertę, kredito dalies grąžinimas vertinamas neužtikrintu. Išduodami įkeitimu neužtikrintas paskolas, bankai taiko aukštesnes palūkanų normas.

5.4. Kitos paskolų išdavimo sąlygos

Už išduodamas paskolas bankai nustato kintamąją arba pastoviąją palūkanų normą. Kintamoji palūkanų norma – tai 3, 6, 12 mėnesių bazinė palūkanų norma + banko marža. Bazinė palūkanų norma – tai vidutinė tarpbankinė palūkanų norma, už kurią bankai pasiruošę skolinti vieni kitiems. Atsižvelgiant į paskolų valiutą, išskiriamos tokios tarpbankinės palūkanų normos:

- VILIBOR (Vilniaus vidutinė tarpbankinė palūkanų norma) taikoma paskoloms litais;
- LIBOR EUR (*London Inter Bank Offer Rate*) arba EURIBOR EUR (Eurozonos tarpbankinė palūkanų norma), šios dvi palūkanų normos eurais skiriasi labai nežymiai;
- LIBOR USD taikoma JAV doleriams.

Banko maržą sudaro:

- veiklos išlaidos;
- rizikos sąnaudos;
- pelnas (užduoties marža).

Kai rinkoje palūkanų normos yra žemos, rekomenduotina rinktis pastovią (dar vadinamą fiksuotą) palūkanų normą, bet reikia nepamiršti, kad paskolos išdavimo metu konkreti pastovioji palūkanų norma visada bus didesnė už tuo metu taikomą kintamą palūkanų normą (taip bankai nori apsaugoti nuo galimos palūkanų normos kilimo rizikos).

Beje, kai kurie bankai (pirmas buvo dabartinis DnBNord bankas) siūlo vadinamąsias „palūkanų lubas“, kai klientui už papildomą mokestį nustatoma maksimali palūkanų normos riba (taikoma sutartims su kintamomis palūkanų normomis), t. y. pakilus rinkoje palūkanoms aukščiau nustatytos ribos, kliento mokama palūkanų norma nebedidės.

Be to, klientai, imantys paskolas, bankui sumoka komisinius mokesčius:

- sutarties paruošimo (taikomas beveik visada);
- turto vertinimo (jei vertina banko darbuotojai; jeigu turtą vertina nepriklausomi turto vertintojai, tai mokestis mokamas ne bankui);
- įsipareigojimo (taikomas ilgalaikėms paskoloms, mokestis už tai, kad, jeigu klientas nepaima jam suteikto kredito sumos iki nustatyto laiko, bankas įsipareigoja laikyti rezervavęs pinigus ir neišduoti kitam klientui, todėl bankas po nurodytos datos skaičiuoja įsipareigojimo mokestį).

Kreditų sutartyse visada būna numatomos netesybos už laiku nesumokėtas palūkanas ar paskolą, ar kitokių įsipareigojimų nevykdymą:

- bauda – vienkartinė;
- delspinigiai – skaičiuojami už kiekvieną termino praleidimo dieną, savaitę; mėnesį ir t. t. (kai kuriuose bankuose dar išlikęs pavadinimas – padidintos palūkanos).

Gyventojai turi galimybę pasirinkti paskolos grąžinimo būdą – linijinį ar anuitetinį:

- **Linijinis** – kreditas pradedamas grąžinti ne vėliau kaip po tam tikro sutarto laikotarpio nuo sutarties sudarymo dienos ir grąžinamas lygiomis dalimis. Palūkanos mokamos kas mėnesį, nuo pinigų gavimo ir skaičiuojamos nuo negrąžintos paskolos sumos.
- **Anuitetinis** – kreditas pradedamas grąžinti kitą mėnesį, paėmus paskolą. Kreditas ir palūkanos mokamos vienodomis įmokomis kas mėnesį. Iš apskaičiuotos įmokos pirmiausia dengiamos palūkanos už faktiškai panaudotą paskolos dalį, likusi suma nukreipiama paskolos dalies grąžinimui. Taigi iš pradžių didžioji įmokos dalis tenka priskaičiuotoms palūkanoms, o

paskolos likutis mažėja nedidele dalimi. Anuitetinį grąžinimo būdą bankai taiko tada, kai kliento mėnesinės pajamos yra per mažos pasirinktai paskolai gauti. Tačiau, pasirinkęs anuitetinį grąžinimo būdą, klientas faktiškai sumoka daugiau palūkanų, negu būtų mokėjęs pagal linijinį grąžinimo metodą.

5.5. Būsto paskolos

Komeraciniai bankai, siekdami išplėsti būsto kreditavimo rinką, pastaruosius kelerius metus mažino reikalavimus būsto kreditams. Šiuo metu didieji bankai teikia paskolas iki 40 metų terminui. Kai kurios sąlygos įvairiuose bankuose gali kisti, tačiau, esant šiuolaikinei bankų konkurencijai, pagrindiniai reikalavimai yra vienodi – turėti nuolatinės ir pakankamas pajamas (bankui pristato pajamas patvirtinančius dokumentus, o bankai papildomai tikrina duomenis „Sodros“ duomenų bazėje) ir įkeisti perkamą būstą.

Kalbant apie bankų teikiamų paskolų sąlygas, būtina paminėti paskolos ir įkeičiamo turto santykį, taip pat ir palūkanų normas.

Pastaruojų metu vėl grįžtama prie normalios praktikos, kai įkeičiamo turto vertė turi būti didesnė už prašomą paskolos sumą. Konkrečios sąlygos bankuose skiriasi, bet dažniausiai šis santykis turi būti 100 su 70 (t. y. klientas turi turėti savo lėšų iki 30 proc. perkamo būsto vertės). Norint gauti didesnę paskolą, galima pasinaudoti UAB Būsto paskolų draudimo teikiama paslauga (apie tai – toliau) ir gauti iki 100 proc. įkeičiamo turto vertės paskolą.

Visais atvejais rizikingesnės paskolos yra kompensuojamos didesnėmis palūkanų normomis. Pastaruojų metu, labai išaugus VILIBOR, padidėjo ir mokamų už būsto paskolas litais palūkanos (Lietuvos banko duomenimis, 2009 m. birželio mėnesį išduotos paskolos būstui namų ūkiams, fiksuojant pradinę normą, buvo 11,04 proc., o didžiausia palūkanų norma šio tipo paskoloms per 2009 m. buvo balandžio mėnesį – 11,83 proc.). Kadangi tarpbankinės palūkanų normos eurais ir litais skiriasi (o naujų išduodamų paskolų palūkanos – dukart), gyventojai stengiasi eurais ne tik imti naujas paskolas būstui, bet ir refinansuoti ankstesnius įsipareigojimus.

Dažnai bankai būsto paskoloms taiko paskolos grąžinimo termino atidėjimą, kartais – iki vienerių metų.

Be to, jau nebegalima susigrąžinti dalies sumokėto pajamų mokesčio už nuo 2009 m. išduotų būsto paskolų sumokėtas palūkanas.

Būsto paskolos vadinamos ir hipotekinėmis.

5.5.1. Būsto paskolos išdavimo procesas

Bendruoju atveju, išduodama paskolos suma priklauso, nuo įsigyjamo būsto vertės ir nuo kliento gaunamų pajamų. Jei klientas turi sutuoktinį, tai analizuojamos abiejų sutuoktinių gaunamos pajamos. Svarbu nepamiršti, kad įsigyjant būstą santuokoje, bankai reikalauja, kad abu sutuoktiniai pasirašytų paskolos sutartį arba kad kitas sutuoktinis laiduotų būsto paskolos grąžinimą.

Nusprendęs imti būsto paskolą, klientas turi užpildyti kredito prašymą (paraišką) ir pristatyti reikalaujamus dokumentus (Lietuvos Respublikos piliečio pasą arba asmens tapatybės kortelę; valstybinio socialinio draudimo pažymėjimą; pajamas liudijančius dokumentus).

Imant paskolą būsto statybai ar rekonstrukcijai, papildomai reikia pristatyti rangos darbų sutartį, jei darbai atliekami rangos būdu; leidimą statyti ir kitus projekto dokumentus; dokumentus, liudijančius žemės sklypo nuosavybę ar nuomos teisę; statybos, rekonstrukcijos darbų sąmatą ir darbų grafiką.

5.5.1.1. Sprendimo dėl paskolos išdavimo priėmimo prielaidos

Išanalizavęs pateiktus dokumentus bankas, pagal patvirtintas vidaus taisykles, priima sprendimą dėl paskolos suteikimo (įvertinęs visą pateiktą informaciją ir atsižvelgdamas į nuostatas, išdėstytas anksčiau: 5.2. Paskolų vertinimas, 5.3. Paskolų grąžinimo užtikrinimo priemonės ir 5.4. Kitos paskolų išdavimo sąlygos). Apie priimtą sprendimą klientui praneša vadybininkas.

Be to, prieš priimant sprendimą dėl paskolos išdavimo, bankas (arba nepriklausomas turto vertintojas) įvertina įkeičiamą turtą. Paprastai turtas įvertinamas per 1–5 darbo dienas nuo kreipimosi į turto vertinimo agentūrą. Vertinimo paslaugų kaina priklauso nuo:

- turtą vertinančios agentūros įkainių;
- vertinimo darbų apimtį;
- vertinamo turto būklės, jo buvimo vietos ar nuo to, kaip greitai klientas nori gauti įvertinimo ataskaitą.

Kai kuriais atvejais įsigyjant ir įkeičiant būstą, turto vertinimo gali neprireikti. Tokios išimtys priklauso nuo perkamo būsto amžiaus, įsigijimo kainos, būsto kredito dydžio ir kitų sąlygų, kurias išsamiau paaiškina aptarnaujantis vadybininkas.

Visada turi būti **įkeistas perkamas būstas**. Jei perkamo būsto vertės nepakanka norimos paskolos gavimui, gali būti įkeistas ir kitas bankui priimtinas turtas. Jeigu prieš būsto paskolos išdavimą nėra galimybės įkeisti perkamą būstą, tai įkeičiamas kitas turtas, kurį bankas laiko pakankamu, bet, įsigijus finansuojamą būstą, jį būtina įkeisti.

Paskolos sutartis su banku sudaroma tada, kai klientas pasirenka norimą būstą, įkeičiamą būstą įvertinta, banke klientui atidaroma sąskaita (jeigu jos anksčiau neturėjo). Pasirašant būsto kredito sutartį būtina dalyvauti ne tik pats klientas, bet ir sutuoktinis ar asmuo, su kuriuo ketinama pirkti būstą (bendraskolis ar laiduotojas).

5.5.1.2. Būsto pirkimo–pardavimo sutarties pasirašymas

Dažniausiai klientai, imantys būsto paskolą, neturi kito būkui priimtino įkeisti turto. Todėl, priėmus sprendimą dėl paskolos suteikimo, paskolos gavėjas su būsto pardavėju pasirašo pirkimo–pardavimo sutartį.

Su nekilnojamojo turto pardavėju prieš pasirašant pirkimo–pardavimo sutartį būtina aptarti:

- priimtą pirkimo kainą;
- nuspręsti, kuri sutartį pasirašanti šalis (pirkėjas ar pardavėjas) sumokės sutartį tvirtinančiam notarui notarinį mokestį (dažniausiai moka pirkėjas ir pardavėjas lygiomis dalimis);
- pasitikslinti, ar perkamas būstas nėra įkeistas (jei būstas jau įkeistas, tai įkaito turėtojas–bankas turi išduoti leidimą būsto pardavimui; šiuo atveju įkeitimo teisė lieka kreditoriui, o savininkai pasikeičia);
- jei perkama namo ar buto dalis, būtina nustatyti naudojimosi perkama dalimi tvarką;
- informuoti pardavėją, kad bankas paskolos lėšas perves į pardavėjo sąskaitą po to, kai perkamas turtas bus įkeistas bankui; pirkimo–pardavimo sutartyje turi būti numatytas leidimas įkeisti perkamą būstą paskolą išduodančiam bankui ir nurodyti pinigų gaunančio asmens sąskaitos rekvizitus (banko pavadinimą, kodą, sąskaitos numerį).

Jei pardavėjas yra fizinis asmuo, notaro mokestis už pirkimo–pardavimo sutarties patvirtinimą sudaro 0,45 proc. būsto kainos, bet ne mažiau nei 100 Lt (ir ne daugiau kaip 20 000 Lt). Jei pardavėjas yra juridinis asmuo, notaro mokestis už pirkimo–pardavimo sutarties patvirtinimą sudaro 0,5 proc. kainos, bet ne mažiau nei 150 Lt. Į šiuos mokesčius neįtraukti kiti notarui mokėtini mokesčiai (pvz., už perkamo turto teisinio statuso patikrinimą Hipotekos, Turto arešto aktų registre ir kt.). Paprastai

mokestis notarui mokamas grynaisiais pinigais, sudarant pirkimo–pardavimo sutartį. Žinoma, atsižvelgiant į situaciją rinkoje, įkainiai gali kisti.

5.5.1.3. Įgyto būsto nuosavybės teisės registracija

Nuosavybės teisė į įsigytą nekilnojamąjį turtą turi būti įregistruota Nekilnojamojo turto registre, prašymą pateikiant bet kuriam VĮ Registrų centro teritoriniam padaliniiui. Prašymas gali būti pateikiamas per notarą, kuris tvirtina pirkimo–pardavimo sutartį.

Dokumentai, kurių pagrindu VĮ Registrų centre registruojama nuosavybės teisė į nekilnojamąjį turtą, turi būti pateikti dviem egzemplioriais. Vienas jų turi būti originalas arba įstatymų nustatyta tvarka patvirtintas jo nuorašas.

Registruojant nuosavybės teisę į įsigytą nekilnojamąjį turtą reikia pasirinkti terminą, per kurį pageidaujama, kad turtas būtų įregistruotas (galimi terminai – 1, 2, 3, 10 darbo dienų). Įregistravus nuosavybės teisę į įsigytą turtą, išduodamas nuosavybės teisę patvirtinantis pažymėjimas. Mokesčio už nuosavybės teisių įregistravimą ir pažymėjimo išdavimą dydis tiesiogiai priklauso nuo vidutinės turto rinkos vertės ir kliento pasirinkto turto įregistravimo termino – kuo terminas trumpesnis, tuo mokestis didesnis. Atsižvelgiant į rinkos padėtį, visi mokesčiai gali kisti.

Kai kurie bankai siūlo, kad, kliento pageidavimu, visas paslaugas, susijusias su nuosavybės teisės į turtą registravimu, pažymos įkeitimo sandoriui išdavimu ir kt., atliktų banko vadybininkas.

5.5.1.4. Teismo leidimas įkeisti būstą, turint nepilnamečių vaikų

Jeigu įkeičiamame būste gyvena šeima (ar vienas iš tėvų), turinti nepilnamečių vaikų, tai reikia gauti apylinkės teismo leidimą įkeisti būstą. Jei šeima su nepilnamečiais vaikais gyvena ne bankui įkeičiamame būste, o kitame (notarui reikės pateikti dokumentus, patvirtinančius, kad klientas turi kitą būstą, kuris Nekilnojamojo turto registre įregistruotas kaip šeimos turtas), arba jei įkeičiamas žemės sklypas, tada teismo sprendimo įkeisti būstą nereikės.

Norint gauti teismo leidimą, reikia kreiptis į apylinkės teismą pagal savo gyvenamąją vietą. Teismo nutartis dėl leidimo priimama per 5 darbo dienas nuo visų reikiamų dokumentų pateikimo ir įsigalioja jos priėmimo dieną (skubos tvarka, kreipiantis į teisėją, nutartis gali būti priimta per 1–3 dienas). Teismo leidimą reikia pateikti notarui. Teismo leidimas įkeitimo sandoriui išduodamas nemokamai.

5.5.1.5. Įkeičiamo būsto draudimas

Visas įkeičiamas turtas turi būti apdraustas (išskyrus įkeičiamą sąskaitą banke ir žemę). Įkeičiamas turtas turi būti visiškai apdraustas pagal banko nurodytus draudimo įvykius (nuo gaisro, sprogimo, žaibo, vandens poveikio, trečiųjų asmenų neteisėtos veikos, stichinių nelaimių) visam paskolos laikotarpiui draudimo įmonėje, draudimo išmokos gavėju nurodant banką. Įkeičiamas nekilnojamas (ir kilnojamasis) turtas turi būti draudžiamas atkuriamąja verte. Kai kurie bankai siūlo šią paslaugą savo klientams (t. y. turto draudimu pasirūpina banko vadybininkas).

Kai klientas pats draudžia įkeistą turtą, rekomenduotina kreiptis į nepriklausomą draudimo tarpininką (vadinamąjį draudimo brokerį), nes jis, pagal įstatymą, atstovauja draudėjo (kliento) interesams ir turi pateikti bent trijų draudimo bendrovių pasiūlymus, iš kurių klientas pats išsirenka tinkamiausią. Pasitaiko, kad nepriklausomas draudimo tarpininkas gali pasiūlyti net geresnes sąlygas nei draudimo bendrovės atsakingas darbuotojas (tai gali priklausyti nuo atskirų sąlygų, dėl kurių susitaria draudikai ir nepriklausomi draudimo tarpininkai).

5.5.1.6. Hipotekos lakšto sudarymas, patvirtinimas ir registravimas

Nupirktas ir įregistruotas būstas turi būti įkeičiamas bankui.

Norint užsakyti pažymą, kurios reikia sudarant įkeitimo sandorį, klientas turi užpildyti nustatytos formos prašymą. Jį būtina pateikti Hipotekos lakštą tvirtinsiančiam notarui, ir sumokėti mokesį, priklausantį nuo pasirinkto termino. Informaciją apie kitus su pažyma sandoriui sudaryti susijusius taikytinus mokesčius suteikia Hipotekos lakštą tvirtinantis notaras.

Pažymas turto įkeitimo sandoriui sudaryti užsako notaras.

Įkeitimo procesas vyksta šitaip:

- sutartis įforminama surašant hipotekos lakštą (lakštą, dažniausiai, parengia notaras);
- lakštą tvirtina notaras (notaras atsako už pasirašančiųjų asmenų tapatumą ir veiksnumą). Lakšto tvirtinimas kainuoja 0,2–0,3 proc. įkeičiamo daikto vertės, bet ne mažiau nei 50 Lt ir ne daugiau kaip 300 Lt (tikslius įkainius praneša notaras). Mokesčiai notarui mokami grynaisiais;
- lakštą pasirašo paskolos gavėjas, bankas (jo įgaliotas asmuo) ir turto savininkas (jei paskolos gavėjas nesutampa su turto savininku). Tvirtinant hipotekos lakštą pas notarą, būtinai turi dalyvauti klientas ir jo sutuoktinis ar asmuo, su kuriuo kartu ketinama pirkti būstą;
- registruojama hipotekos registre hipotekos teisėjo sprendimu. Už lakšto registravimą Hipotekos registre reikia sumokėti mokesį į Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos sąskaitą. Mokestis priklauso nuo kredito sumos. Kai tai pačiai būsto paskolai registruojamas papildomas turto įkeitimas, už kiekvieną paskesnę įkeitimo sandorio įregistravimą imamas papildomas (100 Lt) atlyginimas;
- įkeitimas įsigalioja nuo jo įregistravimo hipotekos registre momento.

5.5.1.7. Paskolos išmokėjimas

Įregistravus Hipotekos lakštą ir pateikus bankui mokėjimo nurodymą bei sumokėjus bankui dokumentų parengimo ir administravimo mokesį, bankas išmoka paskolą ir nurodytą sumą perveda į:

- pirkimo–pardavimo sutartyje nurodytą pardavėjo sąskaitą, jei paskola skirta tik turto pirkimui;
- statybos / remonto / rekonstrukcijos darbus atlikusios įmonės sąskaitą arba kliento sąskaitą, jeigu statybą / remontą / rekonstrukciją atliks klientas ūkio būdu. Paskolą klientas gali naudoti (gauti) etapais, tai ypač svarbu, kai perkamas nebaigtas statyti būstas ar atliekama būsto rekonstrukcija.

5.5.1.8. Atsiskaitymo už įsigytą būstą patvirtinimas

Kai klientas visiškai atsiskaito su būsto pardavėju, per pirkimo–pardavimo sutartyje nurodytą terminą (2–3 dienas) pardavėjas privalo pirkėjui pateikti notaro patvirtintą pažymą apie visišką atsiskaitymą pagal būsto pirkimo–pardavimo sutartį (pas notarą būtinai turi nuvykti pardavėjas, bet gali ir kartu su pirkėju). Pažymos originalą pirkėjas turi pateikti VĮ Registrų centrui, o kopiją – aptarnaujančiam banko vadybininkui. Šios pažymos nepateikęs VĮ Registrų centrui, pirkėjas negalės laisvai disponuoti įsigytu turto.

Svarbu žinoti, kad turto įkeitimas nesusijęs su turto nuosavybės teisės pasikeitimu. Įkeistas turtas ir toliau tebėra kliento nuosavybe. Hipotekos esmė ta, kad bankas įgyja teisę, skolininkui neįvykdžius įsipareigojimo, patenkinti savo reikalavimą iš įkeisto turto vertės pirmiau už kitus kreditorius.

Tačiau, jeigu klientas nevykdys įsipareigojimų, bankas, prieš parduodamas jam įkeistą turtą, bando susitarti su skolininku:

- bankas siūlys atidėti paskolos grąžinimo terminą;
- bankas siūlys pačiam turto savininkui parduoti įkeistą turtą;
- jeigu klientas nenorės bendradarbiauti su banku, bankas kreipsis į hipotekos teisėją dėl turto pardavimo iš varžytinių;
- turto pardavimą iš varžytinių vykdo teismo antstolis pagal hipotekos teisėjo priimtą nutartį;
- bankas už parduotą turtą atgaus tik kliento skolą;
- likusieji pinigai bus grąžinti turto savininkui.

5.5.2. UAB Būsto paskolų draudimas paslaugos

Lietuvos Respublikos Vyriausybė ar vyriausybinių institucijų, kaip ir daugumos kitų valstybių, būsto paskolų gyventojams nesuteikia, tačiau nuo 1997 m. veikia Vyriausybės įsteigta kreditų draudimo bendrovė – UAB Būsto paskolų draudimas (toliau – BPD), draudžianti tiek Vyriausybės remiamas, tiek paprastas komercines būsto paskolas.

Jei būsto paskolos gavėjas nori gauti paskolą iki 100 proc. įkeičiamo turto vertės, paskolą galima apdrausti Būsto paskolų draudimo bendrovėje, tada bankas apdraustą būsto kreditą gali suteikti be pradinio įnašo. Kai kurie bankai kreditams, apdraustiems BPD bendrovėje, taiko iki 0,5 proc. mažesnę palūkanų normą.

Būsto paskolų draudimas – tai tam tikras užtikrinimas bankui, kad išduota paskola bus grąžinta. Jei būsto kredito gavėjas kredito sutartyje nustatyta tvarka negrąžina paskolos ar jos dalies, tai BPD sumoka bankui draudimo išmoką.

Tačiau ir BPD pateikia draudėjams tam tikras nustatytas sąlygas:

- ne jaunesnis kaip 18 metų;
- Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienio valstybės pilietis, turintis Lietuvos Respublikos migracijos tarnybos išduotą galiojantį leidimą nuolat gyventi Lietuvoje;
- būsto kredito kartu su palūkanomis ir kitų finansinių įsipareigojimų mėnesio mokėjimai negali viršyti 50 proc. draudėjo šeimos mėnesio pajamų (šis apribojimas netaikomas, jei kiekvienam asmeniui lieka ne mažiau kaip po 1000 Lt);
- šeimos nariai privalo gauti reguliarias pajamas;
- grąžinant draudžiamą kreditą, kiekvienam šeimos nariui turi likti bendrovės nustatyta lėšų suma pragyvenimui (šie reikalavimai keičiami ir priklauso nuo situacijos rinkoje, bet šiuo metu didžiųjų miestų gyventojams vienam asmeniui taikoma minimali suma – 850 Lt, o trijų asmenų šeimai – 1700 Lt).

Galima apdrausti kreditą būstui pirkti, statyti, rekonstruoti, remontuoti, žemės sklypui įsigyti ir būstui statyti, būsto kredito draudimo įmokai sumokėti. Būstas – tai butas, gyvenamasis namas ar jo dalis su žemės sklypu (ar be jo); sodo namas, vasarnamis, sodybinis namas su žemės sklypu (ar be jo).

Draudžiamas kreditas negali būti didesnis nei 100 proc. įkeičiamo nekilnojamojo turto vertės (kainos); kreditas būsto remontui ar kredito dalis žemės sklypui įsigyti negali būti didesnis nei 85 proc. įkeičiamo nekilnojamojo turto vertės; maksimali draudimo suma Vilniaus, Kauno, Klaipėdos miestuose ir jų rajonuose – 600 tūkst. Lt, kituose miestuose – 500 tūkst. Lt.

Daugelis bankų suteikia galimybę pasiskolinti ir būsto kredito draudimo įmoką, ir grąžinti ją kartu su būsto kreditu. Draudimo įmoka sudaro 0,68–1,71 proc. nuo kredito sumos, ji yra vienkartinė ir sumokama prieš paskolos gavimą. Paprastai kredito išdavimo procedūra pailgėja 1–2 dienomis.

Tačiau nereikia pamiršti, kad šis draudimas – papildomos išlaidos paskolos gavėjui.

5.5.3. Būsto įsigijimo ypatumai

5.5.3.1. Pirkti ar nuomotis

Būsto, kuriame gyvenama pirkimas – didžiausias pirkinys, su kuriuo susiduria beveik visi. Daugumos žmonių balanso turto dalyje būsto įrašas yra didžiausias. Todėl priimti sprendimą dėl būsto įsigijimo – vienas svarbiausių finansinių sprendimų, kuriuos kada nors priima individas. Taigi svarbiausia yra apsispręsti, ar pirkti, ar nuomotis būstą.

Beveik kiekvienas, kuris šiuo metu nuomojasi būstą, tikisi jį nusipirkti. Didžiausias pranašumas, kurį įgyja savininkas, – turto vertės, kartu ir nuosavybės, didėjimas, tai gali būti labai naudinga finansiškai, ypač ilguoju laikotarpiu.

Daugelis žmonių skolinasi dalį pinigų, už kuriuos perka būstą. Kadangi būsto paskola užtikrinama nekilnojamojo turto įkeitimu, bankas turi reikalavimo teisę į šio turto vertę.

Metams bėgant, būsto savininkas sumoka dalį paskolos, dalis būsto vertės, į kurią gali pretenduoti bankas, mažėja, o procentinė savininko dalis didėja. Todėl, pasibaigus kredito terminui, visa būsto vertė priklauso savininkui, o būsto vertė, įrašoma balanso nuosavybės dalyje, yra didelė.

Namų ir butų vertė rinkoje turi tendenciją didėti. Tai reiškia, kad kada nors, nusprendus būstą parduoti, yra tikimybė išlošti iš būsto pardavimo ir nemažai užsidirbti. Iš susidariusio skirtumo galima nusipirkti kitą būstą ar tiesiog patogiau gyventi. Kai kurie žmonės šį procesą kartoja keletą kartų per savo gyvenimą, kol galiausiai, vaikams užaugus, pasirenka kuklesnį būstą. Pelną, kurį gauna parduodant didesnę ir brangesnę turtą, gali prisidurti prie pensijos (arba pridėti prie vaikų paveldimo turto). Tai – finansinė strategija, kuri gerai veikia, kai ja atsargiai naudojamesi. Todėl daugelis žmonių turėtų planuoti nusipirkti būstą, kuriame gyvena.

Bet tai nereiškia, kad viskas, įskaitant finansinį saugumą, bus užtikrinta noru dabar nusipirkti namą ar butą. Dažnai jauni žmonės nori perkopti šias „turto kopėčias“. Įkalbėti kitų – tėvų ar informavimo priemonių – jie vos įperka būstą, už kurį paskui sunku išsimokėti. Nesugebėdami laiku atsiskaityti, jie atsilieka nuo mokėjimo grafiko ir rizikuoja prarasti bankų pasitikėjimą jais arba galiausiai privalo parduoti šį turtą. Todėl patartina nuomotis butą tol, kol atsiranda realios galimybės jį nusipirkti. Pinigai, kurie išleidžiami nuomai, tikrai nėra išmesti, kaip kai kurie žmonės mėgsta sakyti. Siūloma galvoti, kad tai – būtinos pragyvenimo išlaidos, taupant nuosavo būsto įsigijimui.

Be to, reikia nepamiršti, kad būstas – irgi investicija. Jį galima apdrausti nuo nelaimingų atsitikimų, bet negalima apsidrausti nuo priverstinio būsto pardavimo kainos žemiau jo vertės praradus darbą.

Jei teks parduoti būstą pačiam, kai rinkos kainos krinta, žinoma reikės susitaikyti su žemesne būsto kaina. Be to, pardavimo išlaidos irgi gali būti nemažos.

5.5.3.2. Nuosavų lėšų turėjimo būtinybė perkant būstą

Ketinant pirkti nuosavą būstą, rekomenduojama dalį pinigų susitaupyti. Bankai gali paskolinti visą pinigų sumą, reikiamą būstui įsigyti, ir, kaip minėta, pasiūlyti papildomai pinigų būstui įsirengti. Tačiau egzistuoja du pagrindiniai finansavimosi 100 proc. ar didesne suma trūkumai:

- skolinantis visą reikiamą pinigų sumą pirkimui, bankas taikys didesnę palūkanų normą; tai padidins namo kainą, kartais net keliais tūkstančiais litų (tai pasakytina ir apie paskolas, apdraustas BPD);
- jeigu paskolos naudojimosi laikotarpiu turto kainos krinta ir reikia parduoti būstą, gauta suma gali būti mažesnė nei paskolos suma. Tai vadinama **neigiama nuosavybe**. Taigi galima susidurti su didesnėmis skolomis ir iš jų neišbristi.

Skolinantis visą pinigų sumą būstui pirkti, reikia būti tikram, kad turto kainos ateityje labai greitai didės. Kelerius pastaruosius metus būstų kainos Lietuvoje kilo, tačiau šiuo metu pastebimas jų kritimas (taip buvo ir 2000 m.).

Nusipirkus būstą kainų piko metu ir pardavus kainoms nukritus, galima patirti didžiulių nuostolių. Gali atsitikti, kad paskolos likutis bus didesnis nei parduoto būsto kaina ir skirtumą teks padengti savo pinigais.

Taigi, nepaisant bendros būsto kainų augimo tendencijos, atskirais laikotarpiais jos gali ir nukristi. Todėl daug geriau skolintis ne visą būsto vertės sumą, o dalį būsto įsigijimo finansuoti iš sukauptų lėšų.

Kalbant apie rekomenduotiną paskolos ir nuosavų lėšų santykį, yra keletas taisyklių, kurios taikytinos būsto paskoloms. Kai kurios jų perimtos iš skolintojų (bankų) praktikos:

- viengungiui galima skolintis sumą, lygią sumai, gautai metinį atlyginimą padauginus iš 3–3,5 kartų, t. y., jei per metus uždirbama 24 000 Lt (2000 Lt per mėnesį), galima skolintis 72 000 Lt ($24\,000 \times 3 = 72\,000$);
- sutuoktiniams ar gyvenantiesiems kartu ir perkantiems būstą, rekomenduojama skolintis 2,5 kartų daugiau, negu siekia abiejų metiniai atlyginimai;
- įmokos už būsto paskolą neturi viršyti 30–40 proc. neto pajamų (iš tiesų tai rekomenduojamas procentas bet kokių paskolų sumai), t. y., jeigu mėnesinis atlyginimas 3000 Lt (į rankas, atskaičiavus mokesčius), mokėjimai turi neviršyti 900–1200 Lt.

Ši taisyklė yra teisinga, tačiau rekomenduotina būti dar konservatyvesniems, ypač jeigu:

- perkamas pirmasis būstas;
- nėra jokios turto turėjimo patirties;
- jeigu yra abejonių dėl savo darbo (yra labai nedaug žmonių, kurie tiksliai gali pasakyti, kad neturi jokių galimybių artimiausiu metu likti be darbo).

Rekomenduotina, kad pasiskolinta suma neviršytų 80 proc. perkamo būsto vertės. Kitaip sakant, reikia turėti susitaupius mažiausiai 20 proc. perkamo turto kainos pinigų sumą. Todėl, sutaupius 25 000 Lt pradiniam įnašui, galima nusipirkti būstą, kurio vertė iki 125 000 Lt ($25\,000 = 20$ proc. nuo 125 000 Lt). Turint 20 proc. depozitą (ir „švarią“ kredito istoriją) gali pasisekti gauti mažesnes palūkanų normas už būsto paskolą.

Laikantis 80 proc. taisyklės, sumažės perkamo būsto kaina (jei klientas neturi pinigų pradinei įmokai, bankai už tai ima papildomas palūkanas, nes didesnė nemokumo rizika). Be to, tai užtikrins, kad pirkėjas nesumanytų prašyti paskolos didesnės, nei gali grąžinti. Būtina saugotis nuo pagundos skolintis šimtu procentų. Tai gali būti apsaugojimas nuo nesėkmių, ypač jei pradeda blogėti ekonominė situacija.

Su namo (buto) pirkimu susiję gerokai daugiau išlaidų. Svarbu tiksliai numatyti, kiek galima išleisti pinigų įsikūrimui. Pavyzdžiui, nusipirkus būstą, reikia neskubėti pradėti didelių pertvarkymų ir remontų, įsigyti naujų baldų. Naudojant vartojamuosius kreditus šiems tikslams arba kreditines korteles, skolos dar labiau padidės. Kartais verta atlikti remontą, kai pradeda kristi turto kaina, ar atėjus laikui jį parduoti. Beje, pirkėjas gali norėti visai kitaip sutvarkyti įsigytą būstą, todėl išleisti remontui pinigai gali būti veltui išleisti.

Vieni, susiskaičiavę išlaidas, gali nusiminti, kiti, nepaisydami rizikos, nuspręsti išleisti gerokai daugiau. Tačiau svarbu nepamiršti, kad daug šeimų per gyvenimą pakeičia kelis būstus. Svarbu pirkti tokį būstą, už kurį tikrai galima išsimokėti ir leisti didėti rinkos kainai, o vėliau įsigyti kitą. Kur kas maloniau ramiai gyventi kukliame name, nei dideliame prislėgtam skolų ir rūpesčių.

Ruošiantis prašyti būsto kredito rekomenduojama išsianalizuoti kiekvieną iš toliau išvardytų punktų:

- reikia tiksliai žinoti, ko nori klientas, ir kokios nori paskolos. Gal nori išmokėti paskolą kuo greičiau, ir kad mokama suma kas mėnesį būtų kuo mažesnė. Neįmanoma šių dviejų tikslų pasiekti vienu metu;
- reikia išsiaiškinti tinkamiausią variantą. Įvairių kreditorių siūlomos paslaugos gali skirtis. Pasiskolinus 100 000 Lt, vienas palūkanų punktas per dvidešimt penkerius metus gali sutaupyti 18 000 Lt;
- reikia parodyti kreditoriams, kad lyginamos jų siūlomos paslaugos. Vieni kreditoriai gali pasiūlyti kokias nors ypatingas sąlygas, pvz., refinansuoti kitą paskolą arba mažesnes administracines įmokas, kad prisitrauktų klientą;
- reikia išsiaiškinti dėl būsto pardavėjo. Pavyzdžiui, renkantis būsto pardavėją reikia išsiaiškinti, kiek jam reikės mokėti. Galima sutaupyti, jeigu kreditorius sutiks finansuoti nebūtinai jo siūlomą turtą. Reikia išsiaiškinti apie kreditorių taikomus apribojimus;
- svarbu išsiaiškinti (suprasti), kaip bus nustatoma paskolos palūkanų norma, ir kaip ji keisis, kintant bazinėms palūkanų normoms;
- reikia įsitikinti, kad kiekvienas mokestis ir įkainis, susijęs su būsto paskola, yra aiškiai pagrįstas ir nurodytas rašytinėje sutartyje;
- reikia paklausti, ar būtina drausti būstą kreditoriaus siūlomoje draudimo įmonėje. Jeigu taip, tai gali būti, kad viską, ką pavyko sutaupyti, forminant paskolą, teks sumokėti draudikui;
- kai kurie kreditoriai automatiškai gali pridėti prie būsto paskolos gyvybės draudimo polisą. Būtina išsiaiškinti, ar tai privalu. Jeigu ne, galima sutaupyti pinigų atsisakant tokio draudimo;
- reikia išsiaiškinti dėl grafikų ir datų ir užsitikrinti, kad pirkimo sandorio sudarymas ir atsiskaitymo grafikas atitiktų kreditoriaus galimybes išduoti paskolą;
- niekada negalima pasirašyti jokio būsto paskolos dokumento, kol ne viskas aišku. Reikia paprašyti, kad kreditorius paaiškintų bet kurį nesuprantamą punktą, ir išreikalauti, kad viskas, ką pavyko sutarti žodžiu, būtų įrašyta raštu;
- reikalauti atsakymų į sunkius (nesuprantamus) klausimus;
- nusprendus imti paskolą reikia dar sykį gerai apgalvoti savo pasirinkimą. Prieš pasirašant bet kokį dokumentą svarbu gerai suprasti, kokius reikės sumokėti mokesčius ir ką reiškia prisiimami įsipareigojimai;
- kartais kreditoriai būna nelabai komunikabilūs. Jie gali nesugebėti pakankamai suprantamai išaiškinti, kaip taikomos baudos ar išankstinio grąžinimo mokestis. Todėl būtina reikalauti paaiškinimų tol, kol atsakymas bus visiškai suprantamas;
- svarbu gauti visus dokumentus raštu. Net rekomenduotina paprašyti, kad kreditorius savo ranka ant sutarties parašytų paaiškinimus ir pabrauktų svarbiausias sąlygas (paskui reikia pasilikti laiko juos perskaityti). Kadangi kreditoriai konkuruoja dėl savo klientų, bus pravartu, jeigu kreditorius pamanytų, kad klientas gali kreiptis ir į kitą banką, jeigu paslaugų sąlygos jam nepatiks. Ir gali būti, kad kreditoriaus požiūris pasikeis kliento naudai.

5.5.3.3. Išankstinis paskolos grąžinimas

Kartais klientai nori sumokėti paskolą pirma laiko, t. y. per mėnesį sumokėti daugiau, nei nurodyta sutartyje, kai tik atsiranda pinigų. Išankstinio mokėjimo pranašumas – per ilgesnį laikotarpį sutaupomos palūkanos, net jeigu išankstinės įmokos yra gana mažos. Galiausiai galima išmokėti paskolą keletu mėnesių ar net keleriais metais anksčiau, nei nurodyta sutartyje, ir pradėti laisvą nuo paskolų gyvenimą greičiau, nei tikėtasi.

Tačiau yra ir tam tikrų trūkumų. Mokant papildomas įmokas pinigai įdedami į investicinį instrumentą (būstą), kuris pagal savo prigimtį yra **nelikvidus**, t. y. kartais jį sunku parduoti. Be to, gali prireikti

grynųjų pinigų, kurie įšaldyti nekilnojamajame turte tuo metu, kai būsto kainos krinta. Dėl šių priežasčių geriau laikyti grynuosius „saugioje“ sąskaitoje.

5.5.3.4. Būsto paskolos refinansavimas

Išankstinis netesybų mokėjimas susijęs ir su kitu būsto finansavimo strategijos klausimu – **refinansavimu**.

Kaip ir kitos palūkanų normos, bankų imamos palūkanos už būsto paskolas retkarčiais skiriasi. Infliacijos laikotarpiais normos turi tendenciją kilti; kainų stabilumo laikotarpiu jos turi tendenciją kristi. Kai būsto paskolų palūkanos krinta, žmonės, kurie buvo paėmę paskolas už palyginti dideles palūkanas, kartais būna suinteresuoti galimybe refinansuoti paskolas, t. y. pakeisti didelių palūkanų normų paskolas mažesnėmis palūkanomis. Tai reiškia sumokėti seną paskolą su didelėmis palūkanų normomis nauja paskola su mažesnėmis palūkanomis. Esmė – sumažinti mėnesio įmokas mokamų palūkanų skirtumo dalimi.

Paskolos refinansavimas yra gera mintis sutaupyti palūkanas, tačiau tik tada, kai palūkanų normos smarkiai kris. Daugelis kreditorių numato netesybas už išankstinį pradinės paskolos grąžinimą. Netesybos gali būti visiškai netikėtos, pvz., refinansuojant paskolą per pirmus penkerius metus, gali būti numatyta, kad reikės sumokėti metų dydžio netesybas kaip išankstinio grąžinimo mokesť. Būtina žinoti, kokios netesybos numatytos konkrečioje sutartyje ar banke, ir į jas atsižvelgti ketinant refinansuoti paskolą.

Be to, reikėtų atkreipti dėmesį ir į:

- išankstinio grąžinimo mokesčio dydį;
- naujos paskolos paėmimo įkainius;
- sugaištą laiką ir pastangas šiam žingsniui.

Tačiau kartais galima išvengti kai kurių mokesčių, refinansuojant paskolą tame pačiame banke. Keičiant bankus, kai kurie iš jų gali sumažinti ar neimti kokio nors mokesčio, norėdami persivilioti klientą. Tiesiog reikia sužinoti, kokias paslaugas galima gauti. Ir niekada negalima daug tikėtis iš atsakymų žodžiu. Visus atsakymus reikia gauti raštu ir apsvastyti.

5.6. Vartojimo paskolų savitumai

Vartojimo paskolų pagrindinis skiriamasis bruožas yra nustatytas Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, t. y. už vartojimo paskolas negali būti įkeičiamas nekilnojamasis būstas.

Pagal šį apibrėžimą prie vartojimo paskolų priskiriamos paskolos, išduodamos:

- vartojimo reikmėms įsigyti (ar, pvz., atostogų išlaidoms apmokėti ir kt.);
- kredito limitai mokėjimo kortelių sąskaitose;
- finansinis lizingas (vadinamoji išperkamoji ar finansinė nuoma).

Šie terminai bus vartojami toliau, aprašant įvairias vartojimo paskolų rūšis.

Dažnai tarp vartojimo paskolų minimos ir paskolos studijų įmokoms sumokėti ar pragyvenimo išlaidoms studijų metu apmokėti, nes dažniausiai šios paskolos suteikiamos be nekilnojamojo turto įkeitimo (išskyrus atvejus skyriuje 5.7.1. Komerčių bankų sukurti vartojimo kreditai studentams).

Tačiau finansinė šių paskolų reikšmė, ypač asmeninių finansų kontekste, yra investicinė, skirta investicijai į žmogiškąjį kapitalą, dėka jų asmuo gali uždirbti ateityje daugiau pajamų. Studentams skirtos paskolos, apimančios ir paskolas už studijas apmokėti, ir skiriamas pragyvenimo išlaidoms (kurios visomis prasmėmis yra vartojamosios), bus aptartos skyriuje 5.7. Paskolos studentams.

Kalbant finansine terminija, neracionalu skolintis vartojimo reikmėms, nes vartojimo prekės iškart nuvertėja. Racionalu skolintis investiciniams tikslams, kai įsigyto daikto vertė padidėja ir dar „uždirba“ papildomų pajamų. Prie šių paskolų priskirtinos:

- paskolos būstui įsigyti arba
- verslui plėtoti;
- paskolos studijoms;
- iš vartojimo paskolų grupės – paskolos (taip pat finansinis lizingas), kai už pasiskolintus pinigus įsigyjama prekė (pvz., automobilis ar kompiuteris), kuri asmeniui leidžia padidinti gaunamas pajamas.

Kalbant apie vadinamąsias „geras“ ir „blogas“ paskolas galima apskaičiuoti, kokią bendrųjų pajamų dalį jos sudaro:

Blogos skolos / metinių pajamų = **blogų skolų grėsmės rodiklis**.

Sakykime, metinis atlyginimas – 57 000 Lt, o vartojimo paskolos, kreditinės kortelės ir lizingas sudaro 25 000 Lt. $25\ 000 / 57\ 000 = 0,44$.

Žinoma, geriausia, kai šis rodiklis lygus 0. Viena stambiausių JAV kredito kortelių kompanijų savo darbuotojams mokymų metu pasakė, kad, jei vartojimo paskolos sudaro apie 10 ar 20 proc. metinių pajamų, gana gerai. Jeigu šis rodiklis siekia 25 proc., jau šioks toks signalas, nes kyla grėsmė, kad rodiklis kaip sniego kamuolys pradės didėti.

5.6.1. Vartojimo paskolos

Kaip minėta, pagrindinis vartojamųjų paskolų skiriamasis bruožas – draudimas įkeisti nekilnojamąjį turtą. Be šio, Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse dar nurodyta, kad už vartojamąsias paskolas:

- negalima nemokėti palūkanų ar kitų mokesčių;
- prie vartojimo paskolų nepriskiriamos paskolos, jei vartotojas įsipareigoja grąžinti kreditą per trumpesnį nei trijų mėnesių laikotarpį ir
- paskola mažesnė nei 1000 Lt.

Lyginant įvairių bankų teikiamas vartojimo paskolas svarbu palyginti bendrą kredito kainos metinę normą, o ji išreiškiama kaip metinis bendros kredito kainos procentas nuo kredito sumos. Šis rodiklis turi būti nurodomas kiekvienoje vartojimo kredito sutartyje.

Apskaičiuojant bendrą kredito kainą², sudedamos visos išlaidos, su kuriomis susiduria paskolos gavėjas, mokėdamas už suteiktą kreditą. Tai yra:

- palūkanos;
- mokesčiai, susiję su paskolos suteikimu ir naudojimu;
- įskaitant draudimo ar kitas įmokas, kurios mokamos vartotojo mokumui užtikrinti jo mirties, invalidumo, ligos arba nedarbo atvejais, jeigu užtikrinama suma yra lygi kredito, palūkanų už kreditą ir kitų mokesčių sumai arba už ją mažesnė;

Apskaičiuojant bendrą kredito kainą neįskaitomos sutartyje numatytos netesybos už įsipareigojimų nevykdymą.

Šiuo metu bankai siūlo įvairių pavadinimų paskolas, kurios iš esmės priskirtinos prie vartojamųjų paskolų; svarbiausias šių paskolų skiriamasis bruožas – jos išduodamos neįkeičiant nekilnojamojo turto, bet gali būti prašoma:

- situoktinio ar kito asmens laidavimo;

² Daugiau – Bendros vartojimo kredito kainos metinės normos apskaičiavimo tvarka, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, patvirtintas 2001 01 25 Nr. 82.

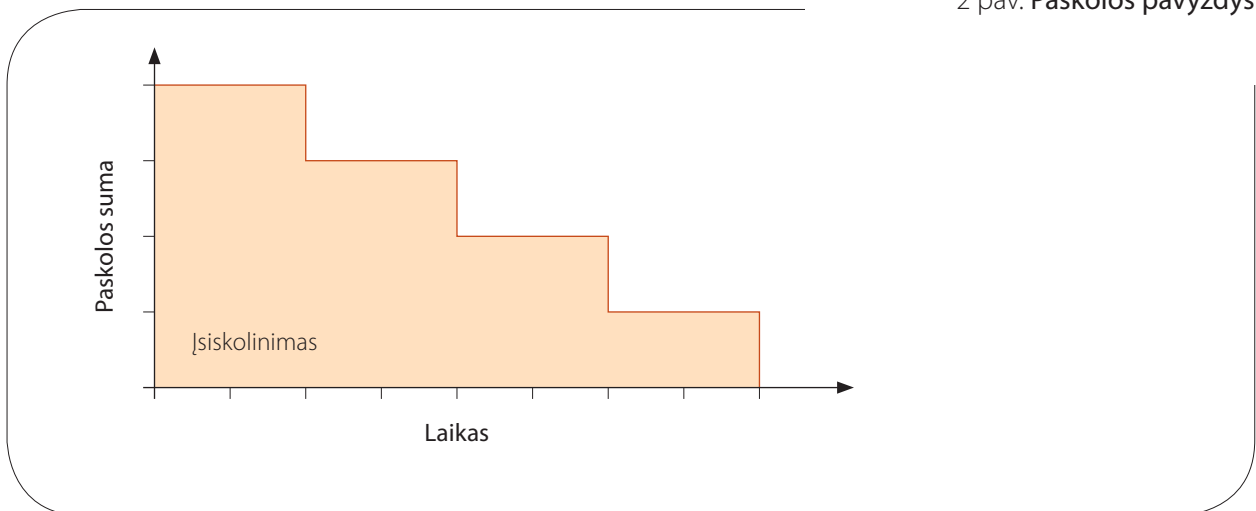
- gyvybės draudimo mirties arba darbingumo netekimo atveju;
- ar įkeisti kitą kilnojamąjį turtą (pvz., SEB bankas siūlo atvirkštinį atpirkimo sandorį, kuris irgi priskirtinas prie vartojamųjų paskolų, nes jų grąžinimo užtikrinimui įkeičiami vertybiniai popieriai).

Kai kurie bankai dar siūlo vadinamąsias kredito linijas, kurių pagrindinis skirtumas nuo paprastųjų paskolų yra tas, kad klientas gali bet kada pasiimti jam suteikto limito ribose reikalingą pinigų sumą ir grąžinti, kada tik nori. Sutarties pasibaigimo momentu, klientas turi sugrąžinti visas lėšas. Palūkanos mokamos tik už faktiškai panaudotas lėšas.

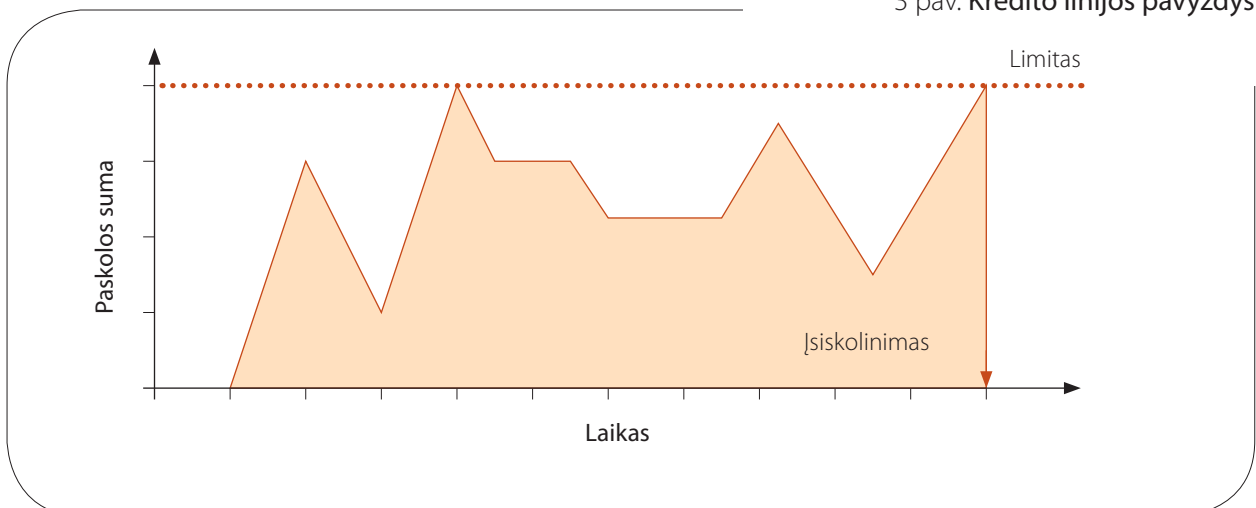
Suteikdamas kredito liniją bankas praranda galimybę teikti kreditus kitiems klientams, todėl dažniausiai klientas moka komisinį mokestį (vadinamąjį **įsipareigojimo mokestį**) už tai, kad bankas sutinka aprūpinti klientą lėšomis, kai tik šiam jų reikės. Tai kompensacija bankui už prarastą galimybę kredituoti kitą klientą nepanaudoto kredito limitu suma. Įsipareigojimo mokestis gali būti skaičiuojamas atskirai pagal faktą arba įskaičiuotas į paskolos aptarnavimo mokestį.

2 ir 3 pav. pavaizduota paskola ir kredito linija.

2 pav. Paskolos pavyzdys

3 pav. Kredito linijos pavyzdys

Svarbu žinoti, kad vartojamųjų paskolų sutartis turi pasirašyti abu sutuoktiniai ir atsakomybė už paimtą paskolą yra abiejų.

Konkreči vartojamosios paskolos suma priklauso nuo kliento šeimos gaunamų pajamų, šeimos narių skaičiaus, turimų įsipareigojimų, papildomos paskolos grąžinimo užtikrinimo priemonės (išskyrus nekilnojamojo turto įkeitimo) ir konkretaus banko nustatytų limitų, dažniausiai nuo 5 000 Lt iki kartais net 80 000 Lt sumos³.

Kai kurie bankai gali siūlyti paskolos grąžinimo termino atidėjimą. Maksimalus vartojamųjų paskolų terminas yra iki 5 metų.

Paskolos išduodamos, pervedant pinigus į kliento sąskaitą, esančią banke.

Kai visos kitos sąlygos vienodos palūkanos už vartojamąsias paskolas yra didesnės nei už būsto, bet mažesnės nei už kredito limitą mokėjimo kortelių sąskaitose.

5.6.2. Kredito limitai mokėjimo kortelių sąskaitose

Mokėjimo kortelė finansų literatūroje dažniausiai vadinama kaip tam tikra plastikinių ar elektroninių pinigų forma. Mokėjimo kortelės atlieka keletą klasikinių pinigų funkcijų (mainų, kaupimo, mokėjimo, tarptautinių pinigų), bet nėra vertės matas (kaip ir šiuolaikiniai popieriai pinigai dar vadinami išdo vekseliais).

Mokėjimo kortelės išduodamos klientui, turinčiam banke savo vardu atidarytą sąskaitą. Mokėjimo kortelė leidžia klientui naudotis pinigais, esančiais banko sąskaitoje, įvairiose prekybos ir aptarnavimo vietose.

Bankai, atsižvelgdami į kliento finansines galimybes, išduoda dviejų rūšių korteles:

- Debetinės, kurių savininkai gali naudotis pinigų likučiu, esančiu jo sąskaitoje banke.
- Kreditinės, kurių savininkai dažniausiai turi galimybę naudotis pinigais, viršijančiais jų sąskaitų banke likučius. Kreditinė kortelė gali būti ir be kredito limito, tačiau kreditines korteles bankai išduoda patikimesniems savo klientams, todėl jų turėtojai turi didesnę pasitikėjimą ir kortelių aptarnavimo vietose. Be to, kreditinių kortelių turėtojai, dažniausiai, turi tam tikrą draudimą (sveikatos ar nelaimingų atsitikimų kelionėje, bagažo praradimo ir t. t., tai priklauso nuo kortelę išdavusio banko sąlygų).

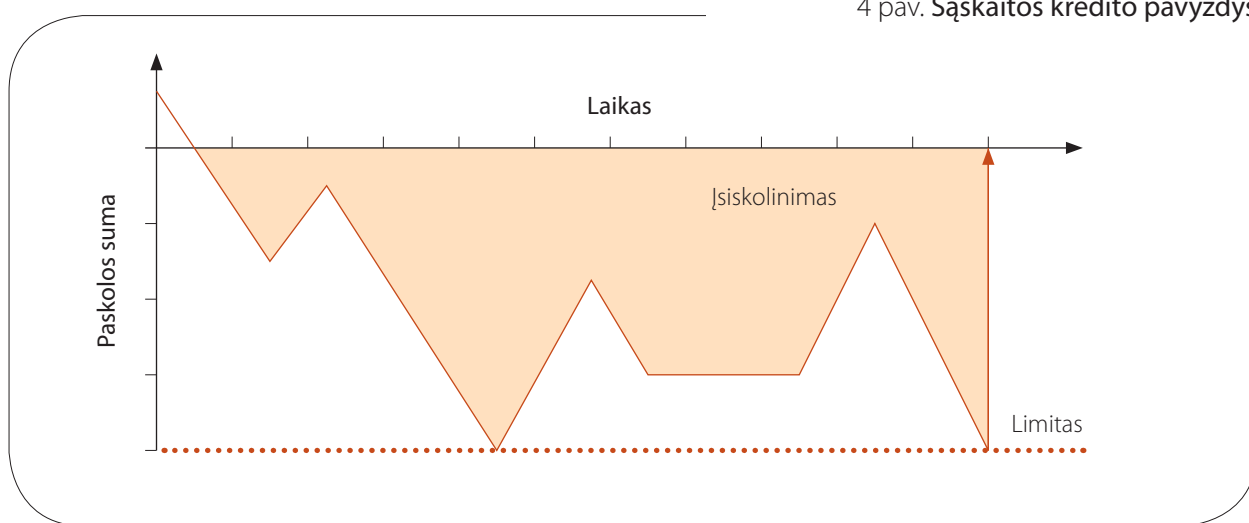
Vizualiai kreditinės ir debetinės kortelės irgi skiriasi:

- Debetinės – tai plastikinės kortelės, kuriose turi būti nurodyti jos savininko vardas ir pavardė, kortelės numeris ir jos galiojimo terminas, banko, išdavusio kortelę, pavadinimas, kortelės pavadinimas, o kitoje kortelės pusėje būtinai turi būti kortelės turėtojo parašas.
- Kreditinės – tai plastikinės kortelės, kuriose turi būti nurodyti visi minėti rekvizitai, bet vardas ir pavardė, kortelės numeris yra ne įbrėžti kortelėje (kaip debetinėje), o iškilūs. Be to, kitoje kortelės pusėje yra ne tik kliento parašas, bet ir 7 skaičiai, iš kurių trys dažnai naudojami vietoj parašo, kaip kortelės turėtojo identifikavimo kodas, kai kuriais atsiskaitymo kortele atvejais.

Tiek debetinių, tiek kreditinių kortelių savininkams bankai, atsižvelgdami į kliento finansines galimybes gali suteikti atitinkamą kredito limitą (kuris veikia sąskaitos kredito (perviršio) arba angliškai *overdraft* principu), t. y. klientas gali naudotis didesniu pinigų kiekiu, nei yra jo sąskaitoje. Klientas palūkanas moka tik už faktiškai panaudotą limitą ir dienų skaičių. Vadinamasis įsipareigojimo mokestis (kaip buvo minėta kredito linijos atveju), šiuo atveju, būna įskaičiuotas į kortelės metinį aptarnavimo mokestį.

³ Sprendimas dėl vartojimo paskolos suteikimo priimamas įvertinus visą pateiktą informaciją ir atsižvelgiant į nuostatas, išdėstytas anksčiau: 5.2. Paskolų vertinimas, 5.3. Paskolų grąžinimo užtikrinimo priemonės, 5.4. Kitos paskolų išdavimo sąlygos.

4 pav. pavaizduotas sąskaitos kreditas.

Kitos kortelių ir kredito limitų kortelių sąskaitose suteikimo sąlygos priklauso nuo banko sukurtų produktų.

Kai kurie bankai taiko palūkanų mokėjimo termino atidėjimą. Jis dažniausiai taikomas kredito limitams mokėjimo kortelių sąskaitose, t. y. 25 arba 30 dienų klientas gali naudotis kreditu nemokamai. Šis terminas skaičiuojamas nuo kiekvienos sąskaitos apmokėjimo arba grynujų pinigų nusiėmimo nuo sąskaitos dienos.

Kiti bankai reikalauja, kad nuo praėjusį mėnesį panaudoto kredito limito ar tam tikros panaudotos jo dalies tam tikras procentas būtų gražinamas kitą mėnesį, bet klientas vėl gali naudotis iki nustatyto limito ribos.

Prašant suteikti kredito limitą mokėjimo kortelės sąskaitoje dažniausiai nebūtina pateikti pažymų apie pajamas, jei į sąskaitą banke tam tikrą laikotarpį (pvz., 6 mėn.) pervedamas atlyginimas.

Skirtingai nei paprastosios vartojimo paskolos atveju, suteikiant kredito limitą, sutartį pasirašo tik kortelės turėtojas (be sutuoktinio), jos paprastai išduodamos be jokios užtikrinimo priemonės. Tai ir lemia, kad už kredito limitus mokėjimo kortelių sąskaitose visada nustatomos aukštesnės palūkanų normos nei už kitas tiek vartojimo, tiek būsto paskolas, nors konkreči palūkanų norma priklauso nuo išdavimo metu vyravusios palūkanų normos rinkoje ir kliento finansinės rizikos. Be to, už kredito limitus kortelių sąskaitose visada nustatoma fiksuota palūkanų norma, kuri visu kortelės naudojimosi laikotarpiu yra nekintama.

5.6.3. Finansinė nuoma, arba finansinis lizingas

Lizingas – tai specifinė finansavimo sistema, sujungianti ilgalaikės nuomos ir kreditavimo elementus. Dažniausiai šias paslaugas teikia prie bankų ar atskirai įsikūrusios finansų įmonės, bet pastaruoju metu Lietuvoje lizingo bendroves didieji bankai įjungia į savo sudėtį.

Gyventojams suteikiamas lizingas – tai irgi tam tikra vartojamosios paskolos forma, nes dažniausiai gyventojai išsimokėtinai įsigyja:

- ilgo naudojimo prekes (automobilius ar būtinę techniką);

- kitokias vartojimui skirtas prekes;
- ar išsimokėtinai perka turizmo agentūrose atostogų keliones. Gyventojams retai suteikiamos lizingo paslaugos nekilnojamojo turto įsigijimui, nors įstatymiškai tai yra įmanoma.

Gyventojams suteikiamas tik finansinis lizingas (dar vadinamas finansine, arba išperkamoja nuoma, arba kapitalo lizingu).

Lizingu už mokestį suteikiama teisė tam tikrą laikotarpį valdyti ir naudoti turtą.

Lizingo išdavimo eiga:

- lizingo gavėjas (nuomininkas, naudosiantis tą turtą) išsirenka turtą, kurį lizingo davėjas (nuomotojas) įsigyja savo vardu prieš pasirašydamas lizingo sutartį;
- gavėjas turtą apdraudžia atkuriamąja verte davėjui priimtinoje draudimo bendrovėje;
- davėjas pasirašo su gavėju turto perdavimo aktą.

Bendra įmokų suma susideda iš:

- amortizacinių atskaitymų (finansinio lizingo atveju jie lygūs turto balansinei vertei);
- palūkanų už kredito išteklius, kuriuos lizingo davėjas išleido turtui įsigyti;
- komiso mokesčio už turto perdavimą;
- turto draudimo įmokų (jei draudžia davėjas);
- ir sutartyje numatytų kitų išlaidų.

Lizingo davėjas prisiima gavėjo nemokumo riziką dažniausiai nereikaludamas įkeisti kito turto. Įsigyjant turtą lizingo būdu nereikia išorinio finansavimo šaltinio, turtą galima naudoti nesumokėjus jo visos vertės, palūkanų norma dažniausiai mažesnė nei banko kreditų, nereikia užstato.

Kitos konkrečios sąlygos (minimali ir maksimali suma, pradinis įnašas, terminas ir kt.) priklauso tiek nuo lizingo gavėjo finansinės situacijos ir pageidavimų, tiek ir nuo davėjo taikomų taisyklių.

Finansinio lizingo nustatytas terminas yra artimas arba lygus naudingam turto ekonominio eksploatavimo laikotarpiui, be to, sutartis negali būti atšaukta.

Išperkamojo turto tikroju savininku lieka lizingo davėjas, kuris tik finansuoja turto įsigijimą. Lizingo gavėjas sumoka visas kitas išlaidas (įskaitant eksploatacines išlaidas ir mokesčius anuitetiniais mokėjimais) ir pasibaigus nustatytam terminui įgyja nuosavybės teisę į turtą.

Nuo turto perėmimo datos (pagal turto perdavimo aktą ar kitą dokumentą) lizingo gavėjas perima visą su turto praradimu, gedimu susijusią riziką, prisiima visas turto eksploatavimo, techninės priežiūros ir kitas išlaidas.

Kapitalinio remonto išlaidas apmoka lizingo davėjas.

Jei lizingo gavėjas laiku nemoka už lizinguojamą turtą, lizingo davėjas turi teisę jį perimti, nes iki visiško atsiskaitymo nuosavybės teise turtas priklauso lizingo davėjui. Kuo ilgiau gavėjas moka už išperkamą daiktą, tuo daugiau jis praras nemokumo atveju, nes visos sumokėtos įmokos lieka lizingo davėjui ir turtas laikomas davėjo nuosavybe iki visiško atsiskaitymo.

Kadangi įmokos už lizingą visada skaičiuojamos taikant anuitetinį grąžinimo būdą, faktiškai sumokėta palūkanų suma yra didesnė (nei tą patį daiktą įsigijus už vartojamosios paskolos lėšas ir pasirinkus linijinį grąžinimo būdą).

5.7. Paskolos studentams

Paskolas apmokėti bakalauro ar magistro studijoms arba už mokslą kolegijose, taip pat pragyvenimo išlaidoms galima skirstyti į:

- komercines, sukurtas specialiai studijuojantiems, jas išduoda kai kurie bankai Lietuvoje;

- valstybės remiamas, kurias irgi išduoda komerciniai bankai, tačiau už jų grąžinimą garantuoja Lietuvos Respublikos Vyriausybė, todėl jas suteikdami bankai taiko paprastesnius reikalavimus paskolų gavėjams;
- valstybės paskolas, kurias išduoda Valstybinis studijų fondas (toliau – Fondas).

Valstybės remiamų paskolų ir valstybės paskolų bendra suma, išduodama visiems studentams, atsižvelgiant į Fondui skiriamas valstybės biudžeto lėšas.

Kaip minėta, paskolos studijoms dažnai priskiriamos prie vartojamųjų paskolų, nes už jų grąžinimą nereikia įkeisti nekilnojamojo turto, tačiau jos susijusios su investicijomis į žmogiškąjį kapitalą, tai reiškia, kad jas tikslinga priskirti prie „gerų“ paskolų.

5.7.1. Komercinių bankų sukurti kreditai studentams

Pirmasis bankas, pradėjęs teikti paskolas studentams, buvo AB bankas SNORAS. Šiuo metu paskolas studentams siūlo:

- AB bankas SNORAS;
- Swedbank AB;
- AB Šiaulių bankas⁴.

AB bankas SNORAS teikia studentams paskolas ne tik susimokėti už studijas, bet ir antro bei aukštesnių kursų studentams dar ir vartojimo kreditą iki 5 000 Lt pragyvenimo išlaidoms, taip pat būstui įsigyti iki 70 000 Lt.

Paskolas, skirtas apmokėti **už studijas** bankai **suteikia tik litais**, Swedbank AB šias paskolas suteikia tik bakalauro ir magistro universitetinėms studijoms apmokėti, o SNORAS ir Šiaulių bankas tiek universitetinių, tiek neuniversitetinių mokyklų studentams. Be to, Swedbank AB paskolas studentams išduoda ne ilgiau kaip 3 metus (vadinasi, paskolos neužtenka 4 metų bakalauro studijoms apmokėti).

⁴ Bankas paskolos grąžinimo užtikrinimui reikalauja nekilnojamojo turto įkeitimo, skirtingai nuo kitų kreditorių, tačiau paskolos tikslas ir kredito grąžinimas pritaikytas studentams.

1 lentelė. Kitų bankų siūlomų sąlygų palyginimas

	AB bankas Snoras	Swedbank AB	AB Šiaulių bankas
Gavėjo amžius	Nenurodyta	18–22 metai	Nenurodyta
Paskolos suma	25 000 Lt, bet ne daugiau kaip 5000 Lt per metus	13 000, jei kas mėnesį išmokama po 500 Lt, 3 metus	bendra visų būsimų įmokų už studijas suma
Užtikrinimo priemonė	Jei gavėjas nedirba, tai – fizinio ar juridinio asmens laidavimas	I kurso studentams būtinas laidavimas, aukštesnių kursų – nebūtinai, bet būtų mažesnės palūkanos	Nekilnojamojo turto įkeitimas*
Palūkanų norma	6 arba 12 mėn. VILIBOR + marža, priklauso nuo kliento rizikos	Jeį turi laiduotoją – 6 mėn. VILIBOR + 5,4%; Jeį neturi – 6 mėn. VILIBOR + 5,9%.	Nenurodyta
Palūkanų mokėjimas	Mokamos kas mėnesį nuo paskolos suteikimo dienos	Paskolos gavimo metu automatiškai nuskaičiuojamos iš paskolos, jos gavimo dieną	Mokamos kiekvieną mėnesį
Paskolos grąžinimo pradžia	Praėjus vieneriems metams po studijų pabaigos, bet ne vėliau kaip 5 metai nuo paskolos gavimo	2 metai po paskolos išmokėjimo pabaigos	1 metai po studijų pabaigos, bet ne vėliau kaip po 5 metų nuo kredito gavimo dienos
Maksimalus paskolos grąžinimo terminas	Iki 15 metų nuo paskolos išdavimo, grąžinant paskolą dalimis kas mėnesį	Per 5 metus nuo paskolos grąžinimo pradžios	10 metų, įskaitant kredito išmokėjimo ir grąžinimo laikotarpį

Paskolas visuose bankuose reikia grąžinti kas mėnesį, lygiomis dalimis, nuo paskolos grąžinimo pradžios.

5.7.2. Valstybės remiami kreditai studentams, išduodami komerciniuose bankuose

Tiek valstybės remiamas, tiek ir valstybės paskolas administruoja Valstybinis studijų fondas. Tai reikią, kad finansų institucija išduoda paskolą studentui tik tuo atveju, kai gauna iš Fondo sąrašą studentų, kuriems siūloma sudaryti valstybės remiamų paskolų sutartis.

Valstybės remiamos paskolos teikiamos:

- studijų kainai sumokėti (suma per vienerius studijų metus negali viršyti už studijas mokamos studijų kainos);
- gyvenimo išlaidoms (suma per vienerius studijų metus negali viršyti teisės aktų nustatytos bazinės socialinės išmokos (toliau – BSI⁵) 50 dydžių (dabar per mėnesį būtų apie 542 Lt);
- dalinėms studijoms pagal tarptautines (tarpžinybines) sutartis, kurios suma per vienerius studijų metus negali viršyti 60 BSI dydžių.

Tačiau vieno studento bendra minėtų paskolų suma negali būti didesnė nei 385 BSI dydžiai, neįskaitant palūkanų, nors maksimali suma gali būti ir padidinta Fondo direktoriaus sudarytos komisijos sprendimu.

⁵ Šiuo metu BSI yra 130 Lt.

Valstybės remiamas paskolas turi teisę gauti pirmą kartą studijuojantys valstybinių ir nevalstybinių mokslo ir studijų institucijų:

- pirmosios pakopos studentai;
- vientisųjų studijų studentai;
- antrosios pakopos studentai;
- trečiosios pakopos studentai;
- studentai, studijuojantys pagal laipsnio nesuteikiančias studijų programas.

Paskolos išduodamos **litais arba eurais**.

5.7.2.1. Paskolų gavimo procedūra

Paskolos teikiamos vieneriems studijų metams kasmet per rudens semestrą. Paskolos dalinėms studijoms pagal tarptautines (tarpžinybines) sutartis papildomai teikiamos ir per pavasario semestrą.

Studentas, norėdamas gauti paskolą, turi užsiregistruoti Fondo internetiniame tinklalapyje – užpildyti nustatytos formos prašymą-anketą.

Ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo studentų registravimo Fondo internetiniame tinklalapyje pabaigos mokslo ir studijų institucija Fondo prašymu patvirtina, kad asmuo, pretenduojantis gauti valstybės remiamą paskolą, yra tos institucijos studentas, ir patiekia Fondui duomenis:

- apie šio asmens numatomą studijų baigimo datą;
- jo mokamą studijų kainą ar jos dalį;
- studijų dalykų įvertinimų vidurkį per semestrą (pirmąjį semestrą – stojamojo balo sumą).

Ne vėliau kaip per 10 darbo dienų nuo studentų registravimo Fondo internetiniame tinklalapyje pabaigos Fondo direktorius patvirtina studentų sąrašą.

Per 3 dienas nuo šio sąrašo patvirtinimo Fondo internetiniame tinklalapyje skelbiama:

- paskolų pasirašymo terminai;
- nurodomos kredito įstaigos, teikiančios šias paskolas;
- kita su paskolų suteikimu susijusi informacija ir informuojami užsiregistravę studentai bei kredito įstaigos.

Studentas, kuriam siūloma suteikti valstybės remiamą paskolą, per 20 darbo dienų nuo minėto sąrašo paskelbimo Fondo tinklalapyje dienos turi pateikti kredito įstaigai asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą (jei paskolos sutartį pasirašo įgaliotas asmuo – ir patvirtintą įgaliojimą).

Ne vėliau kaip per 3 darbo dienas nuo minėtų dokumentų pateikimo kredito įstaiga su studentu pasirašo paskolos sutartį.

Kredito įstaiga gali atsisakyti pasirašyti sutartį, jeigu studentas nepateikia dokumentų, atsisako pats, yra išbrauktas iš studentų sąrašų ar anksčiau netinkamai vykdė savo įsipareigojimus bankui.

Paskolų išmokėjimas:

- paskola studijų kainai sumokėti pervedama į mokslo ir studijų institucijos sąskaitą kas semestrą. Pirmoji paskolos dalis pervedama ne vėliau kaip per 3 darbo dienas nuo sutarties pasirašymo; antroji – ne vėliau kaip iki einamųjų studijų metų kovo 15 dienos;
- paskola gyvenimo išlaidoms pervedama į asmeninę paskolos gavėjo sąskaitą lygiomis dalimis kas mėnesį, bet ne vėliau kaip iki einamųjų studijų metų liepos 1 dienos (baigiamųjų kursų studentų paskola išmokama ne vėliau kaip iki studijų baigimo). Pirmą paskolos dalis pervedama ne vėliau kaip per 3 darbo dienas nuo sutarties pasirašymo;
- paskola dalinėms studijoms pagal tarptautines (tarpžinybines) sutartis pervedama visa iškart į asmeninę paskolos gavėjo sąskaitą per 3 darbo dienas nuo sutarties pasirašymo.

5.7.2.2. Paskolų grąžinimas ir palūkanų mokėjimas

Palūkanos už paskolas pradedamos skaičiuoti nuo išmokėjimo ir skaičiuojamos nuo išmokėtos ir negrąžintos paskolos dalies. Tam tikrais numatytais atvejais (už socialiai remtinus ar kitus studentus ir netekusiems valstybės finansuojamos vietos) palūkanas gali apmokėti valstybė savo lėšomis.

Paskola pradedama grąžinti ne vėliau kaip per 12 mėnesių nuo atitinkamos pakopos baigimo, nutraukimo arba išbraukimo iš studentų sąrašų ir mokama lygiomis dalimis. Valstybės remiamą paskolą galima grąžinti per 15 metų nuo paskolos grąžinimo pradžios, bet galima grąžinti ir anksčiau (netaikant baudų ar kitokių mokesčių).

Šią paskolą gali grąžinti įstaigos, įmonės, organizacijos arba fiziniai asmenys bei valstybė ar savivaldybė. Jei paskolos gavėjas miršta, tai kredito įstaigai paskolos liktis grąžinamas pagal valstybės garantiją.

Jei paskolos gavėjas laiku nesumoka paskolos kredito įstaigai, tai ją sumoka Fondas. Fondas, įvykdęs įsipareigojimus kredito įstaigai, turi reikalavimo teisę į tokią pačią paskolos gavėjo sumą, kurią sumokėjo kreditoriui. Jeigu paskolos gavėjas nevykdo įsipareigojimų grąžinti paskolą Fondui, tai įsiskolinimą Fondas išieško iš paskolos gavėjo įstatymų numatyta tvarka, ir už kiekvieną pavėluotą dieną skaičiuojami 0,02 proc. reikalavimo sumos dydžio delspinigiai.

5.7.3. Valstybės paskolos studijoms

Valstybės paskolos teikiamos studijų įmokai sumokėti iš valstybės lėšų ir **teikiamos tik litais**.

Teisę gauti valstybės paskolą turi **valstybinių** aukštųjų mokyklų visų formų (pagrindinių, vientisųjų ir antrosios pakopos studijų studentai), priimti iki Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo (priimto 2009 m. balandžio 30 d. Nr. XI-242) įsigaliojimo.

Kaip minėta, valstybės paskolas administruoja Valstybinis studijų fondas:

- planuoja lėšų poreikį šioms paskoloms;
- formuoja studentų sąrašus šioms paskoloms gauti;
- organizuoja ir vykdo paskolų sutarčių pasirašymą ir paskolų išmokėjimą;
- atlieka sutarčių vykdymo priežiūrą;
- kontroliuoja paskolų grąžinimą iki visiško atsiskaitymo.

5.7.3.1. Paskolų gavimo procedūra

Valstybės paskola gali būti skiriama studentui kas semestrą; ji teikiama 2 kartus per metus – rudens ir pavasario semestrais.

Norėdamas gauti valstybės paskolą studentas privalo užsiregistruoti⁶ Fondo internetiniame tinklalapyje – užpildyti nustatytos formos prašymą-anketą.

Ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo studentų registravimo Fondo internetiniame tinklalapyje pabaigos aukštoji mokykla Fondo prašymu patvirtina, kad asmuo, pretenduojantis gauti valstybės remiamą paskolą, yra tos institucijos studentas, ir pateikia Fondui duomenis:

- apie šio asmens numatomą studijų baigimo datą;
- jo mokamą studijų kainą ar jos dalį;
- studijų dalykų įvertinimų vidurkį per semestrą (pirmąjį semestrą – stojamojo balo sumą).

⁶ Registravimo pradžios ir pabaigos datą skelbia Fondas (per rudens semestrą – ne vėliau kaip rugpjūčio 20 dieną, per pavasario – ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo Vyriausybės nutarimo dėl biudžeto paskirstymo).

Ne vėliau kaip per 10 darbo dienų nuo studentų registravimo Fondo internetiniame tinklalapyje pabaigos Fondo direktorius:

- patvirtina studentų sąrašą;
- nustato sutarčių pasirašymo pradžios ir pabaigos datas;
- informuoja užsiregistravusius studentus ir aukštąsias mokyklas.

Su kiekvienu studentu, kuriam siūloma sudaryti valstybės paskolos sutartis, Fondo direktorius per 20 darbo dienų nuo minėto sąrašo patvirtinimo pasirašo valstybės paskolos sutartis⁷.

Pasirašydamas paskolos sutartis studentas turi pateikti Fondui asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą (jei paskolos sutartį pasirašo įgaliotas asmuo – ir patvirtintą įgaliojimą).

Fondas nesudaro sutarties su studentu, jei prašoma suma viršiją nustatytą limitą⁸, studentas nepateikia dokumentų, atsisako pats, yra išbrauktas iš studentų sąrašų ar netinkamai vykdo savo įsipareigojimus Fondui.

5.7.3.2. Paskolų išmokėjimas

Valstybės paskolos per 10 darbo dienų nuo sutarties pasirašymo pervedamos į valstybinės aukštosios mokyklos sąskaitą.

Jei pervedus pinigus mokymo įstaigai paaiškėja, kad įmoka jau sumokėta, tuos pinigus mokymo įstaiga perveda studentui.

5.7.3.3. Paskolų grąžinimas ir palūkanų mokėjimas

Valstybės paskola turi būti pradėta grąžinti praėjus ne daugiau kaip 2 metams nuo studijų, kurioms buvo gauta paskola, baigimo, nutraukimo ar paskolos gavėjo išbraukimo iš studentų sąrašų.

Valstybės paskolas gali grąžinti įstaigos, įmonės, organizacijos arba fiziniai asmenys.

Paskola grąžinama su palūkanomis. Palūkanas gavėjai turi pradėti mokėti ne vėliau kaip po 2 metų nuo studijų baigimo ar nutraukimo dienos. Palūkanos skaičiuojamos nuo negrąžintos paskolos dalies ir turi būti mokamos kartu su grąžinama paskolos dalimi. Palūkanų dydis – 5 proc.

Už laiku negrąžintą paskolą ar jos dalį ir laiku nesumokėtas palūkanas skaičiuojami delspinigiai – 0,02 proc. už kiekvieną pavėluotą dieną.

Paskolos grąžinamos lygiomis dalimis kas ketvirtį – nuo ketvirčio pirmojo mėnesio 1 dienos iki trečiojo mėnesio 10 dienos. Paskolos grąžinimo terminas – ne daugiau kaip 3 kartus ilgesnis nei studijų, kurioms buvo suteikta paskola, trukmė.

Paskolos grąžinimo grafikas sudaromas pagal aukštosios mokyklos nurodytą studento numatomą studijų baigimo datą.

Paskolą galima grąžinti ir anksčiau, nei numatyta sutartyje. Tokiu būdu palūkanos perskaičiuojamos ir mokamos nuo negrąžintos paskolos dalies.

Nuo paskolos negrąžinimo gali būti atleisti nedarbingi asmenys. Kai kuriais atvejais grąžinimo terminas gali būti pratęstas.

Jeigu paskolos gavėjas negrąžina valstybės paskolos ji išieškoma įstatyme nustatyta tvarka. Jei paskolos gavėjas miršta, tai paskola negrąžinama.

⁷ Valstybės paskolos sutarties tipinę formą tvirtina Fondo direktorius.

⁸ Vieno studento bendra valstybės remiamų ir valstybės paskolų suma negali būti didesnė nei 385 BSI dydžiai, neįskaitant palūkanų, nors maksimali suma gali būti ir padidinta Fondo direktoriaus sudarytos komisijos sprendimu.

5.8. Neteisminis ginčų dėl vartojimo kredito nagrinėjimas

Zita Čeponytė

Vartotojų skundai dėl įvairių vartojimo kredito aspektų gali būti nagrinėjami tiek pagal Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymą, tiek pagal teisės aktų nustatytas taisykles, taikomas ginčams dėl vartojimo kreditų nagrinėti.

Aptarsime šiuo metu taikomas ginčų taisykles, pagal kurias nagrinėjami skundai dėl vartojimo kreditų. Tokių ginčų nėra daug, pagal Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos 2009 m. pirmojo pusmečio duomenis, bendras skundų dėl finansinių paslaugų skaičius sudarė 5,1 proc. visų skundų skaičiaus. Skundai dėl vartojimo kredito sudaro 26 proc. šio skaičiaus.

Vartotojas, prieš pateikdamas skundą Valstybinei vartotojų teisių apsaugos tarnybai, privalo kreiptis į kredito davėją su prašymu išnagrinėti jo skundą. Kredito įstaigos vartotojų prašymus nagrinėja nemokamai. Atsižvelgiant į tai, dėl kokio vartojimo kredito aspekto⁹ vartotojas kreipiasi į paslaugos teikėją, yra nustatyti terminai, per kuriuos vartotojui turi būti pateiktas atsakymas. Kredito įstaigos atsakymas gali užtrukti nuo 10 iki 30 kalendorinių dienų nuo vartotojo prašymo gavimo.

Jeigu vartotojo netenkina kredito įstaigos atsakymas arba ji neatsako, vartotojas gali kreiptis į Valstybinę vartotojų teisių apsaugos tarnybą su prašymu išnagrinėti ginčą. Šių ginčų nagrinėjimui yra taikomos pakankamai sudėtingos procedūros. Ginčai gali būti nagrinėjami tiek pagal Mokėjimų įstatymą ir jo poįstatyminius teisės aktus, tiek pagal Vartotojų teisių apsaugos įstatymą. Nesigilindami į ginčų nagrinėjimo subtilybes, pateiksime bendriausius ginčų nagrinėjimo aspektus.

Neteisminį vartotojų ginčų nagrinėjimą sudaro keletas etapų: 1. vartotojo prašymo (skundo) pateikimas; 2. pasiruošimas nagrinėti prašymą (skundą); 3. sprendimo priėmimas.

5.8.1. Vartotojo prašymo (skundo) pateikimas

Vartotojas, kreipdamasis su skundu į Valstybinę vartotojų teisių apsaugos tarnybą privalo pateikti atitinkamą informaciją: savo asmens duomenis (vardą, pavardę, gyvenamosios vietos adresą ir pan.), skundžiamos kredito įstaigos duomenis, informaciją apie kreipimąsi į kredito įstaigą, dokumentų, patvirtinančių skunde išdėstytas aplinkybes kopijas, o taip pat kredito įstaigos atsakymą.

Vartotojo skundas gali būti nenagrinėjamas, jeigu jis nepateikia reikalingų dokumentų, ginčas dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu jau buvo nagrinėtas/ nagrinėjamas teisme ar kitoje ginčus nagrinėjančioje institucijoje bei kitais teisės aktuose nustatytais atvejais.

5.8.2. Pasiruošimas nagrinėti vartotojo prašymą (skundą)

Šiame etape Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba gali siekti išspręsti ginčą taikiai. Ji tai pasiūlo kredito įstaigai. Jeigu vartotojas ir kredito įstaiga susitaria išspręsti ginčą taikiai, susitarimas turi būti įformintas raštu.

Esant būtinybei, šiame etape renkama ir papildoma informacija – tiek iš kredito įstaigos, tiek iš vartotojo.

⁹ Pagal šiuo metu galiojančią tvarką, ginčai gali būti nagrinėjami pagal Mokėjimų įstatymą ir Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos direktoriaus 2007 m. spalio 12 d. įsakymu Nr. 1-151 „Dėl vartotojų ir kredito įstaigų išankstinio ginčų sprendimo ne teisme taisyklių patvirtinimo“, taip pat remiantis procedūromis, reglamentuotomis Vartotojų teisių apsaugos įstatyme.

5.8.3. Sprendimų priėmimas

Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba, išnagrinėjusi vartotojo skundą, ištyrusi turimus įrodymus, priima vieną šių sprendimų:

- patenkinti vartotojo reikalavimą;
- iš dalies patenkinti vartotojo reikalavimą;
- netenkinti vartotojo reikalavimo.

Ginčo nagrinėjimas Valstybinėje vartotojų teisių apsaugos tarnyboje gali užtrukti nuo 20 darbo dienų iki 4 mėnesių (nuo vartotojo prašymo pateikimo dienos) ir ilgiau, priklauso nuo to, pagal kokį teisės aktą ginčas yra nagrinėjamas.

Vartotojų teisių apsaugos įstatymo 28 straipsnis numato, kad, jeigu paslaugos teikėjas (šiuo atveju – kredito įstaiga) nevykdo Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos sprendimo, jis apie tai paskelbia viešai savo interneto tinklalapyje.

5.9. Vartojimo kredito reglamentavimo naujovės

Zita Čeponytė

Naująją vartojimo kredito direktyvą¹⁰ (toliau – Vartojimo kredito direktyva) planuojama perkelti į specialų Lietuvos Respublikos vartojimo kredito įstatymą, kurio pirminis projektas parengtas ir pateiktas visuomenei svarstyti. Direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę privalu perkelti iki 2010 m. birželio 11 d.

Skirtingai negu ankstesnė direktyva, naujoji nenumato žemutinės vartojimo kredito ribos, o aukštesnė vartojimo kredito riba yra padidinta iki 75 000 EUR.

Perkėlus direktyvą bus nustatyti griežtesni reikalavimai vartotojų nemokumui įvertinti. Kredito gavėjo mokumas privalomai bus tikrinamas atitinkamose duomenų bazėse. Dabar šias bazes valdo Lietuvos bankas (Paskolų rizikos duomenų bazė), komerciniai bankai ir privačios bendrovės (pvz. Creditinfo Lietuva ir kt.). Mokumas paprastai vertinamas atsižvelgiant į vadinamąją vartotojo kredito istoriją, t. y. kaip jis grąžino ar grąžina paskolas, be to, ar neturi įsiskolinimų už butą, elektros energiją, telefoną ir kt.

Direktyva įpareigoja nustatyti tam tikrus reikalavimus kredito tarpininkų veiklai. Lietuvoje ekonominio pakilimo metais taip pat atsirado kredito tarpininkų, vadinamųjų kredito patarėjų. Tačiau jų veikla nebuvo reglamentuota. Todėl parengtame Vartojimo kredito įstatymo projekte numatoma ne tik nustatyti kredito tarpininkų veiklą, bet ir įvesti savotišką veiklos „licencijavimą“, įtraukiant juos į viešą paslaugos teikėjų registrą.

Direktyvos perkėlimas palies ir „greitųjų kredito“ teikėjų veiklą. Iki šiol jų veikla nebuvo prižiūrima, nes, teikdami paskolas, jie nenaudojo gyventojų indėlių. Parengtame įstatymo projekte numatoma jų veiklą prižiūrėti. Asmenys, užsiimantys „greitųjų kredito“ teikimu, privalės pateikti atitinkamus dokumentus Valstybinei vartotojų teisių apsaugos tarnybai ir tik tada galės būti įrašyti į turinčiųjų teisę teikti kreditus sąrašą.

Naujove laikytina ir tai, kad vartotojui iki sutarties sudarymo, atsižvelgiant į jo pageidavimus ir įvertinus konkrečią situaciją, turėtų būti pateikta standartizuota informacija, kurios pagrindu jis galėtų palyginti kelių paslaugų teikėjų pasiūlymus, įskaitant kainą, ir priimti sprendimą.

¹⁰ 2008 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/48/EB dėl vartojimo kredito sutarčių ir panaikinanti Tarybos direktyvą 87/102/EEB.

Be to, vartotojas, jau pasirašęs vartojimo kredito sutartį, turės galimybę per 14 dienų jos atsisakyti. Vartotojui pasinaudojus sutarties atsisakymo teise, išlieka pareiga grąžinti jau suteiktą vartojimo kreditą, sumokėti palūkanas už laikotarpį nuo vartojimo kredito suteikimo iki jo grąžinimo kredito davėjui.

Direktyvos priėmimo metu buvo daug diskutuojama dėl išankstinės kredito atsisakymo teisės. Šiems klausimams spręsti Europos Komisija buvo sudariusi net specialią darbo grupę. Vartotojų organizacijų atstovai buvo už tai, kad, jeigu vartotojas nusprendžia pirma laiko grąžinti kreditą, jis neprivalo mokėti paslaugos teikėjui papildomų mokesčių (baudų). O kreditus teikiančių įmonių atstovų nuomone, vartotojui grąžinant kreditą pirma laiko, kredito įstaigos patiria nuostolių. Direktyva įtvirtina kredito davėjo teisę reikalauti kompensacijos, jeigu kredito gavėjas prieš terminą grąžina vartojimo kreditą ar jo dalį. Tokios nuostatos Lietuvos teisės aktuose anksčiau nebuvo. Teisingumo ministerija¹¹ Vartojimo kredito įstatymo aiškinamajame rašte teigia, jog, atsižvelgiant į tai, kad „direktyvos nuostatos iš esmės pablogina vartotojų padėtį Lietuvoje, įstatymo projekte nustatyta, jog kredito davėjas turi teisę reikalauti kompensacijos tik tokiu atveju, jeigu anksčiau termino grąžinama vartojimo kredito suma per bet kurį 12 mėnesių laikotarpį viršija 10000 eurų“.

¹¹ Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos vartojimo kredito įstatymo projekto. www.lrs.lt (žiūrėta 2009 08 20).

Sąvokų žodynelis

Anuitetas – tai draudėjui iki gyvos galvos arba nustatytą periodą mokama periodinė draudimo išmoka, kurios visa išmokėjimo rizika tenka išmokų mokėtojui – gyvybės draudimo įmonei. Anuitetas yra mokamas draudimo sutarties, sudarytos su gyvybės draudimo įmone, vykdančia anuitetų veiklą, pagrindu.

Anuitetinis paskolos grąžinimo būdas – kreditas kartu palūkanomis pradedamas grąžinti kitą mėnesį po paskolos paėmimo ir mokamas vienodomis įmokomis kiekvieną mėnesį.

Antros pakopos pensijų fondas – pensijų fondas, kuriame jo dalyviai kaupia dalį valstybei (Sodrai) sumokamų mokesčių. Šiame fonde sukauptas lėšas gyventojai paprastai gali panaudoti tik sulaukę pensinio amžiaus, ir dažniausiai šios lėšos privalo būti skirtos pensijų anuiteto (privačios mėnesinės pensijos) įsigijimui.

Apdraustasis – draudimo sutartyje nurodytas asmuo, dėl kurio gyvenimo įvykių sudaroma draudimo sutartis arba kurio interesai yra draudžiami.

Atkuriamoji (atstatomoji) vertė – vertė (pinigų suma), kurios turėtų užtekti pilnai atstatyti turtą (pastatą) ir jį įrengti, taip pat įskaičiuojant ir šalutines išlaidas (pvz. planavimo, žalos vietos tvarkymo).

Banko marža – tai banko taikomas „antkainis“, skirtumas tarp perkamų (bazinės palūkanų normos) ir parduodamų (skolinamų kreditų gavėjams) pinigų palūkanų normos, kuris apima veiklos išlaidas, rizikos sąnaudas ir uždirbamą pelną.

Bazinė palūkanų norma – tai vidutinė tarpbankinė palūkanų norma, už kurią bankai pasiruošę skolinti vieni kitiems.

Bendra kredito kaina – bendra suma, kurią vartotojas turi mokėti už suteiktą kreditą įskaitant palūkanas ir su kredito suteikimu bei naudojimu susijusius mokesčius.

Bendros kredito kainos metinė norma – bendra kredito kaina, išreikšta kaip metinis bendros suteikto kredito kainos procentas, taikoma, lyginant skirtingų bankų suteikiamų vartojimo kreditų sąlygas.

Besąlyginė išskaita (franšizė) – suma, kuria kiekvieno draudžiamąjo įvykio atveju draudikas mažina mokėtiną draudimo išmoką.

Būsto paskolų draudimas – UAB Būsto paskolų draudimo įmonės įsipareigojimas bankui sumokėti draudimo išmoką, jei kredito gavėjas kredito sutartyje nustatyta tvarka negrąžins paskolos ar jos dalies bankui.

Draudėjas – draudimo sutarties šalis, įsipareigojanti sumokėti sutartą draudimo įmoką, atskleisti informaciją apie perduodamą draudikui riziką bei turinti teisę gauti draudimo išmoką.

Draudikas – draudimo sutarties šalis, už draudimo įmoką prisiimanti įsipareigojimą draudžiamąjo įvykio atveju išmokėti draudimo išmoką (draudimo įmonė).

Draudimas – ekonominis socialinis instrumentas, nelaimės (nesėkmės) atveju kompensuojantis jos padarinius, kai kompensacijos skiriamos iš visų draudimo sistemos dalyvių įnašų sumos.

Draudimo įmoka – pinigų suma, mokama už draudiko suteikiamą draudimo apsaugą.

Draudimo išmoka – pinigų suma, mokama draudiko draudžiamąjo įvykio atveju.

Draudimo liudijimas (polisas) – draudimo sutarties sudarymą liudijantis dokumentas.

Draudimo suma – maksimali galima draudimo išmoka pagal konkrečią draudimo sutartį, įprastai nurodoma draudimo sutartyje arba nurodoma jos apskaičiavimo tvarka.

Draudimo taisyklės – standartinės draudimo sutarties sąlygos, iš anksto parengtos draudiko.

Draudimo techniniai atidėjiniai - teisės aktų nustatyta tvarka apskaičiuoti draudiko įsipareigojimai, atsirandantys iš draudimo ir (ar) perdraudimo sutarčių ar susiję su jomis.

Draudžiamasis įvykis – draudimo sutartyje nurodytas įvykis, kuriam atsitikus draudikas įgyja pareigą mokėti draudimo išmoką.

EURIBOR EUR (*Euro zone Inter Bank Offer Rate*) - Eurozonos tarpbankinė palūkanų norma, už kurią bankai pasiryžę skolinti (parduoti) eurus.

Garantas – juridinis asmuo, įsipareigojęs garantijoje nurodyta suma visiškai arba iš dalies atsakyti kreditoriui, jeigu asmuo – skolininkas prievolės neįvykdys ar ją įvykdys netinkamai, ir atlyginti kreditoriui nuostolius, skolininkui tapus nemokiam.

Gyvybės draudimas – draudimo šaka, apimanti asmens gyvybės draudimą ir (ar) kapitalo kaupimą.

Hipoteka – tai esamo ar būsimo skolinio įsipareigojimo įvykdymą užtikrinantis nekilnojamojo daikto įkeitimas, kai įkeistas daiktas neperduodamas kreditoriui; įkaito turėtojas įgyja teisę, skolininkui neįvykdžius įsipareigojimo, patenkinti savo reikalavimą iš įkeisto turto vertės pirmiau už kitus kreditorius.

Įsipareigojimo mokestis – banko nustatytas komisinis mokestis, skaičiuojamas nuo skirtumo tarp kredito sutartyje numatytos ir faktiškai naudojamos paskolos sumos; gali būti skaičiuojamas atskirai pagal faktą arba įskaičiuotas į paskolos aptarnavimo mokestį.

Kintamoji palūkanų norma – paskolos sutartyje nustatyta palūkanų norma, kurią sudaro rinkoje vyraujanti 3, 6 arba 12 mėnesių bazinė palūkanų norma ir pridedama banko marža.

Komercinės paskolos studentams – tai paskolos, kurias išduoda komerciniai bankai pagal savo sukurtas taisykles (be valstybės garantijų).

Kreditinė kortelė – tai mokėjimo (plastikinės) kortelės rūšis, išduodama patikimiems banko klientams, gali būti su arba be kredito limitu.

Kredito limitas mokėjimo kortelių sąskaitose – tai banko vartojimo paskolos rūšis, suteikiama tiek debetinių, tiek kreditinių kortelių savininkams, priklausomai nuo kliento finansinių galimybių (veikia sąskaitos kredito (perviršio) arba angl. overdraft principu), t.y. klientas gali naudotis didesniu pinigų kiekiu, nei yra jo sąskaitoje ir už tai moka nustatyto dydžio palūkanas.

Kredito linija – tai paskolos rūšis (gyventojams kai kurie bankai išduoda kaip vartojimo paskolos pakaitalą), kurios pagrindinis skirtumas nuo paprastųjų paskolų - klientas gali pasiimti bet kokią sumą, bet ne daugiau nei numatyta sutartyje (suteikto limitu ribose) ir grąžinti bet kada, mokant palūkanas tik už faktiškai panaudotas lėšas ir įsipareigojimo mokestį už nepanaudotą paskolos dalį.

Laiduotojas – fizinis arba juridinis asmuo, kuris laidavimo sutartimi įsipareigoja sugrąžinti paskolą (kartu su priskaičiuotomis palūkanomis ir kitais mokėjimais) kito asmens kreditoriui, jeigu tas asmuo, už kurį laiduojama, neįvykdys visos arba dalies savo prievolės.

LIBOR EUR (*London Inter Bank Offer Rate*) - Londono tarpbankinė palūkanų norma, už kurią bankai pasiryžę skolinti (parduoti) eurus.

LIBOR USD (*London Inter Bank Offer Rate*) - Londono tarpbankinė palūkanų norma, už kurią bankai pasiryžę skolinti (parduoti) JAV dolerius.

Lietuvos banko Paskolų rizikos duomenų bazė – komercinių bankų klientų kreditinių įsipareigojimų, viršijančių 50 000 Lt, registras, apimantis kreditus verslui, vartojimo kreditus, hipotekinius kreditus, sąskaitos kreditus (overdraftus, į kuriuos įskaitomi kredito limitai mokėjimo kortelėse), atpirkimo sandorius, išsimokėtinai (skolon) parduotą turtą, taip pat ir finansinį lizingą.

Likvidacinė turto vertė – tai suma, kurią būtų galima gauti turtą nedelsiant (ar priverstiniu būdu) pardavus rinkoje, tiek turto pardavėjui, tiek ir pirkėjui žinant, kaip turtas gali būti pritaikytas ar panaudotas, kai pardavėjas yra priverstas parduoti, o pirkėjas nori, tačiau nėra priverstas pirkti šį turtą.

Linijinis paskolos grąžinimo būdas – kreditas pradedamas grąžinti po tam tikro sutarto laikotarpio nuo sutarties sudarymo dienos ir grąžinamas lygiomis dalimis, mokant palūkanas kas mėnesį nuo negrąžintos paskolos sumos.

Lizingas - tai specifinė finansavimo forma, jungianti ilgalaikės nuomos ir kreditavimo elementus; gyventojams suteikiamas tik finansinis lizingas (dar vadinamas finansine arba išperkamąja nuoma, ar kapitalo lizingu).

Naudos gavėjas – draudimo sutartyje nurodytas asmuo, kuris turi teisę gauti draudimo išmoką.

Ne gyvybės draudimas – draudimo šaka, apimanti asmens sveikatos draudimą, turto draudimą ir civilinės atsakomybės draudimą.

Netesybos – įstatymu ar sutartimi nustatyta suma, kurią skolininkas privalo sumokėti kreditoriui už laiku nesumokėtas palūkanas ar paskolą, ar kitokių įsipareigojimų nevykdymą.

Nuostolių draudimo sutartis – atsitikus draudžiamajam įvykiui, neviršijant draudimo sumos yra atlyginami draudėjo patirti nuostoliai.

Palūkanų lubos – tai už papildomą mokestį sudarytu susitarimu su banku nustatyta maksimali palūkanų normos riba (taikoma sutartims su kintamomis palūkanų normomis), apsaugojančios klientą nuo didelių palūkanų mokėjimo, rinkoje pakilus palūkanų normai.

Paskolos aptarnavimo rodiklis – maksimali pinigų suma (atėmus turimus finansinius įsipareigojimus), išleidžiama paskolai ir palūkanoms mokėti kas mėnesį, išreikšta procentais nuo grynujų šeimos pajamų; taikomas vertinant klientų mokumą.

Paskolos refinansavimas – tai anksčiau paimtų paskolų ir joms sukauptų palūkanų padengimas naujai išduota paskola tame pačiame ar kitame banke, rekomenduojamas, kai būsto paskolų palūkanos krinta.

Paskolų grąžinimas – tai paskolos dalies ir priskaičiuotų palūkanų įmoka (metinė arba mėnesinė tų paskolų, kurioms nustatytas periodinis grąžinimo grafikas).

Pastovi (fiksota) palūkanų norma – banko nustatyta palūkanų norma už suteikiamas paskolas, kuri nesikeičia visu paskolos naudojimosi laikotarpiu.

Pensijų anuitetas – privati mėnesinė pensija. Pensijų anuitetą gyventojas gali įsigyti gyvybės draudimo bendrovėje už pensijų fonduose sukauptas arba savo privačias lėšas.

Pensijų fondai – investiciniai fondai, kurių pagrindinis tikslas – kaupti lėšas senatvei. Jie būna dviejų rūšių - antros arba trečios pakopos pensijų fondai.

Perdraudimas – ekonominių santykių sistema, kurioje draudimo įmonė dalį atsakomybės dėl apdraustų rizikų už perdraudimo įmoką perleidžia kitiems subjektams – perdraudimo įmonėms.

Pirma pensijų pakopa – valstybės (Lietuvoje - Sodros) mokama pensija.

Sumų draudimo sutartis – atsitikus draudžiamajam įvykiui, yra išmokama visa draudimo suma arba draudimo taisyklėse nustatytas procentas nuo draudimo sumos, nepriklausomai kiek nuostolių patyrė draudėjas.

Trečiasis nukentėjęs asmuo – įprastai draudimo sutartyje nenurodomas asmuo, kuris turi teisę reikalauti iš draudiko draudimo išmokos.

Valstybės paskolos – suteikiamos tik valstybinių aukštųjų mokyklų visų pakopų studentams, priimtiems į valstybines aukštąsias mokyklas iki Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo įsigaliojimo. Teikiamos tik litais, mokant 5 procentų palūkanas, kurias išduoda ir administruoja Valstybinis studijų fondas.

Valstybės remiami kreditai studentams – skiriami visų nevalstybinių ir valstybinių mokymo įstaigų visų pakopų studentams, vieneriems metams studijų kainai sumokėti, gyvenimo išlaidoms ir dalinėms studijoms pagal tarptautines (tarpžinybines) sutartis, kurias išduoda litais arba eurais Finansų ministerijos atrinkti komerciniai bankai, o administruoja Valstybinis studijų fondas.

VILIBOR – Vilniaus vidutinė tarpbankinė palūkanų norma, taikoma paskoloms litais.